

A József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara
Diákköri Tanácsának kiadványa

A C T A J U V E N U M

Sectio Historica

Tomus VII.

Szeged

1975

51526

A József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara
Diákköri Tanácsának kiadványa

A C T A J U V E N U M

Sectio Historica

Tomus VII.

Szeged

1975

81312

Szerkesztette:

Dr. HEGYI ANDRÁS
egyetemi tanársegéd

T A R T A L O M

Dr. GYIMESI SÁNDOR: Ajánlás	5
FCNT MÁRTA: A XII. századi orosz--magyar kapcsolatok kéréséhez	7
Témavezető: dr. Kristó Gyula egyetemi docens	
ZOMBORI ISTVÁN: A johannita lovagrend gazdasági tevékenysége a XIV. század közepéig, különös tekintettel Provence területére	15
Témavezető: dr. Jónás Ilona egyetemi adjunktus /ELTE/	
CSERNUS SÁNDOR: Zsigmond nyugat-európai diplomáciai tevékenysége a konstanzi zsinat időszakában . . .	29
Témavezető: dr. Karácsonyi Béla egyetemi docens	
BALOGH JUDIT: Zsigmond és az olasz kapcsolatok alakulása .	64
Témavezető: dr. Karácsonyi Béla egyetemi docens	
ÁGOSTON MAGDOLNA: Jakob Unrest, a történetíró	87
Témavezető: dr. Karácsonyi Béla egyetemi docens	
ÁGOSTON MAGDOLNA: III. Iván és Mátyás kapcsolataihoz . .	107
Témavezető: dr. Karácsonyi Béla egyetemi docens	
STUTZMANN OLGA: A főbb Tessedik-irodalom bírálata	125
Témavezető: dr. Szántó Imre egyetemi tanár	
SZALMA ZSUZSANNA: A Festeticsek megjelenése Keszthelyen, a földesúri hatalom kiterjesztése	132
Témavezető: dr. Szántó Imre egyetemi tanár	

CSAJÁGI RÉKA: A céhes termelés problémája a 18--19. században különös tekintettel a csapó céhekre . .	140
Témavezető: dr. Mérei Gyula egyetemi tanár	
MAJOROS ISTVÁN: Napóleon keleti politikája az amlens-i békéig	149
Témavezető: dr. Székely Lajos egyetemi docens	
BÖGRE ÁGNES: A restauráció és a júliusi monarchia mezőgazdasága Franciaországban	155
Témavezető: dr. Székely Lajos egyetemi docens	
RAFFAY ERNŐ: A szegedi nemzetiségi kérdés történetéből 1848--49-ben	159
Témavezető: dr. Csatári Dániel egyetemi tanár	
CSILLAG ANDRÁS: Pulszky Ferenc a szabadságharc szolgálatában	188
Témavezető: dr. Mérei Gyula egyetemi tanár	
BALOGH GABRIELLA--DÁRDAI ÁGNES--FISCHER FERENC-- --FRICSKA ANNA--HAJDÓK IBOLYA: Egy "harmadikutas" kísé- let: a "peronizmus" első korszakáról /1943--1955/.	190
Témavezető: dr. Anderle Ádám egyetemi adjunktus	

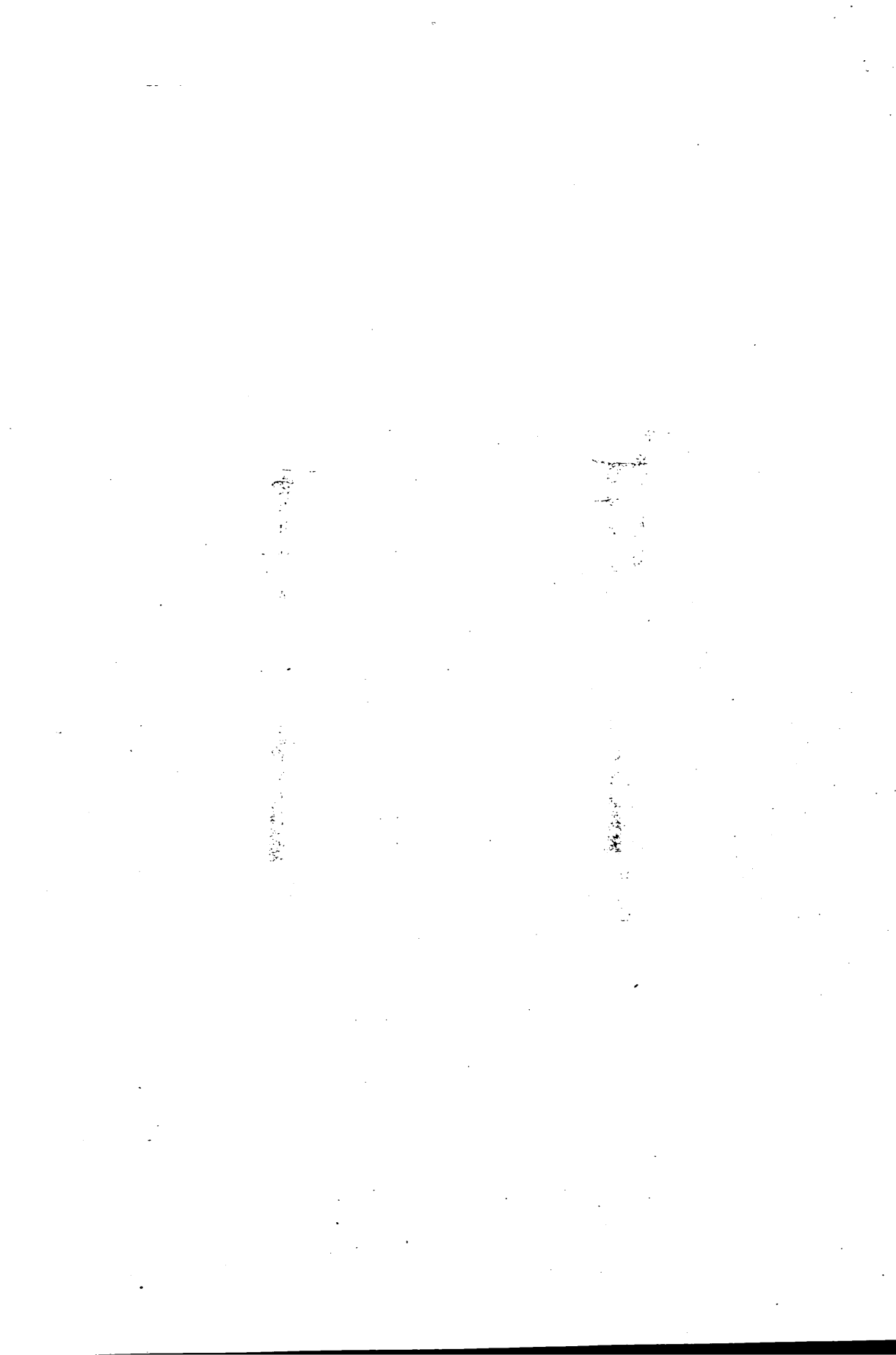
Ajánlás

A történettudomány leendő oktatóinak s talán kutatóinak, de mindenképpen a történeti tudás gyarapítóinak és terjesztőinek egy csoportja lép munkájával a nyilvánosság elé ebben a kötetben. Fiatalok, akik most próbálgatják a kutatómunka nehézségeit-örömeit, kóstolgatják az oktatás ízét. Első tudományos igényű kísérleteikkel számot adnak végzett munkájukról, de egyuttal tanáraik-oktatóik munkájáról is, tükrözik azt a tevékenységet, amelyet a történészek a tudományos diákkörökben folytatnak. Ez a tevékenység sokoldalú; a középkor csakúgy helyet kap benne, mint az újkori egyetemes történet kérdései, Magyarország nemzetközi kapcsolatai és a helytörténet, a filológiai elemzés és a historiográfiai feldolgozás. Tudományos diákköri üléseinken megvitatott s közlésre érdemesnek talált dolgozatok ezek, s egyuttal előkészületek a XII. Országos Tudományos Diákköri Konferenciára. Nemcsak eredményei, hanem eszközei is az önálló munkára nevelésnek. Nemcsak azért, hogy egy szűkebb értelemben vett kutatógárdát képezzünk ki - bár ez is feladataink közé tartozik -, hanem hogy segítsünk kialakítani a tudós tanár típusát, aki tudományos elmélyültséggel és hozzáértéssel közvetíthesse a történeti ismereteket tanítványainak s a szélesebb közönségnek is. Eszközei annak, hogy hallgatóink olyan szakemberek, olyan tanárok legyenek, akik képesek az újonnan feltárt tények és jelenségek marxista értelmezésére.

A Kedves Olvasó - akiért végső soron minden mű íródik - nemcsak ígéretes pályák első próbálkozásait, hanem egyuttal új kiadvány első darabját veszi kézbe ezzel a kötettel. Az Acta Juvenum ebben a formában végre a rendszeres megjelenés reményével indul útjára. Ajánljuk mindazoknak, akik a történelmet szeretik, eredményei iránt érdeklődnek, tanulságait becsülik.

Szeged, 1974. december 12.

A Történész Szakcsoport
elnöke

A XII. századi orosz--magyar kapcsolatok kérdéséhez¹

FONT MÁRTA-V. éves történelem--orosz szakos
hallgató

Elöljáróban szeretném elmondani, hogy a fent megnevezett problémakör tulajdonképpen most készülő szakdolgozatom témája. Mivel egy formálódó munkáról van szó, így elsősorban problémákat fogok felvetni, illetve ismertetni, nem pedig kész megoldásokat adni. Felhívnam a figyelmet, hogy az idő rövidsége miatt nem nyílik lehetőség egy--egy kérdés részletes kifejtésére, elsőrendű feladatommak tehát a problémakör vázolását tartom.

A XII. századi orosz--magyar kapcsolatok kérdése jelenleg a magyar történelem kevésbé feltárt területeihez tartozik. Erre a századra is áll az, ami a korai középkorra jellemző: az írott források rendkívül szűkös volta. A rendelkezésünkre álló elbeszélő források -- a későbbi szerkesztésben fennmaradt krónikák -- nagyon körültekintő forráskritikát igényelnek, mivel szemléletbeli változások különböző korokban egyaránt érték a krónikák szövegét. Ezt figyelembe véve érthető, hogy előtérbe került a közvetett -- külföldi -- források felhasználása, bár a fennmaradt krónikáknál /igy az orosz letopisznél is/ a fent említett tényezőkkel számolnunk kell. A külföldi források felhasználása és egybevetése a hazai forrásokkal alkalmat ad általános fejlődési tendenciák, fejlődésbeli hasonlóságok és eltérések kimutatására is. Vagyis lehetőséget ad olyan problémák feltárására, amelyhez a magyarországi források nem biztos, hogy elvezetnének.

A magyar történetírásban a külföldi források közül sokáig a nyugatiakra helyezték a fő hangsúlyt az orosz, lengyel, cseh forrásokkal szemben, bár az ilyen irányú kapcsolatok ismertek voltak, megnyugtató tisztázásukra mégsem került sor. 1916-ban HODINKA ANTAL megjelentetett egy, ma is alapvető fontosságú kötetet "Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai" címmel, amelyben több orosz krónikából közölt a magyarokra vonatkozó részleteket, illetve ezen részek magyar fordítását is adta. Munkám egyik részét éppen az képezi, hogy a HODINKA--kiadás egyik fejezetét, amely a kijevei évkönyv magyar vonatkozású helyeit tartalmazza az

IPATIUS--féle kézirat alapján, összevetettem a kézirat teljes kiadásával² a XII. századra vonatkozóan. HODINKA az 1111--1174 közötti időszakból emelt ki magyar vonatkozású helyeket. Az összevetés során találtam néhány olyan szövegrészt, amely a magyarokra vonatkozik,³ és HODINKA kihagyta az idézetek sorából. Szakdolgozatom egyik része éppen ezen szövegek magyar fordítása és értékelése lesz, amely nem csupán történeti, hanem filológiai probléma is.⁴

Az adott időintervallumot vizsgálva a következő szempontokat kell figyelembe venni:

1. Magyarország belpolitikai helyzete mint a külpolitikát meghatározó tényező.
2. A XII. századi orosz széttagoltság problémája és a széttagoltság külpolitikai következményei.
3. A magyar--orosz kapcsolatok milyen helyet foglalnak el és hogyan illeszkednek bele a XII. század európai politikájába?

Az első kérdés, amit tisztáznunk kell, az, hogy mely orosz területekkel voltak kapcsolatai Magyarországnak, és milyen jellegűek voltak ezek a kapcsolatok. A kérdésnek különös figyelmet kell szentelni, hiszen a XII. században "szilárdul meg" az orosz széttagoltság, amely már Jaroszlav mudrij uralkodása óta mint tendencia megfigyelhető, és a ljubecki fejedelmi gyűlés idején /1097/ jogi szentesítést is nyer.⁵ Utalni szeretnék itt arra, hogy a periódus /1111--1174/ elején Vladimir Monomah /1113--1125/ és Msztyiszlav Vladimirovics /1125--1132/ idején a formális egység még fennáll, 1132 után pedig a kijevi nagyfejedelmi cím jelentősége már pusztán szimbolizálja az egységet, és a cím viselőjének csak a primus inter pares rangot biztosítja.⁶ A periódus végére pedig a kijevi trón birtoklása már prioritást sem jelent, helyükbe lépnek a megerősödött kisebb fejedelemségek, amelyek saját kereteiken belül megpróbálnak határt szabni a további széttagolódásnak. A széttagoltságon belül a történetírás elsősorban a vladimir--szuzdali fejedelemségre és később a Moszkva--Tverj körül megkezdődő egyesítési folyamatra fordít figyelmet, így Halics és Volhinia általában a periférikusabb területek közé tartozik.⁷ Földrajzi helyzetüknél fogva természetes, hogy ezek a fejedelemségek rendelkeztek a legerősebb külföldi kapcsolatokkal, elsősorban a szomszéd-

dos területekkel, Lengyelországgal és Magyarországgal; megfordítva a kérdést, az is természetes, hogy ezen területek felé irányult elsősorban a nyugat felőli feudális expanzió.

Hogy milyen jellegű kapcsolatok voltak, erre vonatkozóan a régészeti források⁸ és a letopiszek adnak választ. Az ilyen jellegű kapcsolatok nagyon kevésbé ismertek, ennél jóval többet tudunk a diplomáciai és szövetségi kapcsolatokról, illetve azoknak tipikusan középkori formáiról, a rokoni kapcsolatokról és a háborúkban megmutatkozó szövetségekről, amelyeket az előbbiek mint dinasztikus tényezők determináltak. Ezeket a felszíni jelenségeket már a krónikák is megragadják, a történetírás feladata ezek mélyebb gazdasági, társadalmi okainak feltárása.

Miután nagyon röviden, utalásszerűen vázolni igyekeztem a kapcsolatok körülményeit orosz részről, a magyar viszonyokra részletesebben szeretnék kitérni, és itt szólnék a konkrét orosz--magyar kapcsolatokról is, ennek fent említett formáit, a rokoni kapcsolatokat illetve a háborukat elemezném. Ezekre találunk utalást az évkönyvekben.⁹

Tekintsük végig először is e rokoni kapcsolatokra vonatkozó adatokat. Az adott periódus első magyar uralkodójának, Kálmánnak /1095--1116/ a felesége Eufémia, Vladimir Monomah lánya. Itt kell szólnunk Álmosról, Kálmán testvéréről, akinek szintén orosz felesége volt, Predszlava, Szvjatopolk kijevi nagyfejedelem lánya. Feltétlenül meg kell említenünk Kálmán és Eufémia fiát, Boriszt,¹⁰ aki külföldi kapcsolataira támaszkodva a trónbetöltés kérdésébe próbált beleszólni. Jelentősebb orosz kapcsolatai voltak II. Gézának, akinek felesége Eufrozina, Msztiszlav Vladimirovics kijevi nagyfejedelem lánya. Eufrozina testvére az az Izjaszlav Msztiszlavics, aki 1146--1154 között volt kijevi nagyfejedelem. Izjaszlav II. Géza "zjatyja" /sógor/ volt, így Gézának ez "igazolt" lehetőség adott az orosz belviszályokba való beavatkozásra. II. Géza halála után ismét megerősödött a hatalmi pozícióharc, amit az uralkodók gyors váltakozása jelez.

Ezek a felsorolt tények tükrözik azt, hogy a korai feudális állam a XII. század ezen szakaszában szintén nem konszolidálódott állam, annak ellenére, hogy a széthuzó centrifugális társadalmi erők nem annyira erősek, hogy ez nyílt széttagolódáshoz vezetne.

"A trónbetöltés gyakorlati kérdés volt: ilyen, vagy olyan megoldásától személyes előnyt, vagy hátrányt várhattak a hatalom részesei, az előkelők, akik egyébként mindannyian érdekelve voltak az állam, tehát a királyság mint olyan fenntartásában."¹¹

A belharcok, amelyeket a feudális fejlődés törvényszerű következményeként a birtokviszonyokban bekövetkező változás okozott, eredménye Magyarország defenzív külpolitikája volt, azaz a belső labilitás miatt maga is az expanzió veszélyének volt kitéve, elsősorban Bizánc részéről. Ugyanakkor feudális természeténél fogva nem mondhatott le, és nem volt annyira gyenge, hogy erre kényszerült volna, a feudális expanzióról, a birtokszerzésről a nálánál kevésbé erős területek felé. Ilyenek voltak az orosz fejedelemségek is. Tehát a Halics elleni háborúk egyik mélyebben fekvő gyökerét ebben találhatjuk meg. De nem hagyhatjuk figyelmen kívül a szintén belső helyzet által meghatározott, más irányú külpolitikai vonalakat sem. Azaz, milyen alapvonásai voltak a magyar külpolitikának, és hogyan foglalt állást Európa fontos kérdéseiben: hogyan kapcsolódik a pápa--császár harc problematikájához, a kereszteshadjáratokhoz mint Bizánc elleni harchoz, a bizánci világszerte uralkodó törekvésekhez.

Ezeket a problémákat azért vetettem fel, hogy a magyar királyok halicsi hadjáratainak bonyolult összetevőit illusztráljam, ezek egyenként is részletes elemzést igényelnek, megoldásukra nem nyílik lehetőség egy referátum keretein belül.

Ha végigkísérjük a Magyarországról Észak--Kelet felé irányuló expanzió szakaszait, a következő eredményt kapjuk: a Halics irányába mutató expanzió a XI. század végén kezdődik, a XII. századon végighúzódik egészen a XIII. század első harmadáig.¹² A XII. századi háborúk közül legjelentősebbek II. Géza hadjáratai 1148--1152 között. Ezekről szeretnék részletesebben beszélni.

1148 és 1152 között II. Géza hat alkalommal nyújtott fegyveres segítséget sógorának, Izjaszlavnak a kijevi fejedelmi trónért folytatott harcában. Mindegyikről említést tesz az IPATIUS--féle krónika, mégpedig a magyarok "hívásáról" beszél. Miért állt érdekében Izjaszlavnak a magyarok segítségül hívása, miért volt rá szükség, és miért lehettek a magyarok potenciális szövetségesei?¹³

A trónöröklés kérdésében fennállt korábbi véleményekkel szemben, amelyek megpróbálnak valamilyen törvényszerűséget keresni, le-
szögezném, hogy ez a mindenkori erőviszonyoktól függött, tisztán
hatalmi kérdés volt, és a krónikában található indoklás már a
krónikairó pártállásától függően alakult.¹⁴ Tehát Izjaszlav, aki
1146-ban lép a kijevi nagyfejedelmi trónra, szembekerül a knyázok
koalíciójával, amelynek Jurij Dolgorukij vladimir-szuzdali feje-
delem a vezetője. Ennek a koalíciónak a tagja Halics is, így ke-
rül szembe II. Géza mint Izjaszlav szövetségese Haliccsal. A fe-
jedelmek koalíciójával szemben Izjaszlavnak is szövetségeseket
kellett keresnie, így találkozott egymással Izjaszlav belső hely-
zetének megszilárdítására való törekvése a magyar feudális expan-
zió igényével.

Ha tágitjuk a kört az okok keresésében, és egy pillantást
vetünk Európa szövetségi vonalaira a XII. század közepén, akkor
ujabb tényezőket is találunk. Korábban említettem már Bizáncot,
amely a XII. század első felében ismét Európa egyik legjelentősebb
politikai tényezője, és ekkor igen intenzívek terjeszkedési ki-
sérletei. Szembe kerül Magyarországgal is, a magyarok déli és
Bizánc északnyugati irányu terjeszkedése, konkrétan a Szerbia
és Dalmácia fölötti befolyás érvényesítése kérdésében Bizánc meg-
kísérelte befolyását növelni az orosz területeken is, amire el-
sősorban az egyházpolitikai kérdések adják meg a lehetőséget.
Bizánc politikai érdekei pedig a Dolgorukij vezette koalícióban
találnak támogatásra. Tehát az európai szövetségi politikából
kiragadott vonal ugyancsak Izjaszlav és Géza összefogását indo-
kolja.¹⁵

II. Géza hadjáratai az 1148-1152 közötti időszakra esnek,
hadjáratainak dátumai: 1148 tavasza, 1150 január, 1150 ősze, 1151
tavasza, 1151 nyara, 1152 tavasza.¹⁶ Ezek közül kettőt, mégpedig
1150 őszen és 1152 tavaszán Géza személyesen vezetett. Anélkül,
hogy részletezném az egyes hadjáratok eseményeit, nézzük meg,
hogyan kapcsolódtak ezek Magyarország bizánci háborúhoz. A ma-
gyar--bizánci háborúk II. Géza idején 1149-1156 közé esnek. Ezt
azért kell megemlítenem, mert a magyar--orosz kapcsolatok nem
egyoldalú magyar segítségnyújtásból álltak, hanem minden bizonnyal
orosz csapatok is résztvettek Magyarország Bizánc ellenes harcai-

ban. Erre találunk utalást, mikor 1150-ben Izjaszlav és fia Vladimir Magyarországon járt. Izjaszlav elutazása után Vladimir a királyi udvarban maradt, "zane truden bez druzsini szvojeja i konem szvojim" /nehéz neki lovai és kísérete nélkül/. Hogy a druzsina hová lett, erről a letopisz nem tudósít, feltehetőleg a magyar királlyal ment a Bizánc elleni háborúba.¹⁷ A Halicsba küldött első segítség után Bizánc Szerbia ellen támad. 1150-ben, 1151-ben és 1152-ben Magyarország párhuzamosan két irányban háboruzott. Hogy honnan volt Magyarországnak erre ereje,¹⁸ mikor belső hatalmi problémákkal is küszködött, ennek feltárása egy alaposabb elemzés feladata kell legyen.

Végül összegzésként annyit le kell szögezni, hogy II. Géza háborúi nem jártak sikerrel. Déli irányban sikeresnek lehet elkönyvelni a bizánci támadások megállítását, amelyeknek eredményeként Magyarország függetlenségét meg tudta őrizni, ugyanakkor gyengeségének bizonyítéka, hogy előnyösebb hatalmi pozíciókat elérnie nem sikerült az orosz területeken. Ez áll nemcsak az 1148--1152 közötti halicsi hadjáratokra, hanem a korábbiakra és későbbiekre is. A Halics felé való terjeszkedési kísérletek a XII. század végén és a XIII. század elején megújultak,¹⁹ de ekkor Halics már annyira megerősödött, hogy hiába állt vele szemben egy, a XII. század közepe állapotánál konszolidáltabb viszonyokkal rendelkező Magyarország, nem vezethetett eredményre.

J E G Y Z E T E K

1. E dolgozat orosz nyelvű változata elhangzott Odesszában egy nemzetközi tudományos diákköri konferencián 1974 májusában.
2. Polnoje szobrányije russzkih letopiszej II. kötet Moszkva, 1962.
3. A magyarokra vonatkozó szövegrészek az IPATIUS--kézirat 1114. /277/ 1146. /320/ 1147. /342/ 1151./433/ 1161. /515/ 1174. /578/ éveinél és a zárójelben megjelölt oszlopban találhatók.
4. Filológiai problémát jelentenek az egyes elírások és szókihagyások, ezen kívül a HODINKA által kihagyott szövegrészek " " és " " szóalakjai is.
5. "Kazsdo da derzsit otcsinu szvoju" /mindenki tartsa meg a saját otcsináját/ -- mondja az orosz őskronika szövege.
6. Erre utal a fejedelem személyének gyakori változása is az 1132 utáni időszakban és a címért folytatott küzdelem. Míg az 1169. évi hadjárat után Kijev politikai vezető szerepe gyakorlatilag a nullára süllyedt.
7. Bővebb anyagot ezekre a területekre vonatkozóan V. T. PASUTO munkáiban találunk: Vnesnaja politika drevnej Ruszi. M. 1968.; Ocserki po isztoriji Galicko-Volinszkoi Ruszi. M. 1950. NOVOSZELCEV--PASUTO: Vnesnaja torgovlja drevnej Ruszi. Isztorija SZSZSZR. M. 1967/3
8. Erre utalnak a numizmatikai leletek, a nyugati orosz területeken talált magyar denárok.
9. Az IPATIUS--féle kéziraton kívül az adott korszakra vonatkozó adatokat találunk a LAURENTIUS--féle voszkreszenszkij kézirat szövegében és a tverji évkönyvekben is.
10. MAKK FERENC: Megjegyzések II. Béla történetéhez. Acta Universitatis Szegediensis De Attila József nominatae, Acta Historica XL. Szeged, 1972. 42.
11. ELEKES LAJOS: A középkori magyar állam története megalapításától mohácsi bukásáig. Bp. 1964. 73.

12. Az első halicsi hadjárat időpontja 1099, a sok tekintetben új helyzetet teremtő tatárjárás előtti utolsó expanziós kísérlet záródátuma 1234.
13. A magyarokon kívül más, nyugatról érkezett szövetségeseikről is tudósít a krónika, csehekről, lengyelekről. A lengyelek szintén feudális expanzió céljából vettek részt az orosz belviszályokban mint közvetlen szomszédos területek lakói, de nyitott kérdés marad továbbra is a csehek részvétele.
14. ELEKES LAJOS: i.m. 73.
15. Magyarország kelet felé orientálódását még egyéb külpolitikai vonalak is indokolják, például a német-római király expanziójával való szembenállás, a pápa és császár harcában a pápa melletti állásfoglalás.
16. Megjegyzésként hozzáfűzném, hogy bizonyos időszámítási problémák felmerültek a hadjáratok időpontjára vonatkozóan, mivel a letopisz kevés időjelző adatot tartalmaz. Hogy végül is mi indokolja a fent említett kronológiát, erre vonatkozóan lásd HODINKA: i.m. 84-85.
17. PASUTO: i.m. 171.
18. A haderőben szerepet játszottak a királyi udvar katonáskodó elemei, külföldi zsoldosok és Magyarországon élő "nomád" népek, például besenyők.
19. Az IPATIUS-- kézirat kijevi krónika része 1199-ig terjed /1201-től 1292-ig már a halics-volhiniai évkönyveket tartalmazza/, így a periódust nem lehetne elválasztani, és ide kellene venni még az 1188., 1189., 1190. évi magyar vonatkozásokat is. Ezt HODINKA más megfontolásból külön tárgyalja, így Hodinkát alapul véve munkám kronológiai 1174-ig terjednek.

A johannita lovagrend gazdasági tevékenysége a XIV.
század közepéig, különös tekintettel Provence terü-
letére+

ZOMBORI ISTVÁN történelem--francia szakos középiskolai
tanár

A XII. század közepétől kezdve a törökök mind összefogottabb támadásai következtében a Szentföld keresztények által elfoglalt területei egymás után estek el.

1228-ban II. Frigyes ugyan visszaszerzi Jeruzsálemet, de 1244-ben végleg a törökök kezére kerül. A VII. /1248--54/ és VIII. /1270/ kereszties hadjáratok már nem is ezen területek ellen irányulnak. 1268-ban eszik Antiochia, 1289-ben Tripoli, 1291. május 18-án pedig Akkon elfoglalásával az utolsó kereszties erőd is elveszett.

Akkon eleste számtalan új kérdést vetett föl. Ilyen lényeges kérdés volt az is, hogy mi történjék a Szentföld visszafoglalására létrejött egyházi--katonai rendekkel, pontosabban: mi legyen a sorsa a bázisukat, és egyben létjogosultságukat adó területeiket elvesztő templomos, johannita és teuton lovagrendeknek. Közismert tény, hogy a teuton lovagok Németországba mennek vissza, és hamarosan új területeket találnak "hivatásuk" -- a hitetlenek elleni harc gyakorlására, /szoros összhangban a már komoly múlttal bíró német "Drang nach Osten" törekvéssel/. A templomosok korábban is pénzügyletekkel foglalkoztak, ez a tevékenységük ekkor csak fokozódik, befolyásuk növekszik, olyanira, hogy belettközik Szép Fülöp központosító törekvéseibe, aki végül szétzúzza a rendet.

Ugy tűnik, hogy eredeti hivatásukhoz, a törökök elleni harchoz, a johannita rend maradt a legkövetkezetesebb. Akkon eleste után Ciprusra mennek a lovagok, majd onnan Rhodoszra, amely több mint kétszáz évig lesz a rend fellegrára. A stratégiai fontosságú helyen fekvő sziget döntően hozzájárul a rend flottaépítő tevékenységéhez és ahhoz, hogy johanniták

⁺ A nyíregyházi Országos Tudományos Diákköri Konferencián a dolgozat kiemelt miniszteri díjban részesült.

hamarosan a Földközi tenger egyik legszámottevőbb hatalmi tényezőjévé válnak -- mind katonai, mind gazdasági téren. A rend története során igen komoly birtok adományokat kapott a különböző európai országokban. Ezek a birtokok szoros kapcsolatban álltak a rhodoszi központtal. Ezen területek közül kiemelkedő fontossága volt Provence-nak. A rend birtokai elsősorban a keresztes hadjáratok kiindulópontjain jönnek létre -- és Provence volt az I. keresztes hadjárat egyik gyülekező helye. Provence az Alpok lábainál helyezkedik el, ahol a hegyi legelők kiválóan alkalmasak az állattenyésztésre. A völgyek és a sík területek földművelésre használhatók, a tagolt tengerpart pedig kikötők sorát kínálja a hajók számára. A Rhône völgye a szántóföldi, maga a folyó pedig a vízi közlekedést tette könnyűvé, és szinte természetes utat biztosított észak felé. Anglia, Flandria, Ile de France termékei ezen az úton kerültek le Avignonba, majd Marseillebe, hogy azután a levantei kereskedelem árúiként gazdát cseréljenek. És itt máris rábukkanunk Provence helyzetének másik nagy előnyt biztosító tényezőjére. Arra, hogy a terület fele úton fekszik Levante két másik fontos területe, Itália és Katalónia között. Nem véletlen tény, hogy 1113--1245 között a dél-nyugati szomszédhoz tartozik /ekkor a katalán dinasztiából kerülnek ki a Provence-i grófok/, 1245-től viszont a dél-keleti szomszéd, a nápolyi Anjou ház gyakorolja a hatalmat, egészen 1382-ig. Nem a dolgozat feladata azon ténynek értékelése, hogy vizsgálatunk idején Provence annak az Anjou királyságnak a része, amely Nápoly birtokosa lévén a földközi-tengeri partvidék egyik jelentős hatalma /amely hatalmat Provence megszerzése csak erősít/, ugyanakkor a család trónra jut Európa másik olyan jelentős gazdasági és politikai erőt képviselő országában is, mint Magyarország.

Provence sajátos helyzetét fokozta, hogy a francia király és a pápaság közti konfliktus következtében a pápai székhelyet Avignonba tették át. Bár a pápa politikai hatalma a XII--XIII. századhoz képest csökken, a Szentszék továbbra is számításba veendő tényező marad Európában, és nem lényegtelen, hogy az országokat átfogó katolikus egyház feje most Provence egyik városából irányítja "birodalmát". Politikai jelentőségénél még fontosabb a gazdasági. A pápai udvar kiterjedt gazdasági- és

pénzügyletei Avignonba vonzottak nagy számú itáliai, főleg toszkán kereskedő és bankár társaságot.

Provence-ban a XI. század végétől, bizonyos időszakos megtorpanásoktól eltekintve, egészen a XIV. század elejéig gazdasági fellendülés figyelhető meg. Ez az irtványok megszapordásával, a művelhető földek kiterjesztésével jár együtt. A gazdasági fellendülést demográfiai növekedés követi. A XIV. század elejétől kezdve Provence területén is éreztetni hatását a gazdasági hanyatlás. Oka az árú és pénzgazdálkodás fejlődése révén létrejött ellentmondás: a túlnépesedett területeken egyrészt megnövekedtek a termelési szükségletek és az értékesítési lehetőségek, másrészt ezen szükségletek kielégítése nem volt lehetséges a fejlődés követelményeitől elmaradt termelési technika és bizonyos társadalmi kötöttségek miatt.¹

A rend Provence területén kiterjedt birtokrendszerrel rendelkezett. Ennek nagysága azonban gyakran változik, mert a johanniták igen rugalmas birtokpolitikát folytattak. Gyakran találunk adatot arra, hogy egyes birtokaikat eladták, másokat vásároltak, vagy éppen eloszeréltek. A cserék révén igyekeznek vidéki birtokaik számát növelni. A rend mezőgazdasági tevékenységének vizsgálata során, az 1338-as összeírások adataira támaszkodunk.² Többek között megvizsgálták a Saint Gilles-i nagyperjelség valamennyi johannita birtokát is. A kapott eredmény alapján előnk táruul a hatalmas kiterjedésű birtok sokrétűsége, a végletek közti mozgás, és éppen ezért nehéz általános megállapításokat tenni.

Az első dolog ami szembetűnik, az a rend hihetetlen rugalmas, a helyi körülményekhez képest alkalmazkodó gazdálkodásmódja. A hegyi legelőktől a többé vagy kevésbé termékeny sík területek szántóföldjéig, az erdőktől a halastavakig, az állattenyésztéstől a szőlőművelésig mindenféle mezőgazdasági területtel és ágazattal találkozunk. A rend birtokain jelentős hasznót húzott a jobbágyoktól szedett illetékekből, adókból. Mint egyházi birtokon, szedték a gabonaféleségekre, másrészt az állatokra /disznó, búrány stb./ kivetett tizedet. Fizetett a jobbágy urának házasságsakor /formariage/ és fizetett a föld használatáért /le cens/. A faluban rendszerint a földesúr tulajdonában volt a malom, a présház, a kemence,

ezek használatáért szintén fizetni kellett /les banalítés/. Külön kellett kérni, hogy épület- és tűzfát gyűjthessenek az erdőben /affouage/, de ez nem terjedt ki az élőfa kivágására. Ha a legelőt igénybe akarta venni, azért is fizetni kellett, /pâturage/. A földesúr utvámot is szedett /tonlieu/.³

A felsorolt jövedelmeknél nagyobb hasznot húztak a földművelésből. A vizsgált időszakban a johanniták csaknem minden birtokán háromnyomásos művelést folytattak. A fő termények a búza, a rozs, az árpa és a zab.

A birtoknak rendszerint egy kastély, egy erődszerű épület volt a központja, kápolnával, templommal, esetleg ispotálllyal. Körülötte található a malom, a kemence, a kovácsműhely, gyakran huta és kohó is. Távolságban -- az épületek körül helyezkednek el a szántók és a rétek.⁴ Amíg a világi nagybirtokot a földesurak miniszteriálisai révén műveltették meg, addig itt a rend tagjai, a szolgálótestvérek, közvetlenül irányították a munkákat. Bár sok jobbágyuk van, a robotot már nem veszik igénybe.

1338-as adatok szerint a robotban végzett munka fele annyit ér, mint amit a napszámosok végeznek, holott a robotot végző jobbágy napi élelme kétszer akkora összegbe kerül a rendnek, mint a napszámosé. Vagyis a robot a munkát végzők érdektelensége miatt nem kifizetődő. Ami robot mégis kimutatható, az elsősorban aratás idején, a gabona szekéren történő szállítása terén figyelhető meg.⁵ A földek megművelésére a rend cselédekét és napszámosokat alkalmazott. Az előbbieket egész évben, állandóan a birtokon dolgoztak, míg az utóbbiak főleg aratás idején. A bérért dolgozók alkalmazása csak a piacra termő nagybirtok számára volt megvalósítható, annál is inkább, mert az alacsony színvonalú technikai eszközök alkalmazása mellett igen mennyiségű kézi erőre volt szükség.

Ha a napszámosok eredetét, hovatartozását nézzük, azt látjuk, hogy a paraszti differenciálódás következtében magát kicsiny földjén tengető, vagy bérlet területen gazdálkodó jobbágy csak a maga, esetleg egész családja munkaerejének eladása révén tudja létét biztosítani. Tehát mintegy a saját gazdálkodása kiegészítéseként. Erre annál is inkább szükség van, mert a saját földdel a legnagyobb probléma az volt, hogy an-

nak termelése -- az időjárás viszontagságai és egyéb tényezők miatt, kiszámíthatatlan volt. A napszám viszont biztos jövedelmet jelentett -- és ez mentette meg a családokat a teljes nyomortól. Még fokozottabban érvényes ez a cselédként -- egész évben alkalmazott parasztsokra. Ezek nyugodt és biztonságos ellátásuk révén sokkal jobb körülmények között élnek, mintha bérelt földön gazdálkodnának. Emellett nem nehéz kiszámolni a forrásokból, hogy például a provence-i johanniták valamely birtokán első hajtónak lenni, anyagilag csaknem egyenlő volt egy jóhozamú paraszti birtok jövedelmével, de a vele járó kockázat nélkül.⁶

A XIV. század elején és az ezt követő éhínségek idején kezdődő válság alatt pedig különösen nagy becse lesz a cseléd-sornak. Megállapíthatjuk tehát, hogy a XIII. század végétől az árútermelő nagybirtok egyik fő feladata az, hogy a piacra termelés révén nyert jövedelemnek egy részét napszám, évi bér címen szétosztja a földdel már nem, vagy alig rendelkező parasztsók között.⁷

A XIV. század elejétől fokozatosan drágul a munkaerő. A nagybirtok jövedelmeinek is mind nagyobb része megy el erre a célra. Így aztán az addigi közvetlen művelésben lévő földek közül a rosszabb minőségűeket, kevésbé rentábilisokat, kezdik bérletre kiadni. Hogy a rend, a rugalmas, és a kor fejlettségi viszonyaihoz képest valóban korszerű földművelés ellenére sem gazdagodik meg az átlagosnál jobban, annak oka a földek különböző minősége, a középkori fejletlen technika, az időjárási viszonyok hatása, a XIV. századi válság, a munkaerő fokozott drágulása és az, hogy a válság következtében beálló elnéptelenedés miatt a gabonakereslet visszaesik. Ez az utóbbi tény a főként gabonatermesztésre beállított johannita gazdaságokat különösen érintette.

Természetesen a mezőgazdaság egyéb ágazataival is találkozunk a johanniták provence-i tevékenységének vizsgálatánál. A rend birtokain jelentős mennyiségű szőlőt találtunk. Provence dombos, hegyoldali területei a sok napsütéssel, valóban alkalmasak is erre. Viszont a szőlő nagyon munkaigényes, gondos művelést kíván. Ezt robotban nem lehet elvégeztetni. De az árútermelő nagybirtok pénzbevételei révén képes arra, hogy

nagyszámú nap szárazosított alkalmazzon. A szőlőterületeket legtöbbször elkerítették, mégis gyakran szenvedett károkat, mert a XIV. században oly gyakori háborús pusztítások nyomait, csak nehezen lehetett -- és főleg hosszú idő alatt -- pótolni. Viszont kétségtelen, hogy kevés olyan termék volt a középkor folyamán, amely olyan biztosan, minden mennyiségben azonnali vásárlóra ne akadt volna, mint a bor. Arra is van adatunk, hogy a lovagoknak nemcsak Provence területén vannak szőlőik, hanem más területeken is.

Megemlíthetjük még a gyümölcsösöket, ahol mandulát, mogyorót, fehér fügét találunk és jelentős volt az olajbogyó termesztése is.⁸

A rend birtokán lévő tavak, folyók halászati jogával is rendelkezett, és ezek révén jelentős összegekhez jutottak. A vadászat jogát gyakran bérbeadták. Ilyen esetben egy bizonyos területet fenntartottak a commandeur számára vadászó helyül. Sajnos fontosságához mérten igen kevés konkrét adathoz sikerült hozzájutni a rend fakitermelő tevékenységére vonatkozóan. Abban a korban, ahol a tűzifa, a kovácsok, kohók szene, az épületek, a mindennapi élet legkülönbözőbb tárgyai, eszközei, hordók, hajók, bárkák és szőlőkarók stb. egyaránt fából készültek, a fa szinte életszükséglet volt.

Végül foglalkoznunk kell az állattenyésztés problémájával is. Az állatok tartása igen elterjedt volt Dél-Franciaországban. Elősegítették ezt Provence területén az Alpok kiváló helyi legelői és a telelésre alkalmas völgyek. Érthető, ha oly jelentős területek birtokosai, mint a johanniták, szintén igyekeztek ebből profitálni. A meglévő, jóminőségű legelők mellett erre serkentette őket a XIII. század végétől fokozottan jelentkező bőr- és gyapjúigény is. De ehhez szintén pénzre volt szükség, hiszen takarmányt, új állatokat beszerezni csak költségesen lehetett. Ugyanakkor a XIV. század elejétől kezdve az emelkedő munkabérek miatt az állattenyésztés fokozottabb szerepet kap a rend gazdaságában, hiszen jóval kevesebb munkaerőt igényelt. A johanniták felhasználták tekintélyüket, és gyakran kaptak nem saját területükre is legeltetési jogot. Az állattenyésztés vándorló, transzhumánus jellegű. Tavasszal

felhajtják az állatokat a hegyekre a kitűnő /de hamarosan túl-
telített/ alpesi legelőkre, ősszel pedig visszatérnek a völ-
gyekbe, illetve a síkságra. A provençe-i transzhumánus állat-
tenyésztés a XII. század elején veszi kezdetét. Az állatnak
nemcsak gyapját, bőrét, hanem természetesen a húsát, tejét --
és a belőle készített termékeket -- egyaránt hasznosítják. Ta-
vasszal és ősszel hatalmas állattömegek indulnak meg. 1300 ó-
szén pl. több, mint 20 000 állatot hajtottak le Ubaye, Blione
és Asse völgyébe.⁹ A rend állatai között legnagyobb számban
a juhokat találjuk.

Az állatok saját fogyasztáson túli részét, akár a többi
mezőgazdasági terméket, a rend értékesíti. Erdemes ennek a
kereskedelmi tevékenységnek valamivel több figyelmet szenteli-
ni.

A kereskedelem áttekintését két részben végezzük el. A
rend tevékenysége ugyanis tengeren és szárazföldön egyaránt
megfigyelhető. Tagadhatatlan, hogy a tengeri tevékenység a
XIV. században sokkal fejlettebb és nagyobb térfogatú is. En-
nek oka a szárazföldi szállítás nehézségeiben /kevés terhet
lehet vinni/, az utak rossz minőségében vagy nem létében, az
anarchikus belpolitikai helyzetben, az út, híd stb. vámok és
más tényezők meglétében keresendő. Jellemző példa a XIV. század
végéről: a Loire hajózható szakaszán a tengerpartig összesen
130 helyen kellett vámot, vagy illetéket fizetni. Hasonló a
helyzet a Rhône-on is.¹⁰

A megállapítás azonban nemcsak a folyón, de Provence száraz-
földi útjaira is érvényes, mert az itteni nagybirtokosok arra
törekedtek, hogy a kereskedelmet minél inkább a maguk haszná-
ra gyümölcsoztassék -- há mégoly feudális eszközökkel is.¹¹

De a kereskedelem mindkét szakaszára jellemző, hogy nem per-
manens, hanem csak bizonyos időszakokban történik. Viharos
hónapok idején a hajók megritkulnak a tengeren, és télen szü-
netel a szárazföldi forgalom. A Földközi tengeren április és
június volt a két legkedvezőbb hónap a hajózásra -- kelet fe-
lé. A nyugatra induló hajók viszont augusztus, szeptember vagy
október folyamán indultak.¹²

A XIV. század folyamán -- az Atlanti partvidék erősödő be-
folyása ellenére a világkereskedelem döntő része a Földközi
tengeren zajlik le, főleg kelet--nyugat irányban. A keresztes
hadjáratok megszűnte és Palesztina elvesztése után sem szűnt

meg a keleti árúk /fűszerek, selymek, porcelán, drágakövek stb./ Európába áramlása, mert az előző két évszázadban -- főleg a velencei és genuai kereskedők, békés kapcsolatokat építettek ki a törökkel. Emellett fekete és földközi tengeri gyarmataikon keresztül is jelentős keleti árúk kerültek Európába. 1291 után a kereskedelmi utak keresztény végállomása Ciprus lesz. A szigetre vezető út fontos megállóhelye Rhodosz, ahol jövet-menet, sok kereskedő kiköt. Sőt, a szigeten egyes kereskedők meg is telepsznek. Nagyszámú pénzváltó él ott, mivel a rend tartományaiból különböző pénznemekben érkező bevételek sok munkát adnak a johannitáknak. 1320 táján a Bardi, a Peruzzi és az Acciaiuoli ház is rendelkezik saját képvisellett a szigeten.¹³ A rend jelentős flottája birtokában aktívan kiveszi részét a tengeri kereskedelemről. Amíg azonban az egyes kereskedő államok hajói a tengerparti országokban és kikötőkben legfeljebb saját konzuljaihoz fordulhattak, és ki voltak szolgáltatva a helyi törvényeknek, addig a rend a levantei partvidék kikötőiben még a XII. század folyamán létrejött rendházai révén mindenütt "otthon" volt, ugyanakkor a legtöbb vám- és kiviteli szabály alól mentességet élvezett. A rend mintegy támaszpontrendszerként használja a johannita rendházakat a Földközi tenger partjain, ugyanakkor ezek adminisztratív is ellátják a rend ügyeit. A hajók a már kész alkuval, csak berakodni érkeztek egy-egy kikötőbe.

Am a lovagok hajói kereskedők megbízásait is szívesen vállalták. Azok pedig szívesen bízták a johannitákra áruikat, mert az akkori zavaros időkben, a kalózoctól hemzsegő tengeren az erős, jól felszerelt hajók biztos védelmet nyújtottak. Fokozta a bizalmat a rend nemzetközi jellege, az, hogy így bármely nemzetiségű kereskedő védelmet kapott, másrészt a rend nemzetközi tekintélye is sokat számított. Még a nagy hajósvárosok is bérbe vették a johannita hajókat, akkor, ha velük ellenséges hatalom területére akartak árut szállítani, mert a rend hajói semlegességet biztosítottak. Ennek jelentősége azért nagy, mert a kor bevett szokása a megtorlás /les représailles/. Ez annyit jelentett, hogy egy városnak, uralkodónak joga volt bosszút állni a hajóját ért sérelem miatt a sértő fél bármely

hajóján, kereskedőjén. Az ilyen veszély elkerülése végett bérelték ki azután a johanniták gályáit.¹⁴ A hajókon szállított árúk a levantei kereskedelem szokásos cikkei. Európa-ból vásznakot, posztót, bort, szárított gyümölcsöt, olajat, sőt sózott halat, mézet, sajtot, zabonafélét, állatokot, főleg lovat /elsősorban Rhodoszra/, továbbá fémeket, fegyvereket szállítottak. Keletről pedig a már említett árukat hozzák. Esetenként személyeket, főleg zarándokokat is vittek.

Már 1216-ban szerződést kötnek Marseille-al, zarándokok szállítására. Eszerint évente két hajóval több, mint 1 500 utast szállíthatnak Palesztinába. 1248-ban már három hajót találunk, amely az utasokat szállítja. Ezek neve: La Grifonne, La Faucon, La Comtesse.

1300 és 1314 között a MONTJOYE nevű johannita hajó rendszeres évi szolgálatot teljesített Marseille és Famagusza /Ciprus/ között. Ezen zarándokok és kereskedők utaztak. Különösen az utóbbiak azok, akik sok hasznot húznak a rendszeres járatból. A hajó nem is volt lassú közlekedési eszköz ebben a korban. 1307 szeptemberében a Montjoye a Marseille melletti kis kikötőből indul, és 30 nap múlva Rhodoszra ér.¹⁵ A hajó megmaradt árujegyzékeiből megtudjuk, hogy a keletre szállítandó rakomány tartalmaz francia és Narbonne-i posztót, mandulát, keményítőt és sózott halat.¹⁶ Egyik legfontosabb Marseille-ből szállított árucikk a korall. Ezt a Provence-i partvidéken, de főleg Szardínia környékén halászszerűen ki a tengerből, és ez az egyik legkeresettebb árucikk a törökkel, arabokkal folytatott kereskedésnek /a korallból ékszereket készítettek/. Ciprusról a már említett fűszerek, selymek stb. mellett gyapotot és cukrot szállítottak. Ez utóbbi egyik fő termesztő helye Ciprus. Tudjuk azt is, hogy a ciprusi johanniták Kolossi körüli birtokaikon cukornádat termesztettek, és hajóik áruai között gyakran szerepel a finomított cukor.¹⁷

A rend hajói igen jól felszereltek, és különböző típusúak. Ővék az egyik legelső páncélozott hajó /caraque/, amelynek neve Sainte Anne. Személyzete 300 fő, igen erős tűzérssége van.¹⁸ A Montjoye típusú hajók /nef/ általában már vitor-

lával, de még evezővel is ellátott, több fedélzetes hajótipushoz tartoznak, amely képes 400--500 utast vagy 120 lovat szállítani a többszázfőnyi személyzettel és két hónapi élelemmel együtt.¹⁹ Van külön lószállításra épült hajó /huis-sier/, nevét a lovak beszállását megkönnyítő, hajófarban elhelyezett ajtóról /huis/ kapta.²⁰ Ez egyúttal azt is mutatja, hogy a ló jelentős kereskedelmi illetve hadi árucikk volt. A rend által használt más típusú jármű még a gálya /galée, galere/. Ennek fő hajtóereje a 100--120 evező volt, -- amelyet a hajó két oldalán, két emeleten helyeztek el -- teherbírása többszáz tonna. A kereskedelem egyik árucikke volt a rabszolga is. Bár a fő kereskedők a génuaiak, a rabszolgák között előforduló, főleg kalózhajókról való mór rabszolgák meglétéből arra is következtethetünk, hogy a rend tengeri harcban elfogott foglyait értékesítette. A személyszállítás magyar vonatkozásban is emlékezetes. 1350-ben a II. nápolyi hadjáratra induló I. Lajos katonáit a szállítást megtagadó velenceiek helyett, johannita hajók viszik át Itáliába. Ha a rend tengeri forgalmának egyik végpontja Rhodosz, úgy a másik föltétlenül Provence, és annak kikötői, de főleg Marseille. A város kikötőjének bejáratánál jött létre a rend commandeurie-je még 1190-ban. Emellett ispotályuk is van a városban. Arról már beszéltünk, hogy Marseille fő gondja, a lakosság gabonával való ellátása. Ezért különösen nagyra értékelhető a rend kiváltsága, miszerint kivihet gabonát a városból, és ezután nem kell illetéket fizetniük.²¹ 1291-ben II. /Anjou/ Károly király a pápa kérésére engedélyezi, hogy a johanniták, gályáik ellátására a provence-i grófság területén élelmet vehessenek föl.²²

Részben Marseille-en keresztül kapcsolódott össze a rend tengeri és szárazföldi kereskedelme, áruszállító láncolata. A szárazföldi utak is csak időszakosan járhatók. A forgalom ezért bizonyos időszakokban felélénkül. Az áruk cseréjének színhelye a XIV. század folyamán a vásár. Ilyen híres vásár a champagne-i, Provence-ban pedig a beaucaire-i. Ez utóbbi a spanyol, itáliai, francia és levantei kereskedők egyik fő találkozóhelye. A grófságot fontos útvonalak hálózzák be,

és az utak által érintett helységek nagyobb részében azokat a városokat jelenti, ahol a rend saját birtokkal rendelkezik. Egyik fontos út /keleti--nyugati/ a Nice-Avignon vonal, amely kapcsolatban áll Manosque, Mezel, Valensole, Riez és Aix helységekkel. A másik /észak--déli/ útvonal Marseille-ből vezet Avignon érintésével a Rhône völgyében északra. A szállítás főleg öszvéren és szekéren történik. A teherhordó állatok 120 kg, a szekerek 800--1 000 kg terhet tudnak szállítani. A kereskedelem helyi cikkei, Aix forgalmát vizsgálva,²³ elsősorban élelmiszerek. A tengerpartról, főleg Hyeres sópadjairól sóot szállítanak -- ellátják vele Valensole, Digne, Sisteron térségét. A szállítmányok között találunk gabonát is, ezt főleg Aix térségéből viszik.

Jelentősebb ennél a gyümölcs, mandula és más szárított gyümölcs, főleg Manosque térségéből. A rend szőlőin termett borok is útrakelnek. Nagyon fontos az állatforgalom. A jószágok jelentős részét saját lábukon szállítják a megfelelő helyre /főleg juhokat/. 1308--1309 folyamán Valensoleon keresztül 2634 juh cserélt gazdát. Ez viszonylag kevés, de érthető ha tudjuk, hogy ez a város, csak a magas völgyek felé kereskedett, tehát aránylag kis területtel.²⁴ A marseille-i mészárosok Provence egész területét beutazzák, hogy állatokat vegyének.²⁵ Marseilledől viszont sózott halat visznek a belső területekre. Innen fedezik Provence posztó és vászon szükségletét is, amelyek egy rész Flandriából, Angliából, más része észak--francia területről és Languedoc vidékéről érkezik a szárazföldön át. Sok fa is gazdát cserél, főleg a folyók menti területen. Marseille gabonaellátásának egy részét a Rhône völgyének birtokairól kapta, főleg Arles kikötőjén át. A szárazföldi forgalom időszakos jellegének ábrázolására álljon itt évi forgalmának vázlata, az 1307--1308-as évből. Június--augusztusban folyik az állatok leűzönlése a hegyekből Avignon, Manosque, Grasse és Marseille felé. Ugyanakkor a hegyekbe szállítják a sík vidék gabonáját. Ősszel, szeptembertől, három hónapra át a vászon és szövetszállítás folyik. Tavasszal a hegyekbe sóot szállítanak, az alföldre pedig gyapjút és nyersbőröket. Végül egész télen zajlott -- kereslet

szerinti mennyiségben -- az ökrök hajtása oda, ahol arra igény volt.²⁶

Vizsgálatunk folyamán megnéztük a rend gazdasági tevékenységét, külön a mezőgazdaságot /annak ágazatait/ és bepillantást nyertünk a kereskedelmi tevékenységbe is. Hogy a kézműiparról nem szóltunk annak az az oka, hogy jelenlegi ismereteink szerint ez nem volt fejlettebb, mint a korabeli nagybirtok átlagosan megszokott szintje. Ez annyit jelent, hogy egyes parasztok a mezőgazdasági holtszezon idején meguk készítik az alapvető fontossági ipari cikkeket, eszközöket, de túlnyomó részt a saját használatukra. Ez is hozzájárult, hogy a rend föllendülése és újjászületési kísérlete nem járt sikerrel.

Láttuk, hogy a főként Provence területén található johannita birtokok gazdasági erejére épített próbálkozás, egy új, megváltozott, modernebb szervezetű és szerkezetű rend megteremtésére irányuló kísérletek kudarcot szenvednek. Elősegítette ezt a rend -- már többször említett -- belső megosztottsága. Döntő tényező azonban Provence XIV. századi történetében bekövetkezett változások sora. Az Anjouk Szicília visszaszerzésére irányuló törekvései nyomán Provence e politika kiszolgálójává válik. De a leglényegesebb tényező a század első évtizedeiben kezdődő európai méretű válság provence-i kihatása, a birtok elnéptelenedése, a termelés visszaesése.

Mindezek eredményeképpen a johannita rend megmarad a saját korlátai közé szorított, adósságokkal terhelt, lassú pusztulásra ítélt egyházi szervezetnek.

J E G Y Z E T E K

1. JÓNÁS Ilona: A középkori falvak elnéptelenedésének kérdéssé-
hez egy provence-i baillage 1343. évi összeírás alapján.
Századok, 1968. 3--4. 536.
2. G. DUBY: Techniques et rendements agricoles dans les Alpes
du Sud en 1338. Annales du Midi, 1958. 4. sz. 403--414.
/Továbbiakban: DUBY, 1958./
3. H. SÉE: Histoire économique de la France, Paris, 1939.
4. DUBY, 1958.
5. Uo.
6. G. DUBY: L' économie rurale et la vie des campagnes dans
l' Occident médiéval, Paris, 1962. 512. /Továbbiakban: DUBY,
1962./
7. Uo. 527.
8. BARATIER--REYNAUD: Histoire du commerce de Marseille, Paris,
1951. 751.
9. DUBY, 1962. 249.
10. The Cambridge Economic History of Europe Vol. II. d. Trade
and Industry in the Middle Ages, Cambridge, 1952. 134.
11. Uo. 295. V8. DUBY, 1962. 176.
12. A. S. ATIYA: Crusade, Commerce and Culture, Bloomington,
1962. 176.
13. W. HEYD: Geschichte des Levantehandels im Mittelalter,
Stuttgart, 1879. I. 571.
14. BUSQUET--PERMOUD: Histoire du commerce de Marseille jusqu'
au 1291. 270.
15. BARATIER--REYNAUD: Hist. du commerce de Marseille 212--213.
16. Uo. 210. 2. sz. lábjegyzet
17. HEYD: II. 9.
18. ENGEL, C. E.: Histoire de l'Ordre de Malte Paris, 1968. 94.
19. BARATIER--REYNAUD, 750.
20. Uo. 747.

21. Uo. 763.
22. LE ROULX, Delaville: Cartulaire général de l'Ordre des Hospitaliers de St-Jean de Jérusalem Paris, 1894--1906. vol. III. 602.
23. TAVIANI, O.: Le commerce dans la région aixoise au milieu du XIVe siècle Annales du Midi, 1962. Juillet. 255--285.
24. Uo. 283.
25. BARATIER--REYHAUD
26. DUBY, 1962. 255.

Zsigmond nyugat-európai diplomáciai tevékenysége
a konstansi zsinat időszakában

CSERNUS SÁNDOR V. éves történelem--francia szakos
hallgató

A 13--15. században az európai feudalizmus válságos időszakot élt át, melynek mutatói közé a következőket sorolhatjuk: a még egyre megújuló keresztes hadjáratokat, melyek a hűbéri társadalomban felgyülemlett, "belül" hasznosíthatatlan energiák egyfajta levezetési csatornái; a százéves háborút, mely az akkori Európa gazdaságilag legfejlettebb területének, Flandriának a birtoklásáért folytatott angol--francia vetélkedésnek adott keretet, és amelynek elhúzódása egyre élesebben dobja felszínre a kor problémáit; a nagy nyugati egyházszakadást, mely mind egyházi-ideológiai, mind pedig egyházzervezeti téren felszínre hozza a feudalizmus krízisét; továbbá az eretnekmozgalmakat és parasztfelkeléseket, melyek részben az alávetett néptömegek "viszonyulását" fejezik ki az egyre átfogóbbá váló krízishez. Mély szerkezeti átalakulás van itt napirenden: annak vagyunk tanúi, hogy miképp tör magának utat Európá-szerre a rendiség a hűbéri társadalom omladozó keretei között. Egyértelmű, hogy az adott korszak végére a hűbéri társadalom kifulladás, de egyben az is, hogy a rendiség irányába tendáló belső szerkezeti átalakulás meggyorsul, és mindinkább előtérbe kerül. Ezzel egyidőben az ellentétek megoldására addig szinte egyedüli eszköz, a háború fokozatosan tért enged a diplomáciának, mely természetes érintkezési és ügyintézési formájává válik ennek az igen komplikált időszaknak. Az eddig elmondottakból következik az is, hogy "egyetemes" európai diplomáciát csak oly módon lehet művelni, ha az a már említett kérdések valamelyikéhez kapcsolódik. A problémák közül primátusa nyilván az egyházszakadás kérdésének van, hiszen jellegénél fogva ez érinti a legszélesebb területeket, és ami a mi szempontunkból fontos: ez a probléma nyújtja a legtágabb mozgási lehetőséget is. Ráadásul -- mint majd láthatjuk a továbbiakban -- a kor valamennyi fő problémáját szorosan hozzá lehet kapcsol-

ni. A korszak diplomáciatörténete az eddigiekben vázolt szituáció nagyszerű tükrözője, érdekes lehet tehát megvizsgálni mindezt egy olyan személyiség tevékenységének nyomon követésével, aki a konstanzi zsinat ügyében végzett munkájával megteremtette a "schizma" megszüntetésének szervezeti kereteit, pontosabban: hozzájárult a zsinat működésének eredményességéhez; aki közvetítést kísérelt meg a százéves háborúban; aki keresztes hadjáratot vezetett a török ellen; végül aki a huszita eretnekség elleni harcában jelentős "érdemeket" szerzett magának a kor szemében. Zsigmond, aki a csatatereken igen váltakozó sikerrel szerepelt, diplomáciájában hatalmas apparátust mozgatva ezen a téren kétségtelenül fölötté állt a kor uralkodóinak.¹ Egy rövid diákköri dolgozat keretében nincs mód arra, hogy Zsigmond diplomáciai akcióit -- akárcsak a cimbén adott időhatárokon belül is -- részletesen tárgyaljuk, ezért csupán a főbb irányvonalakat próbáljuk kibontani. Részletesebben a százéves háborúban végzett közvetítő akcióját szeretnénk vizsgálni, mely talán a kevésbé ismert területekhez tartozik. Ezért az Itáliával, Németországgal és a pápasággal kapcsolatos tevékenységét csak az esetben vizsgáljuk, ha Zsigmond törekvéseit az említett téren határozottan befolyásolják.

+
++ ++
+

Ha a zsigmondi diplomácia irányait vizsgáljuk a 15. század húszas éveitől, akkor a következő főbb vonalakat különböztethetjük meg:

I/ Kezdeti időszak, melyben a Magyarország fölötti hatalom megszerzésére és megtartására tör elsősorban, de mögötte már ennek az időszaknak a vége felé kezd kibontakozni második vonalként az európai ügyekben való részvétel igénye. Természetes, hogy Zsigmond diplomáciai akciói ebben a korszakban elsősorban a nápolyi párttal való küzdelem jegyében születnek, mintegy az országon belül vívott harc külpolitikai mellékszíntereként. Vonatkozik ez a pápasággal való kapcsolatára elsősorban, melynek nem kis szerepe van abban, hogy Zsigmond eljut a

placetum regiumig.² A tulajdonképpeni "nyitás". Európára azonban a császárság ügyei iránt mutatott fokozott érdeklődésben jut kifejezésre. Ez a korszak már Nagy Lajos halálával kezdett veszi, és Zsigmond magyarországi uralmának viszonylagos belső konszolidációjáig tart /1382--1404/. Nikápolyi akciója a török veszély bizonyos, a korszak által adott szintű felismeréséhez vezette, és a megsemmisítő vereség ellenére jelentősen növelte a magyar király külpolitikai tekintélyét.³

II/ A zsigmondi diplomácia következő szakasza tulajdonképpen a már említett "második vonal" előtérbe kerülésének időszaka, a "nagyhatalmi diplomácia" kezdete. Kétségtelen, hogy a magyar király legnagyobb diplomáciai sikere a német királyi trón megszerzése. Ebben az időszakban Zsigmond fokozott figyelmet szentel külpolitikai tekintélyének növelésére. Mielőtt azonban az aacheni koronázással egy következő fázisba lépne, biztosítania kell Magyarország határait. Ez Zsigmond várhatóan hosszabb ideig tartó távolmaradásának elsődleges feltétele. Az igen gyengének, labilísnak látszó déli határbiztosítás -- nem kis mértékben a török "kegyéből" -- nem látszott elegendőnek. Feltétlenül szükség volt az északi határok biztosítására is.⁴ Annál is fontosabb volt ez, mivel a két probléma részben össze is függött.⁵ Zsigmond tehát igyekezett beavatkozni a Lengyelország és a Német Lovagrend közötti küzdelembe.⁶ Közvetítőként lép föl,⁷ és rendkívül ügyes diplomáciai manőverek során⁸ sikerül az említett határbiztosítást elérnie.⁹ A sikeres közvetítő akció nagymértékben fokozza a magyar király külpolitikai tekintélyét is.¹⁰ Ezt a közvetítési akciót nincs most módunkban végigkísérni, de le kell vonnunk egy általános jellegű következtetést Zsigmond módszereire nézve.¹¹ Feltűnő, hogy beavatkozása után igyekszik bonyolítani a helyzetet, minál több információt gyűjteni, és a konkrét helyzethez alkalmazkodva, csak ez után törekszik a számára optimális megoldást elérni. Zsigmondnak nincs olyan diplomáciai akciója, amely félbeszakadt volna, legfeljebb az eredeti terv módosul.¹² Mindez azt jelzi, hogy a király képes alkalmazkodni a realitásokhoz és saját érdekei mellett figyelembe venni azokat a főbb érdekeket, melyeket nem tud kikapcsolni. Ez egy-

ben azt is jelenti, hogy bizonyos fokig szinte minden alkalommal képes az események ura maradni; mindig ő az, aki a nem kis részben általa okozott bonyodalmakból kiutat mutat.¹³ Hasonló módszereket igyekszik alkalmazni Spanyolországban, Franciaországban és Angliában is, bár ez utóbbiban a kezdeményezés kicsúszik a kezéből.

A zsigmondi diplomácia második szakaszában egyre nagyobb szerepet játszik az egyházszakadás.¹⁴ Aligha tarthatjuk véletlennek, hogy az egyházszakadás kérdése és Zsigmond neve egyre inkább közösen szerepel a kor egyházreformer értelmiségiek szótárában.¹⁵ Zsigmond maga is ápolja a személyével kapcsolatos elképzeléseket, és elvi--politikai vonalvezetésében egyre inkább az ún. "császári univerzalizmus" szellemében tevékenykedik, mely szorosan összefügg a "zsinati eszmével", amely az egyház megreformálását a római birodalom fejétől várja, és általában megnöveli a világi uralkodó szerepét az egyházi kérdésekben.¹⁶ Az a törekvés, mely az egyetemes zsinatot a pápa fölé helyezi, tulajdonképpen a bevezetőben már említett szerkezeti átalakulás részeként fogható föl, és azt célozza, hogy "az egyház szervezetét a rendiség értelmében és társadalmi elvei alapján"¹⁷ formálják át. A zsinati eszme és a vele összekapcsolódó császári univerzalizmus valóban konkrétan ható tényező az adott időszakban.¹⁸ Nem kis mértékben járul hozzá mindez ahhoz, hogy tulajdonképpen Zsigmond legyen az egyetlen olyan német-római uralkodó, aki valóban nemzetközi jogállással rendelkezik, annak ellenére, hogy jövedelmei kétségtelenül kisebbek, mint jónéhány kortárs-uralkodóé. Zsigmond diplomáciájának ez a korszaka tehát a magyarországi uralomnak a viszonylagos belső megszilárdításától az aacheni koronázásig tartott /1404--1414/.

III/ A következő szakasz tulajdonképpen az európai ügyek időszaka, és meglehetősen eltávolodik a konkrét magyar viszonyoktól, melyekről Zsigmond -- objektív okokból -- nem is tájékozódik megfelelőképpen.¹⁹ Ennek a manőver-sorozatnak a konstanzi zsinat ad keretet.²⁰ Zsigmond tekintélye -- főleg kezdetben -- nyomasztóan nehezedik a zsinatra, melynek problémái ott húzódnak az uralkodó különböző útjai mögött. Zsig-

mond már ekkor császárként viselkedik, és ahol csak módja nyílik rá, hangsúlyozza "össz-európai" jogállását.²¹ Husz János perének lezárása tovább növeli tekintélyét hosszabb nyugat-európai körútja előtt.²² Az aragóniai királlyal, Ferdinánddal folytatott tárgyalásai során még kifejezetten a zsinat megbízásából jár el: azt kellett elérnie, hogy XIII. Benedek pápa elismerje a konstanzi zsinat egyetemességét, és alávesse magát a zsinati határozatoknak.²³ Amennyiben a pápával folytatott tárgyalások nem vezettek volna eredményre, meg kellett teremtenie annak lehetőségét, hogy a zsinat "letegye" XIII. Benedeket, ehhez viszont meg kellett fosztania Aragóniai Ferdinánd támogatásától.²⁴ Hosszas tárgyalások és bizonyos engedmények árán Zsigmondnak az utóbbi variációt sikerült megvalósítania: XIII. Benedek magára maradt. /Narbonne-i egyezmény, 1415. december 13./²⁵

A zsinat sikeres működését volt hivatott támogatni Zsigmond azon terve, hogy közvetítést kísérel meg az angolok és franciák között ismét kiújult százéves háborúban. /Kevésbé kapcsolódik a zsinathoz az uralkodó németalföldi manőver-sorozata, viszont összefügg a közvetítés során képviselt álláspontjával./ A továbbiakban a zsigmondi diplomáciának ezt az érdekes próbálkozását kívánjuk nyomon követni.²⁶

+

++ ++

+

Ahhoz, hogy Zsigmondnak Franciaországgal és Angliával kapcsolatos terveit megérthessük, szükségesnek látszik röviden elemezni az említett két ország helyzetét az adott időszakban, különös tekintettel az előbbire, mivel a korabeli Franciaország belső helyzete eleve kínálta annak lehetőségét, hogy az ország ügyeibe külső hatalom avatkozzék be.

Franciaországban V. Károly halála után az általa megteremtett konszolidáció rohamosan felbomlott. /Ezt a konszolidációt különben is esetlegesen kell tekintenünk, mivel az adott korszakban még nem találunk olyan erőt az országban, melynek segítségével a király tartósan a rendek fölé tudott volna

kerekedni./ V. Károly hatalmas urakat hagyott a trón mellett, akik a gyengeelméjű²⁷ VI. Károly mellett minél nagyobb befolyás elérésére törekedtek. Közülük nagyobb szabású politikát Anjou /I./ Lajos, Orléans-i Lajos és Burgundiai /Merész/ Fülöp folytattak. Döntő jelentősége a két utóbbinak volt, hiszen küzdelmük, az armagnacok és bourgignonok harca alapvetően meghatározta a korabeli Franciaország belső és külső viszonyait. Az egymással szemben álló csoportok polarizálódása véglegesen akkor következett be, amikor a százéves háborúban agresszívabb politikát folytató Lancasterek uralomra kerültek Angliában, és ezzel megnőtt Franciaország külső megtámadásának veszélye -- különösen V. Henrik uralkodása alatt. A háború felújítását az adott időszakban nem Anglia megerősödése okozta, hiszen a háborúk következtében itt is egyre csökkentek az erőforrások, hanem éppen az ország gyengesége, bizonyos fokú belső megosztottsága.²⁸ A Lancasterek helyzete korántsem biztos Angliában, még V. Henriké sem az. A háború felújítása tehát tulajdonképpen nem más, mint kiútkeresés a belső krízisből. Ebből is következik, hogy az angol támadások sikereinek okát elsősorban a francia viszonyokban kell keresnünk. /Az egyetlen tényező, amely még mindig egyértelműen az angolok mellett szól, a hadseregek közötti különbség./²⁹ Ami a francia viszonyokat illeti, már az angol támadást megelőző időszakban láthatjuk, hogy a belső pártharcok egyik félnek sem biztosíthatnak tartós sikert. A támadás ténye azzal a veszéllyel jár, hogy az egyik csoport kiszolgáltatja az országot az angoloknak, hiszen az egymással véres harcot folytató csoportok igyekeznek az ország határain kívüli bázist keresni maguknak a másik ellenében. Következésképp mind az armagnacok, mind a bourgignonok ekkor már nemcsak a bel-, de a külpolitikában is frakcióérdekeket képviselnek. Megszűnik tehát átmenetileg az egységes francia külpolitika. Amikor pedig később az egyik pártnak, az armagnacoknak már a pusztá megmaradásukért kell küzdeniük, nem tehetnek egyebet, mint hogy az egész ország érdekeivel megegyező irányvonalat képviseljék, és teljes külpolitikai elszigeteltségükben kihasználják a Jeanne d'Arc-féle népi ellenállás erejét. Vizsgáljuk meg röviden a korabeli francia politika irányítóinak és

Zsigmondnak a viszonyát.

Anjou /I./ Lajos, majd pedig fia, Anjou /II./ Lajos a nápolyi trón megszerzésére törekedtek, bár gyakorlati sikereket egyikük sem ért el.³⁰ A külpolitikában azonban Zsigmond természetes szövetségesei a Kis Károly és Nápolyi László elleni harcban. Belpolitikában az orléans-i /armagnac/ párt támogatói.³¹

Orléans-i Lajos, akinek tervezett magyar házassága nem kisebb politikai célt takart, mint hogy Magyarországot az avignoni pápa oldalára vonja,³² a korabeli francia politika egyik meghatározó egyénisége. Az orléans-iak új bázisterület kialakításán fáradoztak, mellyel ellensúlyozni kívánták a burgundiai herceg flandriai támaszát. Másrészt, ha a kívánt bázisterületet, Lombardiát sikerülne nekik megszerezni, akkor ez biztosítaná az avignoni pápának a Rómába vezető utat.³³ Orléans-i Lajos tehát mind a pápával, mind pedig Lombardiával kapcsolatos terveiben Zsigmond politikai ellenfele. Hogy a helyzet mégsem ilyen egyszerű, azt elsősorban Zsigmond és a burgundiai herceg, Merész Pülöp közötti viszony magyarázza, mely még jobban kiéleződik a következő burgundi herceg, Félélemméliküli János időszakában. A burgund hercegek sajátos státusszal rendelkeznek Franciaországon belül, hiszen a hozzájuk tartozó burgund grófság révén beékelődnek a német-római birodalomba is. Ez a kettős jogállás eleve bizonyos lavirozási lehetőséget nyújt nekik. Mindennek ellenére Burgundia nem számított volna sokat, ha nem kerül hozzá Flandria, melynek gazdasági fejlettsége révén a hercegség ereje megsokszorozódott, és ugyanakkor földrajzilag is mintegy harapófogóba vette a francia király bázisát képező központi területeket. V. Károlynak az a terve tehát, hogy Flandriát dinasztikus házasság segítségével közvetlenül Franciaországhoz csatolja, kudarcot vallott.³⁴ Flandriát gazdasági érdekei Angliához kapcsolják, és hiába uralkodik általában véve Burgundia a hatalmi--politikai szférán, lassan ebben is alárendeltjévé válik a grófság érdekeinek.³⁵ Mindez alapja lesz a burgundi politika jellegzetes kettősségének. Burgundia a sajátos, átmeneti időszak következtében kezd különálló hatalmi tényezővé

válni, majd pedig a francia királyság egyik legveszedelmesebb ellenfelévé. Nagyon jól érzékelteti ezt a folyamatot a burgundi hercegek négy nemzedékének a francia koronához való viszonya. Merész Fülöp /1364--1404/ Burgundiája még "belügy": csupán mint a királyság egyik leghatalmasabb vazallusa tör a főhatalomra a gyengeelméjű király mellett, az orléans-i herceg ellenében. Félelemnélküli János a konkrét szituáció következtében már kettős politikát képvisel: erőteljes harcot folytat a francia főhatalomért, majd egyre inkább különálló hatalmi tényezővé válik. János herceg időszakában /1404--1419/ fokozódik a küzdelem közte és Orléans-i Lajos között, mindkét párt igyekszik döntésre vinni a harcot, amelynek érdekében nem válogatnak az eszközökben.³⁶ Párizs területén a cabochienek -- burgundiak által is támogatott -- lázadásának leverése után az armagnac-párt az úr. Orléans-i Károly az azincourt-i csatavesztés után fogolyként kerül Angliába.³⁷ Mindkét párt dinasztikus kapcsolatok révén igyekszik közel kerülni Franciaország trónjához.³⁸ Látszólag ez a burgundiaknak sikerül jobban, és a királyné segítségével³⁹ egyre inkább kiterjesztik hatalmukat. Az orléans-iak "ellenakciója" azonban sikerrel jár.⁴⁰ Ráadásul a bekövetkező angol támadással a felemás burgund politika alól kicsúszik a talaj, hiszen minden fontosabb kérdés az angol--francia konfliktus összefüggésében merül föl, és Burgundia nem lehet semleges, noha Félelemnélküli János nem vesz részt a harcokban. Az említett kettősség megakadályozza abban, hogy erőivel nyíltan az egyik fél oldalára álljon. A burgund politika alakulásában az említett kérdéssel kapcsolatban csak a herceg meggyilkolása hoz változást.⁴¹ Az adott szituációban növeli a helyzet bonyolultságát, hogy Burgundia hatalmának fokozott megerősödését bizonyos aspektusból mind a francia, mind pedig az angol királyság szükségképpen bizalmatlanul fogadta, hiszen a burgundi herceg azon törekvése, hogy a franciaországi főhatalmat megszerezze, végül is az angol terveket is veszélyezteti mind a francia korona, mind pedig Flandria szempontjából. Egy "tisztán" bourgignon Franciaország az angolok számára nem kevésbé veszélyes. Mint később látni fogjuk, az angol király igyekszik az orléans-ikkal is tárgyalni.⁴²

További komplikálódásnak vagyunk szemtanúi, ha Burgundiának a császársághoz fűződő viszonyát tekintjük át, amelynek szintén nem állhat érdekében egy flandriai gazdasági potenciállal rendelkező extenzív államalakulat létrejötte. Ez ugyanis határozottan fenyegetné a birodalom Németalfölddel kapcsolatos törekvéseit. Félelemmélküli János és Zsigmond kapcsolata nem újkéletű, személyesen is találkoztak, hiszen János részt vett a nikápolyi ütközetben.⁴³ Burgundia megerősödése Zsigmondot határozottan szembefordította Félelemmélküli Jánossal, annak ellenére, hogy az egyházszakadás megoldásával kapcsolatban elképzeléseik azonosak voltak, és a zsinaton a magyar király pártján ott állnak a francia elit, a párizsi egyetem képviselői, akik maguk is bourignonok.

A flamand--burgundi államalakulat tehát Anglia, Franciaország és a német--római birodalom közötti viszony egyik kikristályosodási pontja. Franciaországnak érdeke egy ilyen erőforrásnak egyértelműen az ország javára való hasznosítása és az angol befolyás kizárása. Az angoloknak érdekük flandriai pozícióik megőrzése és Burgundiának Franciaországgal szembeni kijátszása, legalábbis semlegesítése a kiújult harcok idején. Ugyanakkor Burgundia megerősödése veszélyezteti az angol befolyást Flandriában. A császárságnak érdeke Franciaország visszaszorítása /pápaság, Itália/, de ugyanakkor a már említett szituáció következtében Burgundiával való kapcsolata elmentmondásos, hiszen egy Franciaországot gyengítő Burgundia még a császárságnak is hasznos, viszont ez ugyanakkor szinte kizárja a birodalom fejének németalföldi beavatkozását, és fenyegetheti annak egyes területeit. A franciák visszaszorítását Zsigmond indirekt módon két formában érheti el: az angolok által és a burgundiak által. A két alternatíva közül -- mint látni fogjuk -- evidens módon választotta az előbbit, még akkor is, ha ennek együtt kellett járnia a konkrét szituációnak megfelelően a burgundi herceghez való látszólagos közeledéssel. A flamand--burgundi államalakulat függetlensége látszólagos, csupán az említett hármas viszonyban létezett az adott korszakban, és ha később ért is el bizonyos átmeneti önállóságot, végeredményben nem bizonyult életképesnek.⁴⁴

Vázlatosan tehát ez az a szituáció, mellyel Zsigmond a közvetítési kísérlet során kapcsolatba került, és amelyet a maga módján igyekezett is kihasználni. Ahhoz azonban, hogy a helyzetet még tisztábban lássuk, szükséges szót ejteni Zsigmond és az orléans-iak viszonyáról, közvetlenül párizsi útja előtt. Mivel Zsigmond gyanakodva nézte a burgundi hatalom megerősödését, fokozatos közeledést mutatott az orléans-i párt irányában, olyannyira, hogy barátsági és szövetségi szerződés jött létre VI. Károly és közöttük.⁴⁵ Zsigmond útirányát Aragónia felé titokban tartják, féltve őt, hogy János burgundiai herceg merényletet kísérel meg ellene.⁴⁶ Az elővigyázatosságra annál is inkább szükség volt, mivel valóban születtek tervek Zsigmond meggyilkolására.⁴⁷ Az eredeti terv az volt, hogy az uralkodó Párizson keresztül megy Aragóniába, azonban a zsinat működése szempontjából sürgetőbb volt a XIII. Benedekkel való ügyek tisztázása. Zsigmond tehát elkerüli Párizst, és a legrövidebb úton megy Perpignanba.⁴⁸ Útközben találkozik Anjou Lajossal és a későbbi VII. Károllyal -- tehát az orléans-i párt képviselőivel.⁴⁹ Narbonne-ban viszont Antal brabanti herceg követeit fogadja a savoyai gróf követeivel együtt,⁵⁰ és németalföldi ügyekről tárgyalnak.⁵¹ Mindezekon kívül a XIII. Benedekkel folytatott tárgyalások időszakában szép számmal találunk Zsigmond környezetében franciákat -- mindkét pártból: az orléans-iak között ott van maga Armagnac grófja, míg a bourgignonokat a párizsi "szellemi elit" egy része, az egyetem teológusai képviselik.⁵² Mindez abból a szempontból is fontos, hogy Zsigmondnak alaposan meg kellett ismernie a franciaországi helyzetet a konkrét közvetítési kísérlet megkezdése előtt. Mint említettük, Zsigmond egyházi kérdésekben vallott nézetei a burgundiakéhoz állott közelebb, hiszen a hagyományos, az avignoni pápát támogató "gallikán" irányvonalat az armagnacok képviselték.⁵³ A franciaországi belső megosztottság az egyházpolitikában is érvényesült, és gátolta a "francia zsinati nemzet" operativitását a konstanzi zsinaton.⁵⁴ Zsigmond tehát a közvetítési kísérlet megkezdése előtt nem volt kifejezetten rossz viszonyban az orléans-i párt képviselőivel, hiszen a burgundi herceg visszaszorításában elkép-

zeléseik találkoztak. A további közeledés feltétele az egyházszakadással kapcsolatos törekvések közös nevezőre hozása lehetett. Úgy tűnt, hogy ez bekövetkezik, hiszen Armagnac grófja maga is szerepelt a narbonne-i egyezmény aláírói között.⁵⁵ A közeledés azonban felületes, és mit sem változtathatott a mélyebb belső összefüggéseken, melyekhez az említett egyházpolitikai ellentét szorosan kötődött. Meg kell itt említenünk, hogy a placetum regium -- mivel a zsigmondi egyházpolitika programjának egyik bázisa -- a különböző diplomáciai akciókban ütőkártyaként jöhetett számításba, ugyanakkor korántsem egyedülálló az adott korszakban.⁵⁶ A placetum elveinek alkalmazása -- különösen egy olyan helyzetben, amikor több pápa létezik -- anyagiilag is jövedelmező egy-egy ország uralkodójának kezében, hiszen nem kis jövedelemforrást jelenthet. Ugyanakkor a pápának -- jelen esetben XIII. Benedeknek -- az engedelmesség felmondása további bevételi forrást szerezhet.⁵⁷ Ezeket az előnyöket élvezheti egy olyan ország uralkodója, ahol viszonylag rend van -- pl. Spanyolországé --, de nem tudja hasznosítani Franciaország, ahol az egyházpolitika is a frakcióérdekeknek van alárendelve. Ugyanakkor mindez előre is vetíti a tervezett zsigmondi közvetítés sikertelenségét: a három fél között nincs meg az érdekek találkozásának szélesebb lehetősége.

A közvetítési kísérlettel kapcsolatban az a terv is fölmerült, hogy Aragóniai Ferdinánd -- Zsigmond törekvéseit elősegítendő -- maga is részt vesz az akcióban.⁵⁸ Ám ezt kizárta az a tény, hogy a Ferdinánd által tervezett dinasztikus házasság⁵⁹ keresztelte volna azt a francia elképzelést, mellyel mindkét párt egyetértett, csak más-más előjellel, hogy ti. az angol és a francia uralkodóház között jöjjön létre olyan dinasztikus házasság, mely biztosíthatja a békét.⁶⁰ A spanyol fél bekapcsolása tehát kivihetatlenné vált.

Zsigmond elutazását siettette az a tény, hogy a franciák egymást követően két jelentős vereséget szenvedtek: Harfleur-nél, majd pedig Azincourt-nál.⁶¹ Nem tételezhető azonban föl, hogy Zsigmondot kizárólag az aggodás vezette volna, amikor siettette az utazást; sokkal inkább arra kell gondolnunk, hogy profitálni kívánt a kialakult helyzetből -- még hozzá elsősor-

ban a németalföldi ügyek vonatkozásában, hiszen Antal brabanti herceg, a burgundi herceg testvére, maga is elesett a csatában.⁶² Ez alaposan megnövelte Zsigmond beavatkozási esélyeit Németalföldön. Ezt látszik igazolni az a tény is, hogy Félelemnélküli János -- jóllehet foglalkozott annak gondolatával, hogy a családján esett "séreelmet" személyes párviadalban torolja meg⁶³ -- feltűnő sietséggel igyekszik megszállni a csatában elesett rokonainak tartományait.⁶⁴ Zsigmond mellett tehát, aki diplomáciai lépések megtételére készült,⁶⁵ még egy hatalom aktivizálódott, méghozzá erejének megfelelően katonai téren.⁶⁶ Zsigmond ezzel olyan lépéshátrányba került, melyet a továbbiakban már nem tudott behozni.

Zsigmond 1416 januárjában elhagyja Avignont, és megindul Párizs felé, ahová március elsején érkezik meg.⁶⁷ Látogatásáról, ottani tevékenységéről több francia nyelvű forrásmunka is hirt ad.⁶⁸ Mindkét párthoz tartozó krónikások említik,⁶⁹ sőt rendelkezésünkre áll egy francia nyelvű angol forrás is, mely tulajdonképpen Anglia történetét írja meg.⁷⁰ Az említett források többsége szót ejt Zsigmond Párizsba érkezéséről, míg az angol krónika részletesebben kitér a magyar király londoni látogatására is.

A Journal szerzője meglehetősen szűkszavú. Hirt ad Zsigmond "császár és magyar király" Párizsba érkezéséről, elszállásolásáról a Louvre-ban, a Zsigmond által a Bourbon-palotában adott diszebedről, majd pedig elutazásáról Angliába.⁷¹ A Journal, melyet a párizsi közvélemény tükrözőjének foghatunk föl, az angliai utazás céljaként a következőt jelöli meg: "... elutazott Angliába, hogy magával hozza azokat a francia nemeseket, akik az azincourt-i vereség óta ott voltak,"⁷² tehát a csata nagynevű francia foglyait. Sem a közvetítés problémáját, sem pedig az egyházszakadás kérdését nem emeli ki; számára Zsigmond érkezése és angliai útja kizárólag francia érdeket szolgáló akció, bár az, amit említ, nyilván csak egészen perifériális része a problémának.

Cousinot már sokkal tájékozottabb: "Zsigmond császár... a király /VI. Károly/ és Franciaország urainak érdekében elvállalta: Horlande hercegével⁷³ együtt elmegy az angol király elé, hogy megegyezésre jussanak. A mondott császár és herceg

Calais-ba ment, ugyanide érkezett eléjük Angliai Henrik,⁷⁴ aki őket meghallgatta, és hajlott kéréseikre, de előbb a fogoly urakkal akart beszélni, mielőtt bármiféle választ adna nekik. Haladékat kért tehát, hogy visszatérjen, és tárgyaljon tanácsával.⁷⁵ A tanács meghallgatta a fogoly urakat is, és egyetértés volt abban, hogy a császár és herceg kezére adják Harfleur városát, és megfelelő számú tús ellenében elengedik a foglyokat, és hogy három évig fegyvernyugvás legyen szárazon és vizen. Ezalatt találkozás jöhet létre a két király és hercegeik között a béke reményében, gondoskodva arról, hogy ha a béke nem jönne létre, a mondott császár és herceg visszaadja nekik Harfleur városát, és visszaküldik a hercegeket börtönükbe.⁷⁶ Több pontatlanság van az iménti szövegben, de a főbb kérdésekről viszonylag megbízható információkat ad. Arra mindenképpen utal: Zsigmond nem eleve azzal a céllal ment Angliába, hogy "a támadó és védő szövetséget megerősítse."⁷⁷ Mint már fentebb említettük, a zsigmondi diplomáciát mindvégig jellemezte, hogy együtt tudott mozogni az eseményekkel, igen ügyesen tudott váltani, és akcióit a lehetőségekhez mérten előkészítette. Az, hogy Zsigmond az angolokkal kötött szövetséget, egy hosszas közvetítési akció végeredménye, és nem kezdettől fogva tervezett cél. Hogy az legyen, azt eléggé kétségesse tehette Zsigmondnak az armagnac-párthoz való viszonya, illetve a burgundi herceggel szemben elfoglalt -- már vázolt -- álláspontja. Csak akkor juthatnánk az előbb említett álláspontra tehát, ha a canterbury-i szerződést⁷⁸ vesszük alapul, és nem a helyzet valóságos bonyolultságát. Az tény, hogy Zsigmond a zsinatról angol követekkel is folytatott tárgyalásokat, nem jelenthetett egyértelműen angol elkötelezettséget.

Cousinot-nak a tárgyalásokkal kapcsolatos információit megerősíti Jean Juvénal des Ursins krónikája, aki az események leírásában jóval tájékozottabb. Igen részletesen számol be Zsigmond Párizsba érkezéséről,⁸⁰ sőt, még a kíséretében lévő urakról is szót ejt, kiemelve a "grand comte de Hongrie"-t.⁸¹ Feltehető, hogy des Ursins, aki a konstanzi zsinatot megelőző időszak egyháztörténetével igen részletesen foglalkozik, Zsigmond utazásával kapcsolatban meg sem említi az egyházszakadás ügyét.⁸²

Des Ursins elsősorban a közvetítés problémáját kíséri végig, de kitér Zsigmond parlamenti látogatására is, melynek keretében az uralkodó "a császári univerzalizmus" szellemében jelképesen a francia királyság fölött igényel fennhatóságot.⁸³ Tőle tudjuk meg azt is, hogy -- egy kisebb jelentőségű ütközet megnyerése után -- Armagnac grófja fokozatosan előretör a királyi tanácsban, mialatt Zsigmond Londonban tartózkodik.⁸⁴ A francia tanács egy ideig erősen megoszlott a béke ügyével kapcsolatban: Berry és Bourbon hercegei jobban hajlottak a békére, míg Armagnac grófja a háború minden körülmények közötti folytatása mellett foglalt állást.⁸⁵ Ez utóbbi számára Zsigmond beavatkozása csupán azt az időnyereséget volt hivatott biztosítani, mely a segélycsapatok megérkezéséig szükségesnek látszott.⁸⁶

Pierre de Fézin konkrétan nem ír Zsigmond látogatásáról, de a calais-i tárgyalásokhoz értékes adalékokat szolgáltat. Fézin bourgignon, de egy kitételében érzékelteti, hogy az angol--burgundi viszony korántsem egyértelmű.⁸⁷

Monstrelet krónikája már Zsigmond aacheni koronázásáról is hirt ad,⁸⁸ majd részletesen áttér a párizsi látogatásra.⁸⁹ Az itt említett források közül ez a legsokoldalúbb. A látogatás céljaként első helyen az egyházszakadás problémáját említi, majd kitér a közvetítési kísérlet lefolyására, és szót ejt a des Ursins-nél említett parlamenti jelenetről is. A calais-i tárgyalások vonatkozásában szintén igen tájékozott,⁹⁰ majd Zsigmond elutazása után a következőképp értékeli a helyzetet: "És úgy igaz, hogy amikor elhagyta országait, hogy Franciaországba jöjjön /ti. Zsigmond/, mindig is a burgundi herceggel ellentétes pártot támogatta, Bajor Lajos segítségével és annak tanácsára, aki Franciaország királynéjának⁹¹ testvére, továbbá más orléans-i párti követek segítségével; ám amikor az említett római király visszatért országaiba, teljesen ellentétes volt a véleménye, és sokkal jobban kedvelte a burgundi pártot, mint annak ellenfeleit és ellenségeit."⁹² Az idézet ismét világosan utal arra, hogy a Zsigmond-féle elképzelések milyen alakuláson mentek keresztül a közvetítés megkezdése óta, amin nem változtat az a tény, hogy a Burgundiához való közeledés igen felületes, és a már megkötött angol szövetség függvénye.

Zsigmond angliai útjáról Jehan de Waurin tudósít. A magyar király párizsi útját az azincourt-i csatával foglalkozó fejezetben tárgyalja.⁹³ Mind az egyházszakadás kérdését, mind pedig a közvetítés menetét viszonylag részletesen és pontosan tárgyalja, de fontos adatokat hoz Henrik, Burgundia és Zsigmond egymáshoz való viszonyáról is. Az események leírását akkor indítja, amikor Zsigmond elhagyja Párizst, és részletesen bemutatja az egyre magasabb szintű fogadtatást, melyben Zsigmond angol területen részesül.⁹⁴ Nem tesz viszont említést a doveri incidensről, amikor a gloucesteri herceg a birodalom uralkodóját figyelmeztette az angol király jogainak tiszteletben tartására.⁹⁵ Henrik, akinek pozíciói határozottan megalárdulnak az azincourt-i és harfleur-i győzelem után az országon belül is, igyekszik a lehető legméltóbban fogadni Zsigmondot.⁹⁶ Tudjuk, hogy Zsigmond kedvelte diplomáciájában a teátrális jeleneteket, nagy találkozásokat, melyek általában a tárgyalások döntő fázisában kerültek előtérbe.⁹⁷ V. Henrik -- talán éppen azért, mert uralma sokáig nem volt biztos Angliában, és ezzel is koronája "fényét" bizonygathatta -- a tárgyalások kereténél hasonló formát választott.⁹⁸ Mindezt Waurin krónikája jól tükrözi.⁹⁹ A londoni találkozó többfaktorúvá válik, és nyilvánvaló, hogy itt van a közvetítési kísérlet döntő állomása.¹⁰⁰ A különböző megegyezési vagy látszat-megegyezési tervezetek¹⁰¹ befulladása után a tárgyalások színtere Calais-ba tevődött át, ahol találkozó jött létre V. Henrik, Zsigmond, a burgundi herceg és Hollandi Vilmos között. Waurin beszámol arról, hogy itt Félelemnélküli Jánost egyértelmű, az angolok melletti állásfoglalásra igyekeztek rábírni, "... amely kéréssel János herceg nem akart egyetérteni, de a közöttük előbb létrejött egyezményeket, melyek az országaik közötti kereskedelemre vonatkoztak, ... három évvel meghosszabbították /ti. V. Henrik és János herceg/ ... És információim szerint a legfontosabb ok, ami miatt a burgundi herceg Calais-ba jött, az volt, hogy látni kívánta a császárt és tárgyalni vele, amire nem talált jobb módot, mivel a császár soha nem közeledett feléje a viták és összetűzések miatt, melyek közte és az orléans-iak között voltak. És ott a burgundi herceg hűbéri hódolatát fejezte ki a császár előtt Alost és Burgundia grófságaira vonatkozóan, majd

nyolc napnyi Calais-ban való tartózkodás után búcsúlátogatást tett a királyoknál, és visszatért Saint-Omerbe..."¹⁰² Megemlíti Waurin a francia tanács fölháborodását a burgundi hercegnek az angolokkal folytatott tárgyalásai miatt, de tagadja, hogy szövetség jött volna létre az angol király és János herceg között: "... és azt tartották igaznak, hogy szövetségre lépett a mondott angol királlyal, Franciaország koronájának ellenében, amiről pedig egyáltalában nem esett szó... A burgundi herceg annyira szerette Franciaország királyát, hogy egyáltalában nem engedett az angol király kérésének..."¹⁰³

A források adatainak igen vázlatos ismertetése után vizsgáljuk meg, milyen eredményekkel járt a zsigmondi diplomáciának ez a próbálkozása. Összegezzük először az egyházszakadás-sal kapcsolatos anyagot.

a/ A megfelelő helyeken jeleztük, hogy ezt a kérdést az említett források részletesen, közvetlenül nem tárgyalják. Zsigmond közvetítési kísérletét csak két forrás -- Monstrelet és Waurin -- kapcsolja közvetlenül is össze a zsinattal. A nemzeti nyelven írt források, úgy tűnik, automatikusan tolódnak el -- különösen egy ilyen korszakban -- a nemzeti történelem kommentálása felé, és a konstanzi zsinattal kapcsolatban csupán a legfontosabb, az eredmény említéséig jutnak el.¹⁰⁴ Hozzájárult mindehhez még az a tény is, hogy a franciák -- az ország belső megosztottságának következtében -- mint hatalom nem játszottak jelentős szerepet az európai politika ekkor legfontosabbnak tartott eseményében.¹⁰⁵ Franciaország még hosszú ideig saját belső problémákra szorítkozhat csupán, s hiába igyekszik hangsúlyozni ellenérzését a konstanzi zsinaton megválasztott pápával szemben.¹⁰⁶ Az avignoni pápát támogató armagnac-gallikán egyházpolitika többé nem életképes: Zsigmond elérte ezt a zsinat szempontjából fontos eredményt. Az Anglia és a zsinat kapcsolatában fölmerült problémák is tisztázódtak. Ezek abból adódtak, hogy az aragóniai látogatás eredménye -- a "spanyol zsinati nemzet" létrehozása -- veszélyeztette az "angol zsinati nemzet" létét, átmenetileg annak megszüntetésével fenyegetett, mondván, az angolok túlságosan kis területet képviselnek ahhoz, hogy külön jogállásuk legyen.¹⁰⁷ Az "angol zsinati nemzet" tehát rászorult Zsigmond támogatására, aminek kö-

vetkeztében később a német és angol zsinati nemzet általában együtt szavaz. A zsinat munkáját tehát bizonyos fokig megkönnyítette a közvetítési akció, ugyanakkor erősítette Zsigmond helyzetét is a zsinaton.

b/ A közvetítési kísérlet maga sikertelen. Zsigmond a vállalkozás megkezdése előtt olyan belső megosztottságot talált Franciaországban, melynek kihasználásához nagyon is értett, ki-elégítően megoldani azonban a fölmerült problémák mindegyikét ezúttal nem volt képes. Zsigmond az "imperator pacificus" kötelességei alapján vállalkozik arra, hogy megkísérli a béke létrehozását a szemben álló felek között. A tárgyalások során azonban rá kellett jönnie, hogy a végleges béke létrehozása az adott szituációban, a "frontok" pillanatnyi állása szerint elképzelhetetlen, a harc itt nem zárható le békével. Henrik részéről ez terveinek föladását jelentette volna akkor, amikor katonailag jelentős sikereket mondhat magáénak, a frandák részéről pedig olyan megosztottságot szentesítene, mely mind az armagnacok, mind pedig a burgundiak számára elfogadhatatlan -- még Félelemnélküli János számára is az. /Jó Fülöpnél már más a helyzet!/¹⁰⁸ Zsigmond tehát, miután békétörekvései -- bár különböző elvárások voltak vele kapcsolatban -- mind a francia, mind pedig az angol fél ellenállásába ütköztek, ki-útkeresésre kényszerült. Mivel a franciák a tervezett fegyverszünettel sem értettek egyet, nem maradhatott más hátra, mint a fokozatos közeledés az angolokhoz. Az, hogy V. Henrik hajlandó volt elfogadni a közvetítés sikerének legalábbis a lát-szatát megőrző fegyverszüneti javaslatot, tulajdonképpen igazolás Zsigmond számára, amiért a továbbiakban az angolokkal kötött szövetséget. Az angolokhoz való közeledést nagymértékben elősegítette a francia félnek a tárgyalások során tanúsított magatartása. A hadműveletek az ő részükről ekkor sem szüneteltek, és jóllehet különösebb katonai sikereket nem értek el, megnehezítették Zsigmond helyzetét Angliában, és oda vezettek, hogy V. Henrik az amúgy is igen labilis fegyvernyugvást megszüntetve újabb támadásra készült. Az armagnac párt a zsigmondi közvetítástől nem várhatott sokat, csupán időnyereséget, aminek segítségével jobban fölkészülhetett volna a várható újabb

támadásra. A három éves fegyverszünet megkötésére az armagnacokhoz tartozó csoportok egy része -- mint említettük -- hajlott is, Armagnac grófja azonban mindezt megghiúsította, és gyakorlatilag kizárta, hogy Zsigmond továbbra is közvetítői minőségben szerepelhessen. Meg kell említeni még azt is, hogy a fegyverszünet terve tulajdonképpen csak látszatmegoldás lehetett volna, hiszen az angol erők koncentrálására ugyanúgy biztosított volna időt, mint a francia erők összegyűjtésére, jelentősége tehát nincs -- legfeljebb Zsigmond szempontjából, akinek zsinati tekintélyét veszélyeztette volna egy teljes sikertelenség.¹⁰⁹ A közvetítési kísérlet elhúzódásával egyidőben figyelhető meg, hogy a kezdeményezés fokozatosan V. Henrik kezébe csúszik át, aki ekkor már egy új, alaposabban előkészített támadást tervez.¹¹⁰ Zsigmond pedig, akinek diplomatái több ízben sikertelenül próbálkoztak valamiféle áthidaló megoldás létrehozásával,¹¹¹ egyre inkább közeledik az angol állásponthoz.¹¹² V. Henrik tehát, miközben azon fáradozik, hogy Zsigmondot egy angol szövetség előnyeiről meggyőzze, tulajdonképpen diplomáciailag készíti elő következő támadását Franciaország ellen. A franciák -- mint ahogy több forrás is megemlíti -- az ország erőinek koncentrálásán fáradoznak, "...reménykedtek abban, hogy a burgundi herceg visszakozni fog, és háborúba indul az angolok ellen."¹¹³ Abban, hogy mindez nem következett be, jelentős szerepet játszik V. Henrik, aki Zsigmond és a burgundi herceg ellentéteinek legalábbis átmeneti tompításán fáradozik, és maga mellé akarja állítani János herceget, vagy pedig kikapcsolni a fegyveres harcból. Az armagnacok és a burgundiak között fennálló kölcsönös bizalmatlanság, továbbá Burgundia felemás politikája igen kedvező szituációt teremt az angol támadás megindulása előtt. Félelemnélküli János meggyilkolása oda vezetett, hogy utóda, Jó Fülöp egyértelműen az angolok oldalára áll, és elismeri V. Henriknek a francia koronához való jogait.¹¹⁴ Összefoglalva tehát: Zsigmond -- feladva a békeszerzés tervét -- eléri a franciák visszaszorítását a zsinat ügyeitől, V. Henriket megnyeri Konstanzban folytatott politikájához, aminek következtében átmeneti közeledést mutat Burgundiához is, de ugyanakkor ez nem kárhoztatja tétlenségre németalföldi terveivel kapcsolatban. Ennél többet nem érhetett el.

c/ A németalföldi ügyek vizsgálatánál előre kell bocsátanunk, hogy ez már nem tartozik Zsigmond személyesen végrehajtott akciói közé. Tekintettel azonban arra, hogy a zsigmondi diplomácia harmadik fázisának utolsó felvonásáról van szó, amely a közvetítési kísérlettel szoros kapcsolatban állt, a kép teljessége érdekében ezt a próbálkozást is be kell mutatnunk.

Zsigmondnak a németalföldi ügyekbe való beavatkozásra a "családi örökség", Luxemburg adott ürügyet. Ugyanúgy, mint Brandenburg esetében a lengyel ügyekbe való beavatkozásánál, tényleges jogalapja itt sem nagyon volt a közbelépésre.¹¹⁵ Luxemburg többszörösen elzálogosított terület, melyre Burgundia,¹¹⁶ az orléans-iak¹¹⁷ és a Zsigmond által támogatott Bajor János formáltak jogot. Az orléans-i törekvések természetesen a burgundi befolyás ellensúlyozására irányultak, de csak átmeneti sikerrel jártak. Zsigmond úgy talál ürügyet a hercegség ügyeibe való beavatkozásra, hogy hivatkozik Luxemburnak a család idősebb ágától való elidegeníthetetlenségére, tehát ezzel minden megelőző, a hercegséggel kapcsolatos szerződést semmissé tesz.¹¹⁸ A burgundi terjeszkedés első fázisa természetesen az orléans-iak kezén lévő terület ellen irányult. A hercegség lakosságának egy része fegyvert fogott, és Zsigmondhoz fordult segítségért.¹¹⁹ Zsigmond Brabanttal kapcsolatos elképzeléseit részben már érintettük.¹²⁰ A Brabant elleni fellépésre bázisul Luxemburg szolgál, és Zsigmond maga nevez ki oda helytartót 1413-ban.¹²¹ Jellemző a helyzet élességére, hogy amikor Zsigmond az aacheni koronázásra érkezett, Antal herceg Brabant elleni támadástól tart, és nem is jelenik meg a ceremónián. Zsigmondnak azonban ekkor nincs módja arra, hogy Brabant ügyeivel komolyabban foglalkozzék, hiszen a zsinathoz kapcsolódó diplomáciai manőverekkel van elfoglalva. Antal halála után -- mint említettük -- János burgundi herceg gyors akciót hajt végre a burgundi befolyás biztosítása érdekében. Antal kiskorú fiának, Jánosnak a megválasztása is ezt célozza: Zsigmondot kész helyzet elé akarják állítani.¹²² Zsigmond maga sem késlekedik, és annak kinyilvánítása mellett, hogy "Brabant a császárságra száll", igyekszik a maga oldalára vonni Erzsébet görllitzi hercegnőt, Antal özvegyét.¹²³ A tárgya-

lások a király és a brabantiak között nem vezetnek eredményre, miközben újabb haláleset élezi tovább a kialakult helyzetet: Hollandi /Bajor/ Vilmos meghal, egyetlen leánya, Bajor Jakoea Hainaut, Holland és Zeeland örököse.¹²⁴ Ezekután mindkét fél, Zsigmond és a burgundi herceg, dinasztikus házasságok útján próbál tért nyerni.¹²⁵ Zsigmond igyekszik a zsinat segítségével megakadályozni a burgundi herceg által tervezett házasságot -- sikertelenül.¹²⁶ Az említett területek ezek után jó időre két pártra szakadnak: Holland egy részén Bajor Jakoea /Burgundia/ az úr, másik részén pedig Bajor János /Zsigmond/. Tekintettel arra, hogy Frizia területét is fenyegeti a burgund behatolás, Zsigmond igyekszik szorosan fennhatósága alá vonni.¹²⁷ 1417 szeptemberében pedig proklamációt ad ki, melyben "elismerte az ősi friziai szabadságjogokat, ...és kihirdette, hogy az ország egyedül az ő fennhatósága alá van rendelve".¹²⁸ A küzdelem végeredménye az lesz, hogy Bajor János és vele együtt Zsigmond Friziát kivéve mindenhol visszaszorul. Fülöp burgundi hercegnek sikerül hatalmát fokozatosan megszilárdítania, amin még Jakoea Angliába történt szökése sem változtathat.¹²⁹ Burgundiának jóval nagyobb erőforrások állnak rendelkezésére, mint Zsigmondnak, és a nemzetközi szituáció is megváltozik: Anglia egyre jobban háttérbe szorul, Franciaország felemelkedése megkezdődik, Jó Fülöppel pedig megindul Burgundia rövid különállásának korszaka. Zsigmond más területre kényszerül: megkezdí hosszán tartó harcát a husziták ellen, és helyt kellene állnia az egyre fenyegetőtt török ellen is. Henri Pi-
renne, aki "Belgium egysége" szempontjából vizsgálja az eseményeket, úgy értékeli Zsigmond törekvését, mint aki meg akar akasztani egy folyamatot, "...mely Németalföld történetét magával ragadta századok óta."¹³⁰ Tekintettel azonban az önálló burgundi állam életképtelenségére, a továbbiakban az adott szituációt vizsgálva úgy tűnik, hogy a németalföldi területek birtoklására irányuló főbb törekvések /az angol--francia--orléans-i, francia--burgundi és birodalmi törekvésekre gondolunk/ között eléggé eltörpülni látszik a belga "nemzeti függetlenség".¹³¹ Az, hogy Jó Fülöp "Isten kegyelméből uralkodó hercegnek"¹³² nyilvánítja magát, és az, hogy Burgundia jó ideig Franciaországgal szemben

is létezik, aligha jelenthet függetlenséget, amint azt a későbbi események egyértelműen bizonyítják.

Ami viszont egyértelmű, az Zsigmond Németalfölddel kapcsolatos törekvéseinek kudarca. Zsigmond a konstanzi zsinat pápaválasztása után veszt tekintélyéből: az egyháznak már nincs szüksége a világi uralkodó segítségére. Ez azonban periférikus probléma. Az, hogy Zsigmond komolyabb sikerek elérésére végig képtelen ebben az ügyben, a birodalom fejének gyengeségéből következik: csak diplomáciai manőverekre szorítkozhat, amiket más erővel alátámasztani nem tud. A németalföldi törekvések kudarca egyben a Zsigmond-féle offenzív nyugat-európai diplomáciai szakasz végét is jelenti. Az imént említett kudarchoz még egy tényező hozzájárult, ami tulajdonképpen felfedi a zsigmondi diplomácia alapvető problémáját, ti. az, hogy ez a diplomácia elsősorban negatív bázissal rendelkezik, melyre csak addig lehetett építeni, amíg a rendi átalakulás folyamata be nem fejeződött Nyugat-Európában. Az említett szituáció, továbbá a hozzá szervesen kapcsolódó egyházszakadás kérdése Zsigmondot valóban nemzetközi jogállású uralkodóvá tette, létrehozva annak az ellentétnek a hangsúlyozottan időleges felbomlását, mely a császári "korlátlan jogok és a tényleges gyámoltalanság"¹³³ között fennállt. Ennek a "konjunkturalis" időszaknak a léte tette lehetővé, hogy több olyan vállalkozást sikerrel hajtson végre, mellyel előtte mások sikertelenül próbálkoztak.¹³⁴ A kedvező helyzet azonban véget ért a húszas évekre, fokozatosan fűlszámlolva az említett nemzetközi jogállást.

+
++ ++
+

Befejezésül tisztáznunk kell, hogy nem állt szándékunkban a kialakult Zsigmond-kép pozitívabbá tétele, csupán a diplomáciatörténet szemszögéből nézve igyekeztünk teljesebbé tenni azt. A kép teljessége kedvéért azonban még hozzá kell tennünk a következőket: az adott korszak diplomáciájára jellemző, hogy olyan célok megoldását is maga elé tűzi -- és ez

különösen jellemző Zsigmondra --, melyeknek továbbbi bizonyít-
 tására nincs meg a tényleges hatalom. A diplomáciának ez a bi-
 zonyos fokú függetlenség a tényleges erőviszonyoktól a kor-
 sajftja, és a már vázolt, igen bonyolult európai szituációból
 fakad. Tülszánk viszont, ha azt állítanánk, hogy az itt elért
 eredményeknek semmiféle visszaszárthatása nincs a későbbi korszak-
 kora: megmarad mindaz, amit az adott országnak megtartani képes
 belőlni. A következő idoszak világosan bizonyítja, hogy az e-
 redmények vagy részeredmények jelentős hányada, melyeket Zsig-
 mond egész Európát behálózó diplomáciája elért, egy idő után
 megsemmisültek. A tartósabb eredmények mellett azonban módszer-
 rei, tendenciái és részben céljai hagyományteremtő erővel bír-
 tak. Későbbi jelentős sajtóssága a zsigmondi diplomáciá-
 nak, hogy egyékeszett túllépt az akcidentális szinten, és szisz-
 tematikusabb kapcsolatok kialakítását célozta. Az sem lehet vi-
 táss, hogy Zsigmond a konszantzi színtet határozatában is Európa
 többi fejedelme fölő emelkedik /gondolunk itt a magyar királyok
 főkegyurui jogának megerősítésére/.¹³⁵ Jelentős eredmény ez,
 de majd akkor válik kézzel foghatóvá, amikor olyan uralkodó
 használja "utókatrtaként", mint Mátyás, akinek már tényleges
 hatalom is van a kezében. Nem tarthatjuk teljesen lényegtelen-
 nek azt az eredményt sem, mely egyszerűen abból fakadt, hogy
 Zsigmonddal Nyugat-Európát jelentős számban magyar járta be.¹³⁶
 Tudjuk, hogy maga Zsigmond is határozott érdeklődést tanúsít-
 tott egyes nyugati intézmények, pl. a francia parlament iránt.¹³⁷
 Az az információmenyiség, amit a kíséretében lévő magyarok gyűjt-
 hetek össze, konkrétan nem mutatható ki. A Zsigmond-kornak nincs
 külön krónikája, az oklevéltanyágnak pedig ezt aligha tükrözheti. Ne-
 héz azonban nem fölvevni, hogy ennek az információmenyiségnek
 kell, hogy legyen valami mércéje. Különösen, ha arra gondolunk,
 hogy a mátyási állam nagyon is közel próbál kerülni szerezete-
 ben az európai viszonyokhoz. Mátyásnál kísértetiesen ismétlőd-
 nek a zsigmondi diplomáciai elemek és irányai, sőt, már maga Hu-
 nyadi János a zsigmondi uton jut el az Aragoniával kapcsolatos
 tárgyalásokig.¹³⁸ Ismeretes Mátyásnak a pápasághoz való viszo-
 nya, illetve a német-római császárral cím megszerzésére irányuló
 törekvése, a cseh koronáért vívott harca... Nem nehéz ezekben

fölismerni a zsigmondi törekvéseket. Sőt, ami még meglepőbb lehet: a török kérdést Mátyás ismét nem apja nyomdokain akarja megoldani: sokkal inkább a zsigmondi álláspontot tükrözi ez is. A Zsigmond-féle diplomácia ismerete tehát nemcsak a mátyási törekvések jobb megértéséhez járulhat hozzá, hanem összefüggésében szemlélve a haszontalannak látszó, Zsigmond által képviselt "nagyhatalmi politika" pontosabb értékeléséhez is.

Jegyzetek

1. Zsigmond portréjának polgári szemszögből való felvázolását lásd: HORVÁTH Henrik: Zsigmond király és kora / = Budapest székesfőváros várostörténeti monografiái VIII. /, Bp., 1937.
2. Igen érdekes ebből a szempontból Zsigmond levele a IX. Bonifác pártján álló biborosokhoz, amely úgy is felfogható, mint egy placetum regiumra alapozott programkifejtés. Vö. FRAKNÓI Vilmos: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szent-székkal I., Bp., 1901., 305--307.
3. Mint ismeretes, a vereséget óriási mészárlás követte /csupán a 300 legelőkelőbb fogoly maradt életben/, és igen jelentős visszhangja támadt Európában. A foglyok kiváltására külön adókat vetettek ki, tehát "közvetve" az alávetett néptömegekhez is eljutott a vereség híre. Maga Zsigmond is igyekszik hozzájárulni a kiváltással kapcsolatban felmerült költségekhez, természetesen a maga módján és lehetőségei szerint. Vö. FROISSART krónikája, Bp., 1971., 314--316. A csata körülményeire lásd: des URSINS, Jean Juvénal: Histoire de Charles VI. /kiadva: MICHAUD--POUJOULAT: Nouvelle collection des mémoires pour servir à l'histoire de France, Première série II., Paris, 1836./, 408--410.; BOUCICAUT, Jean le Maingre: Le livre des faicts, uo. 235--246.
4. A lengyel trónon Nagy Lajos leányának, Hedvignek a férje ül. Ulászlótól nem állt távol a gondolat, hogy hatalmát igyekezzék Magyarországra is kiterjeszteni. A konfliktus körülményeire lásd SCHÖNHERR Gyula: Az Anjou-ház örökösei / = SZILÁGYI Sándor [szerk.]: A magyar nemzet története III., Bp., 1895./, 496--503.
5. Ulászló igyekszik hatalmát kiterjeszteni a helyzetüknél fogva a déli határbiztosítás szempontjából lényeges román fejedelemségekre is. /Uo. 496./
6. A föllépésre ürügyet az ad, hogy Zsigmond Brandenburg örgrófja és birodalmi helytartó. Brandenburg azonban tulajdonképpen már nem tartozik Zsigmondhoz. /Uo. 498./

7. Vencel sikertelen kísérlete után Zsigmond veszi át a kezdeményezést a közvetítésben, és személyes találkozóra hívja a lengyel királyt Késmárkra /1410 febr./. A tárgyalások több szálon folynak. A két ország főurai is jelentős számban vesznek részt a tárgyalásokban; ezalatt Zsigmond titkos törekvéseit Branda da Castiglione piacenzai püspök litvániai tárgyalásai voltak hivatva megvalósítani. /Uo. 499--500./
8. Zsigmond Lengyelország helyzetének meggyengítésére törekszik: igyekszik Vitoldot rávenni az Ulászlótól való elpártolásra, megcsillantva előtte egy független litván királyság létrehozásának lehetőségét. Ez azonban nem valósul meg, és Ulászló ellenakciói következtében XXIII. János pápa beavatkozásával zárul le az említett konfliktus. /Uo. 502./
9. Ennek értelmében intézkedik majd a konstanzi zsinat Zsigmond távollétében, amikor felszólítja Ulászlót, hogy támadjon a magyar határokat fenyegető török ellen. /FEJÉR: Codex diplomaticus X. 5. No. CCLXV., p. 592. [1415-ből.] /
10. A lengyel konfliktus lezárását Zsigmond összeköti egy rendkívül reprezentatív összejövettel. Ezzel is bizonyítani kívánja Magyarország "domináns" szerepét Kelet-Európában. Az újdonsült német király a "hitetlenek" elleni harccal, majd pedig békeszerző tevékenységével igyekszik egyre közelebb kerülni a "császár-ideálhoz". Az 1412. május 22-i budai találkozó résztvevőire és leírására lásd SCHÖNHERR: i. m. 502--504.; HORVÁTH: i. m. 37--38.
11. Feltűnő, hogy a katonai akcióktól általában véve tartózkodik: a lengyel konfliktus időszakában, amikor még volt módja fegyveres akciókra is, inkább alibi-hadműveleteket végez. /SCHÖNHERR: i. m. 497--498./
12. Zsigmond eredetileg a közvetítést a Német Lovagrend érdekében vállalta, sőt, jelentős pénzüsszeget vett fel a lovagrendtől, majd pedig szövetségre is lépett vele. Mind ez azonban nem zavarta abban, hogy a lengyel győzelmek után elejtse a lovagrend érdekeinek képviselését. /Uo. 503--504./
13. Vencel, aki előzőleg próbált közvetíteni Lengyelország és a lovagrend között, a lengyelek ellenében túlzott egyoldalúsággal képviselte a lovagrend érdekeit, ezért akciója sikertelen maradt. /Uo. 497./

14. Az egyházszakadás kérdésének különböző megoldási kísérletei vannak az adott időszakban: a "via cessionis", az önkéntes lemondás járhatatlannak bizonyult; a "via compromissi", a megegyezésem út sem járt eredménnyel, így egyre inkább előtérbe kerül a "via synodi", az egyetemes zsinat által remélt megoldás. /ÁLDÁSY Antal: Zsigmond király és Spanyolország, Bp., 1927., 3./
15. Jean Gerson, Pierre d'Ailly, Nicolas de Clémanges, Simon de Cramaud, Francesco Zabarella, Dietrich von Niem stb. Vö. MÁLYUSZ Elemér: A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog /Értekezések a történeti tudományok köréből, Új sorozat 9./, Bp., 1958., 34.: Zsigmondot a "közvélemény nemcsak bátorította ... a föllépésre, hanem egyenesen kötelességének tüntette azt fel..."
16. Vö. HORVÁTH: i. m. 75.
17. MÁLYUSZ: i. m. 34.
18. BRYCE, James: A Római Szent Birodalom /ford. Balogh Ármín/, Bp., 1903., 330--331.
19. Zsigmond óriási távolságokat tesz meg Konstanz--Perpignan--Párizs--London közt mozogva; a középkori viszonyok közepette még az információ-szerzés is meglehetősen komplikált. Nyilván ennek tudható be, hogy a zsinat az uralkodó távollétében intézkedik magyarországi ügyekről. /Vö. fentebb, 9. jegyz./
20. Gyakorlatilag ez az időszak az aacheni koronázással veszi kezdetét, mely 1414. november 8-án játszódott le. /RÁTH Károly: A magyar királyok hadjáratai, utazásai és tartózkodási helyei, Győr, 1861., 118./
21. A nyugati források jelentős része Zsigmondot már ekkor császárként emlegeti, bár a tényleges koronázás csak jóval később, 1433-ban következik be. Ő maga is "császárként" viselkedik, és utazásai során az "univerzalizmus" szellemében jár el. Zsigmond az egyházszakadás kérdésének megoldása előtt nem kívánja császárrá koronáztatni magát. Vö. Ypodigma Neustriæ a Thoma Walsingham quondam Monacho S. Albani conscriptum /Chronica Monasterii S. Albani, ed. RILEY, H. T., vol. 7./ [= Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores or Chronicles and Memorials of Great Britain and Ireland during the Middle Ages 28.], London, 1876., 452.

22. A perre lásd TÓTH-SZABÓ Pál: A cseh-huszingva mozgalmak és uralom története Magyarországon, Bp., 1917., 33--38.
23. Mindegyik pápa igyekszik külön-külön is "általános" zsinatot összehívni, amely következésképp nem lehet "általános", pl. XIII. Benedek: 1408 Perpignan, az "elszakadt" bíborosok: 1409 Pisa, XII. Gergely: 1409 Cividale. Ez utóbbi előkészítésében már részt vesz Zsigmond is, vö. pl. FRAKNÓI: i. m. 314--317.
24. ÁLDÁSY: i. m. 59--93.
25. Zsigmond kilátásba helyezi a spanyolok külön "zsinati nemzetként" való elismertetését /uo. 98./ föladvá azon tervét, hogy a magyarokat emelje így ki /MÁLYUSZ: i. m. 39./.
26. Jelen dolgozatunk része egy nagyobb tanulmánynak, amely Zsigmond nyugat-európai diplomáciáját tárgyalja.
27. VI. Károly betegségéről lásd DODU, Gaston: Les Valois. Histoire d'une maison royale /1328--1589/, Paris, 1934., 88--89.
28. MORTON, A. L.: Az angol nép története /ford. Szemerényi Oszvald és Szentmihályi János/ I., Bp., é. n., 146.
29. A fegyvelmezetlen francia lovagi sereg nem képes esélyesen fölvenni a harcot a fegyvelmezett angol íjász-gyalogsággal, ez a háború során többször bebizonyosodott /1346 Crécy, 1356 Poitiers/.
30. Anjou /II./ Lajos ugyan viseli Szicília, Aragónia és Jeruzsálem királyi címeit, ennek azonban nincs jelentősége.
31. Anjou /II./ Lajos leánya a későbbi VII. Károly felesége.
32. Lajos "per procuram" eljegyzést is tart Máriával.
33. GAXOTTE, Pierre: Histoire des Français I., Paris [1951], 391.
34. Flandriai Margit és Merész Fülöp házassága folytán. /Uo. 392--393./
35. A Burgundia és Anglia közötti gazdasági kapcsolatok alakulására a későbbiekben lásd THIELEMANS, Marie-Rose: Bourgogne et Angleterre. Relations politiques et économiques entre les Pays-Bas Bourguignons et l'Angleterre 1435--1467 [= Université Libre de Bruxelles. Travaux de la Faculté de Philosophie et Lettres 30.], Bruxelles, 1966.

36. Orléans-i Lajost a burgundi herceg Párizs utcáin meggyilkoltatja 1407. november 23-án. A felhasznált francia források közül a legrészletesebben tárgyalja MONSTRELET: Chronique /kiadva: BUCHON, J.-A.-C.: Choix de chroniques et mémoires sur l'histoire de France, Paris, 1848./ 51--55.
37. Orléans-i Károly ezzel részben kiiktatódik a pártharcokból, az orléans-i párt vezetését Armagnac grófja veszi át, és a királyi tanács egyik fő irányítójává válik.
38. A király két idősebb fia a burgundi házból választ magának feleséget: az első, Lajos a burgundi herceg leányát veszi nőül, a második, János pedig Hollandi Vilmos leányát, a burgundi herceg unokahúgát. A harmadik fiú, a későbbi VII. Károly azonban már az orléans-iakhoz kötődik. /FÉNIN, Pierre de: Mémoires [kiadva: MICHAUD--POUJOULAT: i. m.] 588--589./
39. A királyné, Bajor Izabella kezdetben az orléans-i herceg támogatója, Lajos herceg szeretője. Tekintettel azonban arra, hogy annak meggyilkolása után fokozatosan háttérbe szorítják, Félelemnélküli János pártjára áll. /FÉNIN: i. m. 591.; des URSINS: i. m. 537.; MONSTRELET: i. m. 421. és köv./. A burgundi herceg népszerűségét jelentős mértékben növelte a városokkal kapcsolatban folytatott politikája, amennyiben a hozzá pártolt városok széles körű mentességeket kaptak /erre l. des URSINS: i. m. 533--534.; MONSTRELET: i. m. 413--415./.
40. Az előző két dauphin halálában /vö. FÉNIN: i. m. 588--589./ -- úgy tűnik -- benne volt az orléans-i pártiak keze is.
41. Montereau, 1419. szeptember 10. A gyilkosságot valamennyi említett forrás hozza, legrészletesebben des URSINS: i. m. 553--555.; MONSTRELET: i. m. 460--463.
42. COUSINOT le chancelier: Geste des nobles françois /kiadva: VALLET de VIRIVILLE, M.: Chronique de la Pucelle, Paris, 1859., 1869.²/ 158. -- Az igen komplikált szituáció következtében az angolok kísérletet tettek az armagnacokkal való egyezkedésre is, vö. WAURIN, Jehan de: Recueil des croniques et anciennes istoires de la Grant Bretagne, à present nommée Engleterre /kiadta W. HARDY a Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores or Chronicles and Memorials of Great Britain and Ireland

during the Middle Ages 39/2. kötetében, London, 1868./; ugyanő beszámol arról is, hogy már 1402-ben szövetség jött létre az orléans-i herceg és IV. Henrik angol király között.

43. A kereszties sereg vezetőinek névsorát lásd SCHÖNHERR: i. m. 427.; HORVÁTH: i. m. 34--36.
44. A flamand--burgundi államalakulat 1477-ben, Merész Károly halálával gyakorlatilag fölbomlott.
45. Trino, 1414. június 25., vö. COVILLE, A.: Les premiers Valois et la guerre de cent ans /1328--1422/ [= LAVISSE, Ernest: Histoire de France illustrée depuis les origines jusqu'à la révolution IV. 1., Paris, 1931.] 372.
46. ÁLDÁSY: i. m. 49.
47. DUCCELLIER, Alain: Deux projets vénitiens d'assassinat du roi Zsigmond /1415--1419/. [= Mélanges offerts à Aurélien Sauvageot pour son soixante-quinzième anniversaire, Bp., Akadémia, 1972.] 61--66.
48. Zsigmond útvonala: Bázeli--Aarburg--Lausanne--Genf--Chambéry--Lyon--Valence--Nîmes--Montpellier--Narbonne--Perpignan, vö. RÁTH: i. m. 120.; ÁLDÁSY: i. m. 49--50.
49. ÁLDÁSY: i. m. 50.
50. Uo. 52. -- Savoya ekkor még grófság; Zsigmond csak 1417-ben emeli herceggé Amadeus savoyai grófot /MONSTRELET: i. m. 397./.
51. 1415. augusztus 28-án. /ÁLDÁSY: i. m. 52./
52. Vö. uo. 61--62. -- A Zsigmond kíséretéhez tartozó zsinati követek névsorát l. uo. 47.
53. COVILLE: i. m. 357--359.
54. Uo. 362--363.
55. Vö. ÁLDÁSY: i. m. 98.
56. 1390: Anglia, 1392: Márton szicíliai király.
57. ÁLDÁSY /i. m. 98./ szerint Alfonz, Ferdinánd utóda sajnálkozott azon, hogy a zsinat körüli kiadásait alig fedetik azok a jövedelmek, amelyekhez a "camera apostolica" kezelése révén jutott.
58. ÁLDÁSY: i. m. 104--106.
59. Ferdinánd saját lányát kívánta összeházasítani V. Henrikkel. /Uo. 105./
60. A franciák armagnac-párti csoportja Franciaországi Katalin és V. Henrik házasságától az angolok távoltartását várja, a bourgignonok az armagnacok visszaszorítását, maga V. Henrik pedig franciaországi trónigényének elismeré-

- sét. Ez utóbbi következett be.
61. Harfleur városának igen nagy a stratégiai fontossága: "második Calais"-ként emlegetik. Az azincourt-i csatát valamennyi forrás tárgyalja, legrészletesebben MONSTRELET: i. m. 369--380.
 62. Az elesettek és foglyok névsorát lásd uo. 377--380.
 63. COVILLE: i. m. 370.
 64. FÉNIN: i. m. 588.
 65. Zsigmond követei már 1416 januárjában Brüsszelbe érkeztek, és kinyilvánították, hogy "Brabant a császárságra száll." /PIRENNE, Henri: Histoire de Belgique dès origines à nos jours I., Bruxelles, La Renaissance du Livre [1952] 373./
 66. Burgundia -- végleges összeomlásáig -- katonai téren igen erős, és ráadásul a százéves háború utolsó szakaszában távol tudott maradni a harcoktól, így jelentősebb katonai veszteségeket nem szenvedett.
 67. RÁTH /i. m. 121./ szerint február végén, des URSINS viszont /i. m. 529./ március 1-re teszi a párizsi bevonulást. /L. még alább, 71. jegyzetünket./
 68. Legrészletesebben MONSTRELET: i. m. 384--385.; des URSINS: i. m. 529--530.
 69. Az ország tökéletes megosztottságát jól mutatja az a tény, hogy a krónikák maguk is különböző pártállásokat tükröznek. A Journal írója bourgignon /vö. MICHAUD--POUJOLAT: i. m. 629--630./; des URSINS reimsi érsek, aki jelentős politikai szerepet játszik, s krónikáját egy saint-denis-i szerzetes latin nyelvű munkájának kompilatív felhasználásával teszi teljessé, armagnac /vö. uo. 335--338./; COUSINOT le chancelier jogász, bourgignon; FÉNIN VI. Károly udvari pékségének vezetője, bourgignon /uo. 573--574./; MONSTRELET a laikus műveltség képviselője, nemesember, bourgignon /vö. BUCHON: i. m. IX--XII./ stb.
 70. Jehan de WAURINTól.
 71. Journal /MICHAUD--POUJOLAT: i. m. / 646. -- A szerző szintén március 1-re teszi Zsigmond Párizsba érkezését.
 72. Uo.
 73. Hollandi Vilmos Londonban találkozik és tárgyal először Zsigmonddal, a kitétel tehát pontatlan. /Vö. WAURIN: i. m. 232./
 74. COUSINOT "összemossa" a calais-i tárgyalásokat és Zsigmond londoni közvetítését; Zsigmond elé még Doverbe is csak Clarence herceg érkezett, s Henrikkel Londonban ta-

lálkozik először.

75. COUSINOT a francia viszonyokat vetíti ki Angliára ezzel a kitétellel. Az említett tárgyalások teljes egészében Angliában folytak, a parlament meghallgatásával.
76. COUSINOT: i. m. 158.
77. JACOB, E. F.: The fifteenth century /1399--1485/ [= The Oxford History of England, ed. by CLARK, sir George, VI.] Oxford, 1961., 161.
78. 1416. augusztus 15. /Uo. 166./
79. Uo. 161--162.
80. Des URSINS: i. m. 529.
81. A "grand comte de Hongrie": Garai Miklós nádor.
82. Az említett tény egyik oka az, hogy Franciaország visszaszorul a zsinati ügyek szempontjából. A megelőző francia kísérletek részletezése annak tudható be, hogy művének első része /1416-ig/ egy egyházi szellemű munkából vett kompiláció. /Lásd fentebb, a 69. jegyzetet./
83. A parlamenti incidensről COVILLE úgy nyilatkozik, hogy "Zsigmond kiábrándította vendéglátóit" /i. m. 372./. -- Zsigmond tulajdonképpen a császári univerzalizmus szellemében avatkozik az ország "belügyeibe", amit Des URSINS méltatlankodva utasít vissza: "... a [francia] király a császár ebben a királyságban, és csak Istentől és a kardtól függ, senki mástól." /I. m. 529--530./ MONSTRELET is elbeszéli a parlamenti jelenetet; megjegyzi, hogy a király és a tanács ebben a francia szuverenitás megsértését látta -- a maga részéről azonban nem így fogja fel a dolgot /i. m. 385--386./. Ugyanilyen érzékenyen reagáltak a franciák Savoyai Amadeus herceggé tételével kapcsolatosan; erre csak MONSTRELET utal /uo. 397./. Az incidens előzményének tekinthető, amikor Zsigmond "pro imperiali officio" szólítja fel Aragónia, Anglia és Franciaország királyait részvételre a konstanzi zsinaton. /ÁLDÁSY: i. m. 12--13., 27--28./
84. Des URSINS: i. m. 531.
85. Vö. JACOB: i. m. 163.
86. Amagnac grófja spanyol és genovai segélycsapatokat várt, azonban ezek megérkezése sem változtatott az erőviszonyokon, az angol király viszont ennek következtében megtiltja 1416-ban a genovai pénz angliai forgalmazását. /WALSINGHAM: i. m. 470./

87. A calais-i tárgyalásokról szólva megemlíti, hogy a burgundi herceg "biztonságból" fölvonult az angol király ellen /i. m. 588./. Mivel pedig Zsigmond is itt tartózkodik, föl kell tételeznünk, hogy az óvatosság vele kapcsolatosan is szükségesnek tűnt János szemében.
88. MONSTRELET: i. m. 347--349.
89. Uo. 384.
90. Uo. 393--394.
91. Bajor Izabella és János herceg kapcsolatához lásd 39. jegyzetünket.
92. Uo. 397.
93. WAURIN: i. m. 230--232.
94. Uo. 231--232.
95. Zsigmondnak, mielőtt Anglia földjére lép, ki kell jelentenie, hogy "nihil se contra superioritatem regis prae-textere." /BRYCE: i. m. 202--203./
96. DEVON, F.: Issues of the Exchequer, being a collection of payments made out of His Majesty's revenue, from Henry III to Henry VI inclusive, London, 1837., 346--348.; Calendar of the Close Rolls II., London, 1932., 108., 312.
97. Ezt lehetett látni pl. a lengyelországi közvetítés lezárásakor Budán, majd Spanyolországban is. Zsigmond magasztalására V. Henrik hatalmas apparátust vetett be: a Vita Henrici quinti és HELMHAM Liber metricus-a kitér Zsigmond dicsőítésére is. /Kiadásuk: Memorials of Henry the Fifth, king of England [= Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores or Chronicles and Memorials of Great Britain and Ireland during the Middle Ages II.] ed. C. A. COLE, London, 1858./
98. Henrik fedezte Zsigmond valamennyi, a szigetországban fölmerülő költségét, még hozzá igen bőkezű módon /WAURIN: i. m. 231./.
99. Lásd a londoni tárgyalásokra érkezett követségek leírását, uo. 232.
100. Hollandi Vilmos megérkezésével gyakorlatilag mindhárom fél képviselve van a közvetítő színe előtt: az armagnacok közül a Zsigmond kíséretében lévők és az azincourt-i fogoly urak, angol részről maga V. Henrik, a burgundiak oldaláról pedig Hollandi Vilmos. /WAURIN: i. m. 232--234./

101. COUSINOT: i. m. 158.; des URSINS: i. m. 531. -- Értesülünk Garai Miklós nádor diplomáciai útjairól is /DEVON: i. m. 347./. A calais-i tárgyalások a londoni megbeszélések közvetlen folytatásaként indulnak meg.
102. WAURIN: i. m. 234. -- Vö. MONSTRELET: i. m. 393--394.
103. WAURIN: i. m. 235.
104. COUSINOT: i. m. 155.
105. Van olyan krónika, melynek információi még az átlagosnál is jóval hézagosabbak, pl. V. Márton megválasztását egyszerű csereként említi /LUCE, Siméon: Chronique du Mont-Saint-Michel [1343--1468] I., Paris, 1879., 21./: "János pápa meghalt, Márton pápa követi."
106. Journal, id. kiad. 649.
107. MÁLYUSZ: i. m. 39--40., ill. JACOB: i. m. 169--170.
108. Apja meggyilkolása után Jó Fülöpöt a bosszúvágy vezeti, és egyértelműen az angolok mellé áll /troyes-i szerződés/, vö. des URSINS: i. m. 557. és köv.
109. Zsigmondnak a zsinat működésével kapcsolatos elve az volt, hogy a zsinat előbb az egyház tervezett reformjával foglalkozzék, s utána kerüljön sor egyéb kérdésekre /1. Zsigmondnak a zsinathoz intézett, 1416. április 15-én Párizsban kelt ilyen értelmű levelét, idézi FRAKNÓI: i. m. 324./. A hosszas távollét a zsinattól és a közvetítés elhúzódnása fokozatosan megrendítette Zsigmond tekintélyét.
110. DEVON: i. m. 335., 345., 347--348.
111. Uo. 347.
112. V. Henriknek Kent sheriffjéhez írott utasítása /Calendar of the Close Rolls II., London, 1932., 353./ bizonyítja, hogy Henrik egyre fokozottabban törekszik Zsigmond megnyerésére. Hogy a római király is hajlott erre, azt sejteti a Szent György-kereszt elfogadása, ami a közzelfogás szerint az angolokkal való szövetséget szimbolizálta /vö. HUIZINGA, J.: A középkor alkonya [ford. Szerb Antal] Bp., é. n., 86./.
113. Des URSINS: i. m. 532.
114. Jó Fülöp átadja V. Henriknek az általa birtokolt városokat, területeket, és Németalföld irányában aktivizálódik.
115. A hercegséget Vencel örökli, de még 1388-ban elzálogosítja Jodoknak.

116. A cseh--burgundi közeledés eredményeképp Antal brabanti herceg nőül veszi Elisabeth von Görlitz, Vencel unokahúgát. A hozomány: Luxemburg.
117. Orléans-i Lajosnak Jodok morva őrgróf zálogosít tovább teljes igazgatási joggal négy várost a hercegség területén.
118. Zsigmond Vencel herceg 1383-as végrendeletére és a császári jogokra hivatkozik.
119. PIRENNE: i. m. 371.
120. Vö. fentebb, 65. jegyz.
121. PIRENNE: i. m. 372.
122. Uo. 373.
123. Uo.
124. Hollandi Vilmos 1417. május 31-én halt meg. FÉNIN /i. m. 589./ szerint mérgezés áldozata lett.
125. A burgundi herceg Jakobeát Antal kiskorú fiával kívánja összeházasítani, míg Zsigmond Bajor Jánost Antal özvegyével. Bajor János Holland régensségére tör. /BLOK, P. J.: History of the people of Netherlands, New York--London, 1899., 112./
126. V. Márton, aki igényt tartott Burgundia támogatására, a közeli rokonok házasságához szükséges diszpenzációt megadja Jakobeának és Antal kiskorú fiának, elutasítva Zsigmond tiltakozását. A házasságot Zsigmond tudta nélkül kötik meg. /BLOK: i. m. 112--113./
127. Frizia is két pártra szakadt, a "schrieringerek" és a "vetkooperek" csoportjára. A viszonyok alakulására l. BLOK: i. m. 113.
128. Uo.
129. Jakobe szökése, aki ezután házassága megsemmisítésén fáradozik -- sikerrel --, előrevetíti egy angol--burgundi konfliktus árnyékát. Erre azonban az angol belső problémák következtében nem került sor.
130. PIRENNE: i. m. 372.
131. WITTMAN, Tibor: Les gueux dans les 'bonnes villes' de Flandre, Bp., 1969., 27. szerint PIRENNE túlértékeli Németalföld fejlettségét.
132. DECHANEL, L.-P.: Histoire de la politique extérieure de la France /806--1936/, Paris, 1936., 29.
133. BRYCE: i. m. 128.

134. A lengyelek és a lovagrend kérdésében Vencel, az egyházszakadás ügyében Vencel és Ruprecht, a huszita-kérdésben -- melynek "megoldása" korántsem válik Zsigmond dicséretére -- ismét Vencel próbált sikertelenül megoldást találni.
135. A forma, amelyben Zsigmond ezt kérte és megkapta a zsinattól, ismét a konkrét szituáció alaposan átgondolt ismeretén alapszik. /MÁLYUSZ: i. m. 16./
136. Aragóniai útja során a spanyol uralkodó Zsigmondnak 1500 lovas számára állít ki menlevelet, ebből 7--800-ra rúg Zsigmond közvetlen kísérete, akik viszont jelentős részben magyarok. Széles skálán mozgó diplomáciájához igen nagy számú "utazó diplomatát" kellett alkalmaznia, közöttük ismét sok a magyar, akik fontos küldetésekkel teljesítenek /Garai Miklós, Jakch Mihály, Lévai Cseh Péter stb./ Szükség esetén a zsigmondi kíséret "operatív csoport" is, mint pl. XXIII. János letételekor.
137. "... A mondott császár tudni akarta, miben áll a parlament működése, az egyik napon tehát elment a parlamentbe, amely tömve volt urakkal ... Kedvét akarta lelteni egy ügyben, amelyet már elkezdtek ..." -- írja des URSINS a már említett parlamenti jelenet bevezetéséül /i. m. 529./.
138. Hunyadi a törökellenes harc jegyében próbálkozik a kapcsolatfölvétellel, amikor felajánlja Alfonznak a magyar koronát. /ÁLDÁSY: i. m. 117--118./

Zsigmond és az olasz kapcsolatok alakulása

BALOGH JUDIT V. éves történelem--olasz szakos hallgató

Dolgozatomban Zsigmond itáliai -- szűkebben velencei -- kapcsolataival foglalkozom, pontosabban ezen kapcsolatok alakulásával az alábbi problémák köré csoportosítva: a török -- Dalmácia -- az egyházszakadás -- a császárkoronázás kérdése.

Hogy világosabb legyen a kép, néhány mondat erejéig szólnunk kell az itáliai helyzetről.

Észak-Itália a 14--15. században -- Flandria mellett -- Európa gazdaságilag legfejlettebb vidéke. Igen korán kialakultak a kapitalista termelési viszonyok feltételei. Itália területén a városok annyira erősek, hogy egyrészt képesek a környező falvak, a kisebb városok gazdasági leigázására, másrészt a városokba áramló parasztság felszívására a belső termelésbe. Ennek eredménye egyfelől pozitív, mert a regionális centralizáció fokozza a városok életképességét, másfelől azonban negatív hatása az, hogy logikus következményként akadályozza a magasabb szintű centralizációt. A regionális centralizáció által létrehozott ún. "vákuum-térrel" azonban a város elvesztette azt a lehetőséget, hogy az őt körülvevő falvak háziiparára támaszkodjék. Németalföldön viszont, ahol ez nem következett be, a paraszti háziipar vált a kapitalista fejlődés bázisává. Alapvetően jellemző vonása az itáliai városoknak, hogy a nyugati közvetítő kereskedelem jelentősen befolyásolja társadalmi struktúrájukat, és a kereskedői aspektust teszi uralkodóvá. Ennek következtében sajátos, keverék jellegű uralkodó osztály jön létre. A céhek szintén lényeges tényezői a városok életének. /Ezt látjuk pl. Firenzében./ A 14. században a nemesség korántsem olyan zárt osztály, mint Európa más részein, és Észak-, valamint Közép-Itáliában a parasztság kötöttségei sem olyan mérvűek, illetve más jellegűek. Igen hamar kialakul a független paraszti kisbirtok /mezzedria/, ami eleve kizárja, hogy a fejlődés iránya a "zweite Leibeigenschaft" valamilyen formája felé tendálhasson.

Szólnunk kell a pápai hatalomról is. A pápaság befolyásának hanyatlása nem az avignoni fogsággal kezdődik, hanem jóval korábban, III. Ince utódai alatt. Sőt, ezt példázta már az 1143-as Bresciai Arnold-féle kommuna-mozgalom, amely nem kis mértékben irányult a pápaság világi hatalma ellen, éppen ott, ahol a szentszék közvetlenül feudális elnyomóként jelenik meg. Továbbá emlékeztetnünk kell arra, hogy Itáliában igen korán erős gyökereket vert az eretnekmozgalom, főként a katharizmus.¹ Most, a 14--15. század fordulóján a pápai hatalom -- mondhatni -- a mélyponton áll. Három pápa van egyszerre: XIII. Benedek Avignonban, XXIII. János Bolognában, XII. Gergely Riminiben, és mindegyik támogatói érdekében "politizál".

Itália gazdasági fejlettsége éppen úgy nem egységes, mint politikai élete. A kora-kapitalista viszonyok csak egyes város-államokban jönnek létre. A városok elsősorban külföldi piacra termelnek, ahol versengő ellenfelekké válnak mind gazdaságilag, mind politikailag.

Dél-Itália idegen uralom alatt áll, a franciák, az aragóniaiak /1442-től/ közötti viszály állandó tárgya,² gazdaságilag a firenzei és velencei kereskedők és bankok függvénye.

Ebben az egymással versengő államocskákkal teli Itáliában négy igen jelentős, egymással rivalizáló központot emelhetünk ki: Firenzét, Sienát, Milánót és Velencét /Genova az 1380-as vereségből sohasem tudott teljesen kilábalni/. Milánó ekkor tör fel az itáliai fejedelemségek közül. Szinte egész Lombardiát elfoglalja, illetve szövetségre kényszeríti. A Viscontiak célja Itália megszerzése, egyesítése egy itáliai királyságban,³ amihez az első lépés 1395 májusa, amikor Gian Galeazzo Visconti a birodalmi hercegi címet kapja meg Venceltől.⁴ Velence ekkor, Genova legyőzésével a Földközi-tenger keleti medencéjének korlátlan ura. Gazdasági, politikai érdekeltségei kiterjednek Nyugat-Európára is. Demokratikus berendezkedése szinte egyedülálló Európában, diplomáciai tevékenysége példa és magasiskola kora számára.

Ezek után rátérek a bevezetőben említett szempontok szerinti tárgyalásra.

A 14--15. században a feudalizmus első, mély válságának va-

gyunk tanúi. A hűbéri társadalom addigi keretei megbomlottak, és benne egy új szerkezet, a rendiség van kialakulóban. E mélyülő és az átalakulást meggyorsító válság tünete a százéves háború, mely Flandriáért folyik /1338--1453/, a nagy nyugati egyházszakadás /1378--1419/, a meg-megújuló parasztfelkelések és eretnekmozgalmak /huszitizmus/, végül, de nem utolsó sorban a török egyre fokozódó előretörése. Mindezek következtében a politikai viszonyok is sokkal bonyolultabbá válnak: a nyílt katonai konfliktusok mellett előtérbe lépnek a diplomáciai manőverezések. A problémák összekuszálódnak, és magas szintű megközelítésük immár csak úgy lehetséges, ha az alapvető kérdésekhez vezető szálat sikeresen sikerül megragadni. A korszak diplomáciai dokumentumai is ezt bizonyítják, valamint azt, hogy a problémák csomópontja a schizma megoldása. Mindez azért is érdekes számunkra, mert Zsigmond az összes nyitott kérdésben hatalmas diplomáciai apparátust mozgósított, s ezzel valamennyi európai uralkodó fölé emelkedett.

Zsigmondnak a nyugati diplomáciába való aktív bekapcsolódására csak magyarországi helyzetének viszonylagos megszilárdulása után kerülhetett sor, amit a nápolyi párt szétverése fémjelez.⁵ De már magyar királlyá koronázása /1387/ után⁶ jelentkezik a császárság ügyei iránti érdeklődése:⁷ akcióba kezd a római királyság megszerzésére, és beavatkozik az egyházpolitikai küzdelmekbe. Célja az, hogy még bátyja, Vencel német--római császár életében megszerezze magának a római királyi címet. 1393-ban szövetséget köt rokonával, Jodok morva őrgróffal és Albert osztrák herceggel, valamint Vilmos meissenai őrgróffal Vencel ellen.⁸ Ugyanakkor szorgalmazza Vencel itáliai útját és császárrá koronázását is annak érdekében, hogy bátyja nyomdokain haladva megszerezze magának az impériumot. Az itáliai ellenségeskedéseket igyekszik felhasználni a maga érdekében. Francesco Gonzaga ajánlja neki -- követén⁹ keresztül -- támogatását mind a birodalmi, mind a törökellenes harcokban, ha Zsigmond is megsegíti a ligát Visconti ellen.

Zsigmond 1395-ben császári vikárius lesz, Vencel helyettese a birodalomban. Ez jogcímet ad neki arra, hogy beavatkozzék az olasz államok ügyeibe is. E lehetőség erősen érdekelte a Mi-

lánó-ellenes ligát,¹⁰ amely az ördöggel is szövetekezett volna annak érdekében, hogy Visconti ellen megvédje magát.

A másik fontos diplomáciai terület a törökellenes összefogás kérdése. Bár ez az időszak még a saját erőkből való védekezés kora, Zsigmondban már felvetődik a folyton megújuló betörések megakadályozására és a török visszaszorítására egy európai koalíció gondolata. Aki a legjobban érdekelt ebben, II. Mánuel¹¹ bizánci császár követségekkel ostromolja Velencét;¹² Zsigmond szintén azt a megbízatást adja diplomatáinak,¹³ hogy nyerjék meg a Signoriát egy törökellenes szövetség gondolatának. Velence ekkor még jó diplomáciai manőverekkel és hajóhada erejével biztosítani tudja kereskedelmét a török terjeszkedés ellenére is. Ezért válaszában attólteszi függővé közreműködését, hogy a többi európai állam mit felel a felhívásra. Mint tudjuk, Zsigmond és a pápa felszólítására a keresztény fejedelmek és uralkodók egy része hadba szállt. Személyesen részt vett a kereszteshadjáratban Fülöp burgundiai herceg fia, János,¹⁴ Umberto, a savoyai gróf fivére; csapatokat küldött a pápa, Mánuel bizánci császár stb. Genova, Velence hajóhaddal támogatta a seregeket.¹⁵ A csata lefolyása ismeretes, mégis -- úgy gondoljuk -- érdemes idézni egy kívülálló, bár Zsigmond iránt nem elfogulatlan krónikást, Leodrisi Cribellit: "Hatalmas sereg gyűlt össze, hogy megsegítse Bizáncot; a Balkán északi részén ment a török ellen, s nem messze a Dunától táborot ütött, ahová a velencei hajóhad odaérkezett már előbb, hogy védelmezze őket... Bajazid... seregét... a Dunánál összevonta, és a saját, valamint a segédnépek hatalmas erejével övezett Zsigmond elé ment. De seregünk szokásaiban és nyelvében tarka volt, hevenyészve összeszedett, és nem nagyon hallgatott egy ember szavára. Amikor tehát a török felállította hadrendjét, a franciák követelték maguknak az élvonalat a kelletlen Zsigmondtól, aki inkább a magyarokat... akarta volna a csata elején bevetni, mint akik hozzászoktak a török elleni harchoz. A franciák szokásuk szerint az első támadásnál vadul bocsátkoztak a csatába, és súlyos veszteségeket okoztak a törököknek, de csakhamar erejükkel együtt harci tüzük is megfogyatkozott..., bekerítettén mind egy szálíg levágták vagy elfogták őket. A franciák katasztrófája után Zsigmond emberei...

nem tudták tartani magukat, hanyatt-homlok, ki merre látott, futásnak eredtek. Szánalmas külsőt mutattak; ... akik ... a parton talált csónakokba próbáltak szállni, a folyóba fulladtak. Elsőnek Zsigmond szerzett egy sajkát... Erről átszállt egy velencei háromsorevezősre, mely Konstantinápolyba hajózott, majd hamarosan visszatért Magyarországra. A burgundiai és savoyai herceget a szultán elfogta, ... súlyos váltságdíjon kényszerültek kiváltani magukat."¹⁶

A nikápolyi katasztrofális vereséggel, melyben az európai keresztes haderő java elpusztult, megszűnt jó időre a lehetősége annak, hogy a török ellen támadóként lépjenek fel. Ennek ellenére Zsigmond nem adta fel a reményt, hogy egy újabb összeurópai hadjáratot hozzon létre; világosan látta ugyanis, hogy tartós eredménnyel egyedül nem védekezhetsz. Uralkodása végéig diplomáciai tevékenységét végigkíséri ez a vonal. Már 1397-ben követeket küld Velencéhez abban a reményben, hogy sikerül bevonnia a Mánuel császárral Konstantinápolyban kötött szövetségbe. Velence Zsigmondhoz és Mánuelhez egy időben küldött követeket, biztatva az utóbbit azért is, nehogy reménytelen helyzetében egyezkedni próbáljon Bajaziddal.¹⁷

Akadályozták Zsigmond eredményes fellépését a meg-megújított Aranybullának a határokon kívüli katonáskodást korlátozó intézkedései¹⁸ is, továbbá mind jobban leköttették erőit előbb a családi /Luxemburg-/ érdekek,¹⁹ majd a nápolyi párt elleni harc;²⁰ Velencével való kapcsolata is megromlik. Velence ugyanis -- bár nem nyíltan, de -- támogatta Nápolyi Lászlót, akinek kudarca után 100 000 aranyért megvásárolja tőle Dalmáciát.²¹ Ezek után Zsigmond, bár nem mond le a támadó hadjárat gondolatáról, védekezésre rendezkedik be. Ekkor kezdődik meg annak a védelmi vonalnak a kiépítése, melynek célja, hogy a török Magyarországra való betörését megakadályozza, hogy a közvetlen szomszédságot a szultánnal elkerülje. Ennek érdekében tett lépés volt Bosznia elfoglalása, jóllehet ebben szerepet játszottak más tényezők is. Hervoja vajda, a bosnyák királyok helyett ténylegesen uralkodó "maior domus", Nápolyi László hive, s a velencei érdekek kiszolgálója.²² Ezek a tények /beleértve Dalmácia elvesztését/ érzékenyen érintették a magyar bárókat is, ezért támogat-

ják Zsigmondot, amikor főként lengyel csapatokkal megerősödve 1408 májusában Bosznia elfoglalására indul.²³ A boszniai események után Lazarevics István szerb despota siet megújítani hűbéreskijét a magyar királynak, és Hervoja is behódol. Kedvező tényező Bosznia elfoglalásakor az, hogy a szultáni trónért Bajazid örökösei közt testvérharc dúlt,²⁴ aminek következtében a török terjeszkedés is időlegesen szünetelt. A Velencével felmerülő problémák megoldására csak 1413-ban kerül sor, amikor Zsigmond számára is igen kedvező feltételek mellett öt évre megkötik a fegyverszünetet.²⁵ Velence Dalmáciáért 100 000 forint kárpótlást ajánl fel, emellett évi 7 000 aranyat a magyar király fennhatósági jogainak elismeréseként, továbbá hajlandónak mutatkozott a torinói békében kikötött évi adót megfizetni és a felső-itáliai városokra a birodalom jogcímét elismerni az ebből származó kötelezettségek vállalásával együtt.²⁶

A Velencével kötött béke után Zsigmond minden erejével az egyházszakadás megszüntetésére törekedett.²⁷ A konstanzi zsinaton kifejtett tevékenysége azonban megint csak elvonta a törökellenes harcoktól. A zsinat befejezése után a husziták ellen vívott harcok kötik le figyelmét.²⁸

II. Murád trónrakerülésével /1421/ a határmenti villongások, betörések megújuló erővel folytatódtak.²⁹ Világossá vált, hogy a határvidék nyugalma csak a török havasalföldi pozícióinak kiszorításával lehet elérni. Zsigmond ezért visszahívta Csehországból a husziták ellen harcoló sereget, és Ozorai Pipo vezetésével a török ellen küldte. A csapatok 1423 nyarán és őszén jelentős sikereket értek el, amelyek új, de hiábavaló reményt keltettek a török visszaszorítására.³⁰ Az idős II. Mánuel császár Budára jött, hogy személyesen kérjen segítséget a török ellen Zsigmondtól. A király meg is ígérte ezt, de hathatós támogatást -- Velencével való, állandóan kiújuló ellenségeskedése miatt³¹ -- nem adhatott. Ez a viszály ugyanis kizárta azt, hogy a Földközi-tenger keleti medencéjében még mindig uralkodó Velencével egyetértésben támadhasson.

1424-ben Zsigmond elfogadja II. Murád békeajánlatát,³² de a fegyverszünetet arra használja fel, hogy új támadást készítson elő. Először -- valószínűleg VIII. János,³³ Mánuel utóda

javaslatára -- egy igen érdekes, de a korabeli közlekedési és híradási viszonyok mellett tartós eredményre nem vezető módszerrel próbálkozik: a török birodalmon belül, illetve annak hátában keres kapcsolatokot a szultán elleni harchoz. Bár ez az elképzelés így sikerre nem vezethetett, szinte lehetetlen nem látnunk a karamán lázadással bizonyos összefüggést. A másik próbálkozás, melyet Zsigmond után Hunyadi János és Mátyás király is folytatott, a balkáni politika felújítása. A 20-as években a török Boszniában tért vesztett,³⁴ és a belső harcok is elcsitultak. A bosnyák főurak kiegyeztek /II./ Tvartko Szuzrával, s 1421-ben megkoronázták. A bosnyák király Zsigmondra a huszita harcok miatt nem számíthatott, így eleinte velencei segítséggel próbálta hatalmát megszilárdítani. A Signoria szövetsége II. Tvartkóval Zsigmond-ellenes volt,³⁵ ugyanis Velence Spalato és a szigetek hathatós védelméhez Klisszát és Almisszát akarta meg szerezni. A két vár kivételével Nelipics János minden birtokát odaigérték Tvartkónak. Osztója törvénytelen fia a törökkel szövetkezik II. Tvartko ellen, aki így kénytelen kibékülni Zsigmonddal. A fenyegető török terjeszkedés a dunai fejedelemségeket is közelítette Magyarországhoz,³⁶ de tartós eredmény itt sem születhetett, mert a fejedelemségeken belüli torzszalkodásban és az egymás elleni harcokban a felek sokszor fordultak segítségért a törökhöz is.³⁷ Így a szultán igencsak előnyös politikai és katonai pozíciókhoz jutott a Balkán térségében. Mégis Zsigmond halálakor, ha szövetségesként nem is stabil, ha könnyen lerohanható, de valamelyes oltalmat biztosító szövetséges sáv gátolta a török közvetlen becsapásait Magyarország területére.

Dolgozatunk elején említettük, hogy a feudalizmus első változásának legfőbb tényezői között, melyek megoldása a stabilizáció feltétele volt, első helyen állt a nagy nyugati egyházszakadás. Zsigmond már a császári vikáriusi cím³⁸ megszerzése előtt foglalkozni kezd ezzel a problémával. Paulus de Armaninis mantovai követ budai tartózkodása alatt³⁹ a kérdés szóba kerül a tárgyalásokon. A követ a Viscontiak elleni liga támogatásához akarja megnyerni a királyt. Hasonló céllal jár Zsigmondnál ugyanebben az időben Padova urának, Francesco Carrarának követe, Luigi

Buzzacarini. Amennyiben Zsigmond hajlandó támogatást adni, úgy a maguk részéről segítséget nyújtanak neki a birodalom ügyeiben, az egyházszakadás megszüntetésére irányuló tevékenységében és a török ellen is.⁴⁰ Az egyházszakadás felszámolására összehívandó zsinattal kapcsolatban Mantova követe többek között kifejti, hogy ott az egyház vagy a birodalom haderejével -- ha lehetséges, mindkettővel -- kellene megjelenni; ha ez az út nem járható, akkor inkább az egyház haderejét jobb igénybe venni. Zsigmond megkérdezi: miért gondolja Gonzaga, hogy célszerűbb az egyház haderejére támaszkodni, mint a birodaloméra? De Armaninis válaszában hivatkozik arra, hogy Gian Galeazzo, Vertui grófja⁴¹ jóban van Vencellel, s félő, hogy nem teljesítené Zsigmond szándékát. Figyelembe kell venni továbbá azt, hogy az olasz fejedelmek az egyháznak vikáriusai, és Gonzaga szövetségesei, akik jelenleg jó viszonyban vannak a szentszékkal. Ezért ura úgy gondolja, hogy az egyház pártján lévén ki fognak állni annak érdekei mellett.⁴²

Hogy Zsigmond ezekután nem tud teljes erővel foglalkozni az egyházszakadással, annak okát egyrészt magyarországi helyzetének megrendülésében kell keresnünk /1401/,⁴³ másrészt -- talán furcsának tűnő módon -- abban, hogy bátyja, Vencel megpróbál beavatkozni római királyi méltósága folytán a schizma megoldásába, aminek következményei Zsigmondra is kihatottak. Vencel ui. 1398-ban Reimsben személyesen találkozott VI. Károly francia királlyal, akivel megegyezett, hogy mindketten lemondásra bírják az általuk támogatott pápát, a francia király az Avignonban székelő XIII. Benedeket,⁴⁴ Vencel pedig a római IX. Bonifácot.⁴⁵ Vencelnek ez az ígérete nagy visszhangot, hevesebben felháborodást váltott ki Németországban, ahol IX. Bonifácnak igen sok hive volt.⁴⁶ Ennek következtében Vencel ellenfeleinek táborára megnőtt, és a három egyházi választó,⁴⁷ valamint a pfalzi választófejedelem úgy döntött, hogy megfosztják Vencelt római királyi méltóságától.⁴⁸ 1400. augusztus 21-én Ruprecht rajnai választót tették meg római királlyá. Ez Zsigmondot kétszeresen is érintette: Vencel letétele csökkentette esélyeit arra, hogy megszerezze a római királyi címet. S mivel bátyja a VI. Károlyal folytatott tárgyalások során az ő nevében is nyi-

latkozott IX. Bonifác letételéről, ráharagította a pápát, aki addig határozottan támogatta Zsigmondot a nápolyi párttal szemben. Ezek után, bár óvakodott a nyílt elköteleződéstől, ez utóbbit segítette.

1410. szeptember 20-án Zsigmondot német--római királlyá választották. A hír Észak-Itáliában nem talált osztatlanul kedvező visszhangra, különösen Velencében nem,⁴⁹ melynek viszonya Zsigmondhoz igen rossz volt. Mint már említettük, Zsigmond ekkor hadban is állt Velencével,⁵⁰ ami ugyancsak gátolta abban, hogy hathatósan beavatkozzék az egyház ügyeibe. 1414 tavaszán Velence, a milánói herceg és a bresciai Pandolfo Malatesta között egy ellene irányuló szövetség jött létre.⁵¹

Ahhoz, hogy az egyházszakadást eredményesen lehessen felszámolni, tisztázni kellett az alapvető utat. Mint tudjuk, három elképzelés létezett, a "via cessionis", a "via compromissi" és a "via synodi". Ekkor már az első két út kilátástalannak bizonyult, hiszen a francia diplomácia sikeres manővereként létrejött pisai zsinat /1409/ következtében már három pápa volt,⁵² akik a háromféle út összeegyeztetésére törekedtek. Mindegyik pápa kísérletet tett az általános zsinat összehívására, amely azonban -- a zsinati elv következtében -- sohasem válhatott általánossá.

Zsigmond széles körű tevékenységet folytatott a Konstanzba összehívandó egyetemes zsinat érdekében. Az előkészítő munka legnagyobb sikere az aragóniai királlyal,⁵³ XIII. Benedek támogatójával történt megegyezés volt. Sikerült továbbá elfogadtatni, hogy a zsinat először az egyházreformmal foglalkozzék, és csak utána válasszanak pápát.⁵⁴

Itáliában különös érdeklődéssel kísérték az eseményeket, hiszen a félsziget területén két pápa is működött. XII. Gergely Reginiben Carlo Malatesta támogatását élvezte,⁵⁵ XXIII. János pápa pedig Bolognába menekült Nápolyi László seregei elől. Innen küldött követeket Zsigmondhoz támogatást kérve tőle. Igérete fejében Zsigmond rábirta a pápát, engedélyezze, hogy Konstanzba egyetemes zsinatot hívhasson össze. A végleges megegyezés Lodiban jött létre. Innen keltezte azután Zsigmond a konstanzi zsinat meghívóleveleit az uralkodókhoz és a pápákhoz. XII. Gergely

a hír vétele után támogatóját, Carlo Malatestát Avignonba küldi, hogy egyezzek meg XIII. Benedekkel mindkettejük lemondásában a zsinaton.⁵⁶ A megegyezés Zsigmond ezt megelőző, aragóniai diplomáciai tevékenysége következtében sikerült.

A pápák közül elsőként XXIII. János érkezik meg Konstanzba. Zsigmond követei útján ismét felszólítja XII. Gergelyt, hogy jelenjék meg a zsinaton.⁵⁷ Az idős pápa azonban maga helyett két követet küld, a ragúzi biborost, a prédikáló rendbeli Fra Giovanni di Domenicót, és Don Giovanni Contarinit, a konstantinápolyi patriarkát azzal az utasítással, hogy amennyiben a másik két pápa is lemond, tegyék ugyanezt az ő nevében.⁵⁸ Zsigmond megérkezéssel XXIII. János pápa lemondása is napirendre került, bár ez reménykedett abban, hogy Zsigmond őt fogja támogatni. A király -- aki megkoronázását a schizma megoldása utánra halasztotta, bár a német fejedelmek már nagyon sürgették -- okosabb diplomata volt, semhogy elkötelezze magát XXIII. János mellett. A nemzetek szerinti szavazás kimondása is ügyes lépés volt XXIII. János ellen, aki a fejenkénti szavazásánál esetleg számíthatott volna a többségben lévő itáliai főpapok szavazataira. Hogy lemondását elkerülje, álruhában megszökik Konstanzból, azonban elfogják,⁵⁹ és lemondásra kényszerítik. A Sanuto-féle krónika idéz egy esküszöveget, mely szintén világosan utal arra, hogy a lemondás csupán formai jellegű volt, és a zsinat részéről gesztust jelentett a volt pápa felé: "Én, XXIII. János pápa a keresztény nép gyülekezete előtt megígérem és megfogadom az Istennek, az egyháznak és a szent zsinatnak, hogy önként és szabadon békét adok az egyháznak azáltal, hogy egyszerűen lemondok a pápaságról. Ezt teszem és teljesítem ténylegesen a jelenlegi zsinat határozata alapján..."⁶⁰

1417-ben V. Márton néven Otto Colonnát választja meg a zsinat pápának,⁶¹ miután július 28-án XIII. Benedeket is sikerült lemondatnia. Az olasz források Colonna egyetlen ellenfelét említik meg, nem minden elfogultság nélkül, a velencei Lando kardinális személyében.⁶² V. Márton Magyarországgal kapcsolatban folytatja elődeinek azt a politikáját, mely Zsigmond és az itáliai fejedelmek közötti békeközvetítésben nyilvánul meg -- mint tudjuk, nem sok eredménnyel.⁶³ A pápa és Zsigmond viszonya to-

vábbra is meglehetősen ellentmondásos volt, és ez a felemás helyzet folytatódott utóda, IV. Jenő vonatkozásában is.

Az 1431-ben Bázelen összeülő zsinat⁶⁴ a konstanzi örökösének nevezte magát, és mint ilyen hangoztatta az egyházi reformok szükségességét. A zsinat megnyitása és tényleges munkájának megkezdése hosszasan elhúzódott, mert a küldöttek csak lassan érkeztek meg; IV. Jenő pápa is halogatta a megnyitást. Végre Cesarini biborost nevezte ki a zsinat elnökéül. Alig kezdte meg működését a testület, máris összeütközésbe került a pápával,⁶⁵ aki felé a "concilium supra papam" elvet igyekszik érvényesíteni. Zsigmond támogatja a zsinatot, s levelet ír Burgundi Fülöpnek, hogy engedjen szabad utat a zsinatra igyekvőknek. Ugyanakkor küszöbön álló koronázási útja miatt megpróbálja elsimitani az egyenetlenkedést IV. Jenő és a zsinat közt, de ugyanerre ösztönözte az a tény, hogy a pápa alkalmas közvetítőnek látszott a mielőbbi béke megkötésére Velencével. A pápának is érdeke, hogy Zsigmond koronázása elől az akadályokat elgördítse, s ezzel megnyerje őt magának. Politikai okokból ugyan egy időre elejti Zsigmond támogatását, mert Milánó a pápa ellen is fellép, s a Viscontiak és Zsigmond már bomló kapcsolata normalizálódni látszik.⁶⁶ Ez azonban időleges csak, és az 1432 végén megújuló tárgyalások a Signoriával 1433 elején már igen közel állnak az eredményességhez. Közvetlenül a római koronázás /1433. május 31./ előtt létre is jön az ötéves fegyverszünet Zsigmond és Velence közt.⁶⁷ Zsigmond a koronázásról visszatérőben velencei területeken halad át, és a Signoriától 10 000 dukátot vesz fel IV. Jenő támogatására.⁶⁸ Október 11-én érkezik meg Bázelbe, hogy a zsinatot és a pápát kibékítse. Tartós eredményt azonban nem ér el, csupán a reformokat késlelteti. Zsigmondot befolyásolta az is, hogy a husziták elleni harca nem zárult le.⁶⁹ Az "eretnekek" elleni küzdelem tárgyalással történő lezárásához a zsinat hozzájárulása kellett, és Zsigmond is az ilyenén megoldás felé hajlott.

A zsinat és a pápa viszonya egészen elmérgesedett az 1435. évi XXI. sessióval, az annátákról, servitia minutáról, pallium-pénzeokről szóló határozat kimondásával. A döntés elvi jelentőségű, hiszen érvényesíti a "concilium supra papam" tételt, ugyanakkor következményei érzékenyen érintik a pápát, mert ezeket

az összegeket fordította a megnyírbált pápai állam területeinek visszaszerzésére. Ezek után határozott a pápa úgy, hogy Antonio Traversari és Antonio de Vito személyében követeket küld Zsigmondhoz, hogy támogatását kérje, miután az említett követek bázeli alkudozásai a zsinattal és annak elnökével nem vezettek eredményre.⁷⁰ Székesfehérvárott ekkor nagy a követjárás. Ide érkeztek a zsinati követek, Brunoro della Scala és Schlick Gáspár, a csehországi huszita követek a béke megtárgyalására, itt tartózkodik Marchiai Jakab is. Zsigmond, akinek a csehországi ügyek rendezéséhez szüksége van a pápára is, általánosságban megigér mindent.

Zsigmondnak nagy része volt abban, hogy Paleologosz János követei 1434-ben megjelentek a zsinat előtt a keleti és nyugati egyház egyesítéséről tárgyalni.⁷¹ A zsinat meghívta a görög császárt is. A pápa ezt kedvező alkalomnak találta arra, hogy a Bázelen ülésző zsinatot feloszlassa, és egy olasz tengerparti városban hívja össze. Ez újabb összetűzést robbantott ki. Zsigmond közvetítőként lépett fel, és színhelyül Budát ajánlotta.⁷² Azzal érvelt, hogy ez az a hely, ahonnan mind a csehországi eseményeket, mind a törököt figyelemmel lehet kísérni. Felajánlotta, hogy saját költségén odaszállítja a zsinat résztvevőit. A zsinat azonban 1437. március 7-én Bázelt jelölte meg az egyesülési tanácskozások színhelyéül. Így Zsigmond kísérlete kudarcot vallott.

Acsehországi ügyek sikeres elrendezése után Zsigmond figyelmét újra a török köti le, majd az uralkodása végén kirobbanó Budai Nagy Antal-féle felkelés.

A bázeli zsinat ellentéte a pápával IV. Jenő halálával időlegesen megoldódott; helyébe csak 1439-ben választanak új pápát.⁷³

A nagy itáliai út Zsigmond különösen dédelgetett terve, főleg 1410-es római királlyá választása óta. Ám az utazást bel- és külpolitikai okok akadályozták; az utóbbiak közt döntően esett latba az egyházszakadás és Zsigmond ellentéte egyes itáliai államokkal. A belpolitikai akadály elhárulni látszott a Vencellel 1411-ben megkötött szerződés nyomán, amelyben Vencel elismerte Zsigmond római királlyá választását, Zsigmond viszont lemondott a császári koronáról bátyja javára.⁷⁴ Igaz ugyan, hogy a birodalmi fejedelmek véleményét ehhez nem kérték ki, de a szerződés ki-

zárta, hogy Zsigmond még Vencel életében elnyerje a császári koronát.

A schizma megszüntetésével egy akadály elhárult, és V. Márton pápa 1418-ban kilátásba helyezte a koronázást. A török betörés, valamint a huszita háború kirobbanása miatt azonban az utazást el kellett halasztani. Ám mindezeknél döntőbb akadálya volt Zsigmond római utazásának Észak-Itália két vezető hatalmához, a milánói hercegséghez és a velencei köztársasághoz fűződő rossz viszonya. Elkerülhetetlen volt tehát e kapcsolatok normalizálása, de legalább a két állam valamelyikével a megegyezésre jutás. A két, egymással is versengő hatalom viszonya sem mondható barátinak, de éppen Zsigmond ellen nem egyszer jön létre köztük időleges szövetség. Az első, melyet az olasz krónikák feljegyeznek, 1413 vagy 1414 tavaszára esik /a források e két dátumot hozzák/: "a magyar királytól és választott császártól jövő rossz hírek miatt, ... valamint a milánói herceg és eme király közötti viszály miatt ... szövetség kötöttett a Signoria, a milánói herceg és a bresciai Pandolfo Malatesta között az államok megvédésére."⁷⁵

A zsinat megnyitása előtt Velencével kötött fegyverszünet 1418 tavaszán járt le.⁷⁶ A Signoriával való ellenségeskedés kiújulása előtt Zsigmondnak sikerült a milánói herceggel egyezsége jutnia, hogy egy esetleges itáliai út során támogatni fogja őt. De 1421-ben Zsigmond és Milánó közt a kapcsolat megszakadt, és Visconti Velencével kezdett tárgyalásokat, aminek eredménye az 1422. február 22-én megkötött, Zsigmond-ellenes liga lett.⁷⁷ Alig kötötték azonban meg, máris bomlani kezdett. Visconti hódító politikája, területi terjeszkedése, hogy a Marca Anconitára, Romagnára is kiterjessze befolyását, sértette Velence érdekeit is, ezért hajlandónak mutatkozott Firenzével szövetségre lépni, melynek követői 1423-ban megjelentek Velencében, és "előadták a Signoriának, hogy a milánói herceg szemmelláthatóan Itália urává és királyává akarja tenni magát. Ezért szövetséget akarnak ellene, és megbiztatásuk van, hogy Zsigmond császárhoz, magyar királyhoz menjenek megkérkezni őt is erről."⁷⁸ Velence ekkor még óvatos, hiszen Milánó a szövetségese, de nem utasítja el az ajánlatot. 1425-re már megéri a helyzet a szövetség megkötésére.

Rinaldo degli Albizzi és Nello Giuliano firenzei követek Zsigmondhoz mennek azzal a feladattal, hogy igazolják előtte a Firenze--Velence közti ligakötést, és próbálják megnyerni őt a csatlakozásnak. Ha Zsigmond csatlakozik, Milánónak alighanem vége. Ő azonban Viscontit támogatja: úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a milánói szövetség célravezetőbb a római úttal kapcsolatosan, semmint egy esetleges velencei szerződés, amely Dalmácia miatt aligha lehet tartós. Miután a milánói herceg tisztában van azokkal az ellentétekkel, amelyek Magyarország és Velence viszonyát terhelik, alapos reményeket táplálhat a béke kilátásai felől. Mégsem tartja szükségtelennek, hogy a király környezetének befolyásos főurait is megnyerje. Corrado del Carrettonak adott követutasításban azt a kecsegtető ajánlatot teszi, hogy kész elismerni a birodalom fennhatóságát bizonyos feltételek mellett. 1426. július 3-án Visegrádon állítja ki Zsigmond a szövetséglevelet, melynek megfelelőjét Visconti augusztus 10-én. Zsigmond azonban más irányú elfoglaltságai miatt jelentősebb segítséget nem tud adni a hercegnek, így jut végül odáig a dolog, hogy Visconti elfogadja a pápai közvetítést. Az eredmény azonban csak fegyverszünet, amely csupán időleges lélegzetet, felkészülési lehetőséget ad az ellenfeleknek.⁷⁹ 1429-től már nagyon meglazul a viszony Milánó és Zsigmond között, aki ekkor már kezdi belátni, hogy Velencével érdemesebb kiegyeznie. 1429 szeptemberében firenzei közvetítéssel sikerül fegyverszünetet kötnie, igaz, csak rövid időre, de ezalatt is folytak a tárgyalások a végleges rendezés ügyében.⁸⁰ A harcok kiújulásával a tárgyalások megszakadnak; Zsigmond megint Milánóhoz látszik közeledni. Velencével a hivatalos tárgyalás csak 1431 nyarán kezdődik újra IV. Jenő pápa közvetítésével. Zsigmond a szabad út biztosítása és a törökellenes szövetség megkötése mellett újra igényt támaszt Dalmáciára és a Velence által elfoglalt birodalmi területekre. Velence ekkor rábírja a pápát, hogy Zsigmond megkoronázását a béke, illetve a fegyverszünet megkötésétől tegye függővé. Végül a tárgyalások eredményre vezettek, és nem sokkal a májusi római koronázás előtt 5 évre fegyverszünetet kötöttek. A fegyverszünetből kimaradt minden, ami az ellenségeskedés tulajdonképpeni tárgyát képezte, tehát mind Dalmácia, mind az el-

foglalt birodalmi területek kérdése.⁸¹

A császárrá koronázott Zsigmond Velence felé indult haza. A Signoria uralkodónak kijáró tisztelettel és megbecsüléssel övezte a császárt.⁸² Zsigmond és Velence kapcsolata ezután egyre szorosabbá vált. Az összeköttetés a fegyverszünettel nem szakadt meg, sőt a tárgyalások folytatódtak,⁸³ de mostmár Milánó-ellenes céllal, miután Filippo Maria Viscontival Zsigmond viszonya 1432 óta véglegesen megromlott, mert a herceg vállalt kötelezettségeinek nem tudott eleget tenni. Sérelmes volt Zsigmondra nézve az is, hogy a herceg nélküle, sőt tudta nélkül folytatott tárgyalásokat a Ligával.⁸⁴ Zsigmond és Velence tárgyalásainak végül is az 1435-ben megkötött Milánó-ellenes szövetség lett az eredménye.

A korlátozott terjedelem miatt nem vállalkozhatunk arra, hogy egy olyan széles skálán játszó uralkodó, mint Zsigmond, diplomáciai tevékenységét és nemzetközi kapcsolatait teljes terjedelmében kifejtjük. Dolgozatunk csupán vázolni szeretne volna annak a szerteágazó külpolitikai aktivitásnak néhány irányát, melyet Zsigmond kifejtett. Igyekeztünk diplomáciáját az adott politikai viszonyokon keresztül bemutatni. Zsigmond külpolitikájára jellemző -- és ez korának is sajátossága --, hogy olyan ügyekbe is beavatkozik, amelyeket éppen az akkori viszonyok miatt nem lehetett sikeresen és tartósan megoldani. Mégis az átmeneti megoldásoknak kisebb-nagyobb jelentőséggel rendelkező kihatása lett a későbbiekben. Zsigmond legnagyobb sikere a nagy nyugati egyházszakadás felszámolása volt, aminek alapját éppen ez a zseniálisan irányított diplomácia vetette meg. Az egyház megreformálásának kérdése éppúgy, mint a huszitizmus elleni harc, kompromisszummal végződött. A törökellenes küzdelemben képviselt irányvonalat -- mely akkor sikerre éppen nem vezethetett -- utódai szinte változtatás nélkül követik. Elmondható tehát, hogy Zsigmond koncepciója hosszú évtizedekre irányt szabott mind a magyar, mind pedig a német birodalmi külpolitikának.

J E G Y Z E T E K

1. A földközi-tengeri feudális társadalmak a középkorban. WITTMAN Tibor előadásai alapján összeállították CSAJÁGI Réka és CSERNUS Sándor, "AETAS" 2 /1974. április/ 35--45.
2. II. Johanna nápolyi királynő /1414--1435/ utódának V. Alfonzot, Szicília királyát jelöli, aki 1442-ben foglalja el a nápolyi trónt. Őt követi természetes fia, Ferdinánd /1458--1494/, Mátyás király későbbi apósa. Vö. CARACCIOLI, Tristani: Opuscula historica, /kiadva: MURATORI, A. L.: Rerum Italicarum Scriptores XXII.-- a továbbiakban: RIS XXII. -- Mediolani 1733./ 32-D.
3. SANUTO, Marino: Vitae ducum Venetorum ab anno CCCCXXI, usque ad annum MCCCCXCIII. /kiadva: MURATORI: RIS XXII./ 945-C:
"Nel 1423. giunsero in questa Terra due solenni Ambasciatori de' Fiorentini, l'uno Cavalliere, l'altro Dottore, i quali sposero alla Signoria, come il Duca di Milano, a quello che si vedeva, volevasi far Signore e Re d'Italia. Però voleano far lega contro di lui, e che hanno in commessione d'andare all'Imperadore Sigismondo Re d'Ungheria, richiedendolo etiam di questo."
4. THALLÓCZY Lajos: Mantovai követjárás Budán 1395. Bp., 1905., 2o. -- a beiktatás 1395. szeptember 5-én történt.
5. ANNALES FORLOVIENSES ab anno MCCLXXV usque ad annum MCCCCLXXIII. /kiadva: MURATORI: RIS XXII./ 2o4-B.
6. SANUTO, M.: i. m. 757-C. Vö. CRIBELLI, Leodrisi: De expeditione Pii papae secundi in Turcas. /kiadva: MURATORI, A. L.: Rerum Italicarum Scriptores XXIII.-- a továbbiakban: RIS XXIII. -- Mediolani 1733./ 4o-A.
7. THALLÓCZY Lajos: i. m. 25--3o.
8. Uo.
9. Paulus de Armaninis.
10. Megalakult 1394--1395-ben; IX. Bonifác is csatlakozik hozzá.

11. II. Manuel Paleologosz /1391--1425/.
12. SANUTO, M.: i. m. 762-D: "Perlochè il detto Imperadore di Costantinapoli richiedendo ajuto a' Principi Cristiani, /762-E/ il Papa fece una Crociata nell'Anno 1396, e fatta lega, il Papa, l'Imperadore di Costantinapoli, i Veneziani, il Re d'Ungheria, i Genovesi, i Fiorentini, e altri Signori oltramontani; e il Duca di Borgogna, il Conte d'Anversa venne con diecimila combattenti, per andare contro a'detti Turchi, e passò colle dette genti in Ungheria dove il Re Sigismondo d'Ungheria avea preparato grande esercito."
13. Kanizsai Miklós tárnokmester és Szepesi János zágrábi püspök.
14. Félelemnélküli János.
15. SANUTO, M.: i. m. 762-E: "E la Signoria nostra fece armata, Capitano Tommaso Mocenigo. E così armarono i Genovesi. In tutto Galere 44 per andare nello Stretto in ajuto del detto Imperadore, il quale anch'egli avea armato alcune Galere."
16. CRIBELLI, L.: i. m. 40-B: "Atque ita ingenti coacto exercitu, Bysantiis opem laturus, per Paëonum et Macedonum fines in Turcos fertur, non longe ab Istro flumine castrametatus, in quod Venetorum classis praesidii caussâ nuper advenerat... Baisetus ergo, ubi adventare/40-C/tantas copias sensit, relictâ Constantinopoli, Septemtrionem versùs signa convertit, et contractis ad Istrum copiis, obvium habuit Sigismundum Regem, magnis tum suis tum auxiliaribus suffultum viribus. Sed in exercitu nostro, moribus et linguis dissonò, raptimque contracto, unius dicto male audiebatur. Itaque quum instructa acie Turcus instaret, ferunt, Gallos primas ejus pugnae partes invito Sigismundo poposcisse, qui Hunnos potius gentem bellicosissimam, ipsamque à Scythia et à Riphæis rupibus per mille ante hac annos, veluti Divus Hieronymus meminit, pulsus Paconibus, in ea, quae nunc tenet, loca profectam, et cum Turcis bellare consuetam, primo concursu opponendos censuerat./40-D/ Galli, ut sunt primo impetu feroces, pugnam perstrenue ineunt, magnamque in Turcos stragem edunt. Mox languente cum viribus animorum ardore, numero etiam longe impares, circumveniuntur, et ad unum omnes vel caeduntur, vel capiuntur. Nec sustinere qui cum Sigismundo erant caesis

Gallis irrumpentes in se Turcos; sed effusissimâ fugâ prae-
cipites, qua quemque sors tulit, profugiunt. Erat autem mi-
serabilis eorum facies; qui dum vel tranare Istrum quaerunt,
vel repertis in ripa navigiis, in ea scandere catervatim
contendunt, a flumine absorbebantur. Ipse Sigismundus lembum
primo nactus, pluribusque in eum quàm pro navigii capacitatem
insilientibus, vitae periculum adiit;/40-E/ex eoque in tri-
remem Venetam conscendit, atque inde Constantinopolim perlatus,
non multos post dies in Germaniam est regressus. Burgundiae
verò, et Sabaudiae Princeps ab hostibus capti, per summa lu-
dibria apud barbaros immanes hostes habentur: ad extremum
gravi persoluto aere redimere se se coacti sunt."

17. CRIBELLI, L.: i. m. 41-E.

18. 1387-ben, koronázása után; 1402-ben stb.: a nemesek határon
kívül csak akkor harcolnak, ha a király zsoldot fizet nekik.

19. 1400-ban Ruprecht rajnai választót választják római király-
nak, Vencelt pedig lemondadják, akinek ekkor csehországi hely-
zete is megrendül.

20. ANNALES FORLOVIENSES 202-A, B, C.

21. SANUTO, M.: i. m. 842-D: "Essendo stato in questo tempo co-
ronato il Re Ladislao del Reame d'Ungheria, e vedendo che
pe'Baroni non gli era stato atteso quello che gli fu promesso
e che vollero eleggere un'altro Re, non potendo andare in
Ungheria, ritornò nel Reame a Napoli. E giunto colà, mandò
i suoi Ambasciadori alla Signoria Messer Guzzone de'Dolfi Ca-
valiere, e Messer Padoro Dottor di /842-E/ Legge, a dire ch'era
contento di dare la Città di Zara, che teneva col territorio,
per via di vendita alla Signoria per Ducati 100.000 promet-
tendo, d'essere in lega con questo Stato in vita sua, e vuole
i detti danari in tempi. Onde furono chiamati i Pregadi, dove
furono in numero di 145 che ballottarono. E proposta la mate-
ria, fu preso d'accettare il partito, dandogli de praesenti
Ducati 40 000 il resto in anni quattro per rata. E mancando
il detto Re senza eredi, la Signoria sia assoluta dal dargli
nulla." -- Lásd még MÁLYUSZ Elemér: Zsigmondkori oklevéltár
II/2. 6239, 6243, 6479, 6579, 6731, 6866, 6967, 6879, 6880,
6881 stb.

22. PÓR Antal--SCHÖNHERR Gyula: A magyar nemzet története III., Bp.,
1895.

23. PÓR Antal--SCHÖNHERR Gyula: i. m. 479.
24. CRIBELLI, L.: i. m. 41-E: "Discedente igitur ex Thraciis Thor-
mor, nec multo post, ut praemisimus, moriente, Turci supre-
mo metu liberati, resumptis animis sub imperio Sultani
cognomento Cyricis Baiseti filii, qui bello victo, et post-
modum necato Mese fratre, capto patri in regnum suesserat..."
25. NAUGERIO, Andrea: Storia della Repubblica Veneziana ab ori-
gine urbis usque ad annum MCDXCVIII /kiadva: MURATORI: RIS
XXIII./ 1080-C: "In questo mezzo gli Ambasciadori apresso
il Re di Puglia dopo lungo trattato non potendosi accordare,
conchiusero tregua tra 'l Re d'Ungheria e 'l Patriarca
d'Aquilea dall'una parte e la Signoria Veneziana dall'altra
parte per cinque anni. La quale gli Ambasciadori del Re e
d'esso Patriarca vennero a firmare, e a giurare a Venezia a
di 21. dell'Anno seguente."
26. A kedvező békeajánlat Zsigmond isztriai katonai helyzetéből
következett.
27. SANUTO, M.: i. m. 890-C: "In questo tempo contiunava pure
lo Schisma nella Chiesa, ed eranvi tre Papi, Benedetto in
Avignone, Gregorio XII. Veneto a Rimini, favorito dal Signor
Carlo Malatesta, e Giovanni XXIII. a Bologna. Onde Sigismondo
Imperadore determinò di fare un Concilio a Costanza, perchè
fosse un solo Pontefice e non tre."
28. SANUTO, M.: i. m. 935-A: "In questo tempo in Boemia suscitò-
si una grande resia traque'popoli contro la Santa Sede Aposto-
lica Romana, cioè nell'Ostia, che viene consecrata, non es-
sere il Corpo di Cristo. E tutto le Ancone de'Santi e del-
le Chiese e altrove, furono abbruggiate, dicendo essere Ido-
li, e lasciavano solo in una Chiesa un Cristo in Croce,
acciocchè s'avesse memoria, che Cristo fu morto e passionato.
L'Imperadore Sigismondofece il suo sforzo in Ungheria, per
andare contro questi Eretici e molti presi feceli morire, non
potendo però toglierne via la resia."
29. SANUTO, M.: i. m. 897-A, 928-C.
30. SANUTO, M.: i. m. 980-B, C.
31. SANUTO, M.: i. m. 1026-B, C.
32. Vö. Magyar történelmi kronológia, Bp., 1970.

33. Paleologosz VIII. János /1425--1448/.
34. Ugyanis 1426-ban Bosznia egy része már török fennhatóság alatt áll, 1436-tól kénytelen elismerni a szultánt hűbérurának, és 1468-ban török tartománnyá lesz.
35. Vö. SANUTO, M.: i. m. 935-C.
36. PÓR Antal--SCHÖNHERR Gyula: A magyar nemzet története III. Bp., 1895. 566--567. -- 1426-ban Lazarevits István despota elismeri Zsigmond főségét, és Brankovits György örökösödésének biztosítása fejében Galambóc, Macsó és Nándorfehérvár vára, halála után, a magyar koronára száll.
37. 1425-ben Radul török segítséggel foglalja el Dan vajda helyét, akit Zsigmond két évvel később visszahelyez tisztségébe. 1430-ban Vlad foglalja el a fejedelmi trónt, de Radul a török segítségével őt is elüzi. Vladnak sikerül visszafoglalnia a trónt Zsigmond támogatásával, de azután ő is a török szultán pártfogását veszi igénybe belső ellenfeivel szemben.
38. 1396-tól.
39. THALLÓCZY Lajos: i. m. 56--59.
40. THALLÓCZY Lajos: i. m. 24--26.
41. Gian Galeazzo, Vertui grófja azonos G. G. Viscontival, akit első feleségének, a francia király lányának hozománya után neveztek így.
42. A követ meglehetősen leegyszerűsíti a bonyolult kérdést.
43. 1401. április 28-án fogják el Zsigmondot híveinek beleegyezésével. -- Vö.: Magyar történelmi kronológia, Bp., 1970. 60.
44. XIII. Benedek, 1394--1417.
45. IX. Bonifác, 1389--1404.
46. Vö. PÓR Antal--SCHÖNHERR Gyula: i. m. 444--445.
47. A mainzi, a trieri és a kölni érsekről van szó.
48. 1400. augusztusában.
49. SANUTO, M.: i. m. 854-A: "Agli 11. di Settembre s'ebbe nuova, come gli Elettori dell'Impero aveano eletto Imperadore de' Romani il Re Sigismondo d'Ungheria. La qual nuova fu pessima e dolorosa. Tamen fu vero, che fosse stato eletto in quel giorno, ma ben fu eletto dipoi, ad è della Casa di Moravia."

50. A háború oka, mint azt dolgozatomban említettem, Dalmácia.
51. SANUTO, M.: i. m. 887-E, 888-A.
52. XIII. Benedek, V. Sándor /1409--1410/, akinek XXIII. János lett az utóda, és XII. Gergely.
53. I. Ferdinánd 1412--1416; lásd erről bővebben: ÁLDÁSY Antal: Zsigmond király és Spanyolország, Bp., 1927. /továbbiakban: i. m. 1/
54. Lásd bővebben: FRAKNÓI Vilmos: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-Székkal, Bp., 1902.
55. SANUTO, M.: i. m. 890-C.
56. SANUTO, M.: i. m. 890-C: "Il prefato eletto Imperadore scrisse una lettera a Papa Gregorio, invitandolo all'accordo di Santa Chiesa, e alla unione di quella, la quale è molto notabile, data nel 1413. a'di Dicembre, a Lodi, e lo invita a venire al Concilio a Costanza. La quale lettera ho letta ed è nella Cronica Dolfina. E avuta la lettera, Papa Gregorio mandò il Signor Carlo Malatesta in Avignone a Papa Benedetto di Luna, per trattare accordo, e per andare tutti e due a rinunziare il Papato."
57. SANUTO, M.: i. m. 892-A.
58. SANUTO, M.: i. m. 892-A, B.
59. SANUTO, M.: i. m. 893-C: "Tamen Papa Giovanni XXIII. fuggì dal Concilio travestito, ed è caduto in mano de'Duchi d'Austria dicendo, che non aver mai fatto la piggior cosa, che d'essere venuto al detto Concilio."
60. SANUTO, M.: i. m. 893-D: "Io Papa Giovanni XXIII. per la convenzione del popolo Cristiano prometto e fo voto a Dio e alla Chiesa, e al Sagro Concilio, sponte et libere di dar pace alla detta Chiesa, per la via della mia semplice cessione del Papato. E quella fare e adempiere con effetto, giusta da diliberazione del presente Concilio, siccome Pietro di Luna, detto Benedetto XIII., e Angiolo Correro, detto Gregorio XII., nelle sue ubbedienze dal nuncupato Papato, nel quale eglino pretendono per se, ovvero per Procuratori idonei, per simil modo dar luogo; e in ciascun caso di cessione, ovvero discusso, ovvero per altro, nel quale per la mia cessione potrà essere fatta unione alla Chiesa di Dio ad estirpazione

del presente Schisma."

61. SANUTO, M.: i. m. 918-C.
62. SANUTO, M.: i. m. 918-C: "E da sapere, che nella detta elezione il Cardinale Lando Veneziano ebbe voti 22./918-D/ E poi fu fatto questo Messer'Otto."
63. SANUTO, M.: i. m. 918-E, 919-A.
64. A zsinatot még V. Márton pápa hívta össze 1430 őszén, de ő 1431 tavaszán meghalt.
65. APRÓ István: Ambrogio Traversari Magyarországon 1435--37. Bp., 1935. 3--10.
66. ÁLDÁSY Antal: Zsigmond király viszonya Milánóhoz és Velencéhez római útja idején, Bp., 1909. /továbbiakban: i. m.²/ 175--180.
67. ÁLDÁSY Antal: i. m.² 186--189.
68. NAUGERIO, A.: i. m. 1098-C. Vö. SANUTO, M.: i. m. 1033-B.
69. A harc a cseh királyi trón biztosításáért folyt, ugyanis Zsigmondot a huszita nemesség 1420-ban megfosztotta ettől, és újbóli megkoronázására 1436-ban került sor.
70. APRÓ István: i. m. 28--31., 33--42., 49--55.
71. Az unió 1439-ben jött létre, de gyakorlati eredményt nem hozott sem vallási, sem törökellenes tekintetben.
72. PÓR Antal--SCHÖNHERR Gyula: i. m. 604--606.
73. Amadeo VIII. di Savoya, V. Félix néven.
74. Vencel 1419-ben halt meg.
75. SANUTO, M.: i. m. 887-E.
76. SANUTO, M.: i. m. 914-B, C.
77. ÁLDÁSY Antal: i. m.² 7.
78. SANUTO, M.: i. m. 945-C.
79. ÁLDÁSY Antal: i. m.² 143--145.
80. SANUTO, M.: i. m. 1003-B: "A'dì del detto mese giunse qui Marco Dandolo stato Ambasciadore al Re d'Ungheria di compagnia con un'Ambasciadore della Comunità di Firenze. E de'quindici Capitoli, che il Re diceva d'averè differenza colla Signoria nostra, erano rimasti d'accordo dieci..."
81. ÁLDÁSY Antal: i. m.² 189.
82. SANUTO, M.: i. m. 1033-B.
83. ÁLDÁSY Antal: i. m.² 189--190. Vö. SANUTO, M.: i. m. 1033-E:

"A' 5. d'Ottobre giunsero in questa Terra due grandi Baroni del Re d'Ungheria Imperadore eletto, chiamati il conte Matteo, e Don Lorenzo, i quali sono molto apresso al detto Imperadore..."

84. SANUTO, M.: i. m. 1032-E.

Jakob Unrest, a történetíró

ÁGOSTON MAGDOLNA történelem--német szakos
középiskolai tanár

Jakob Unrest származásáról nincsenek pontos adatok. Bajorországban született 1430 táján; 1466-ban került át a regensburgi egyházmegyéből a salzburgiba, miként ezt egy oklevél tanúsítja.¹

Unrestről mint a salzburgi egyházmegye papjáról már többet tudunk. Az ide vonatkozó adatokat elsősorban munkái szolgáltatók. A karintiai St. Martin am Techelsberg lelkésze volt 34 éven át, 1500-ban bekövetkezett haláláig. A Wörthi tó melletti kis falu a gurnitzi kanonokság stallumának része volt, s e vonatkozásban is a salzburgi érsekség fennhatósága alá tartozott. Unrest a papi hivatásához szükséges ismereteket képtalani vagy kolostori iskolában szerezhette. A műveiben található idézetek tanúsága szerint természetesen tudott latinul, ismerte az Ó- és Újszövetséget, az egyházatyákat, sőt Arisztotelészt is. Földrajzi ismeretei Európa jelentős részére kiterjednek és megbízhatóak. Vannak olyan történeti és politikai jellegű megállapításai, melyek alapjául olvasmányai vagy az utazásai során szerzett személyes élmények szolgálhattak. Gyakran utazgatott: eljárt a zsinatokra, a tartományi gyűlésekre. Nem egyszer kényszerült elmenekülni a török elől. Ilyenkor sem hagyta abba az anyaggyűjtést munkáihoz, melyek eléggé széles körű anyagfelhasználásra mutatnak.

A lelkészek helyzete a középkor végén nem irigylésre méltó; Unrest is elégedetlen. Karintiát abban az időben több oldalról is fenyegették. A törökök betörései, Mátyás és Frigyes háborúja, a karintiai parasztfelkelések egyaránt sújtották Unrest működési területét, s a lakosság helyzetét még tovább súlyosbította, hogy

¹ Vö. GROSSMANN, Karl: Jakob Unrest: Österreichische Chronik /Monumenta Germaniae Historica. Scriptores Rerum Germanicarum, nova series, tomus XI./, Weimar, 1957. /a továbbiakban: GROSSMANN/, p. VIII.

minden csapás után rendkívüli adót vetettek ki. Leonstein urai, a Peicherek is többször hatalmaskodtak a környéken. St. Martin közepes egyházközségnek számított Karintiában. Egy 1474-ben felfektetett, 1537-es másolatban fennmaradt urbárium¹ szerint Unrest jövedelme a helybeli házak, telkek, szántók, kunyhók, a kocsa és a sekrestyés házának szolgáltatásaiból származott, továbbá az egyházközség földjeiből, alapítványokból, évfordulói megemlékezésekből, nem hivatalos stólapénzekből. Jövedelme elég volt a szerény megélhetéshez.

Unrestnek három krónikáját ismerjük:² a Karintiai, a Magyar és az Osztrák krónikát. Munkái csak másolatban maradtak fenn. Az Osztrák krónika elején utal egy másik, egy Régi osztrák krónikára, de ez elveszett. Három fennmaradt műve közül csak az Osztrák krónikában nevezi meg magát szerzőként, de a másik két krónika nyelve, stílusa, utalásai az Osztrák krónikára, a közös adatok és passzusok, valamint az, hogy a hannoveri és a bécsi kézirat mindhárom krónikát tartalmazza, azt bizonyítják, hogy ezek szerzője is Unrest volt.

Időrendileg az Osztrák krónika a legkorábbi keletkezésű, valószínűleg 1466. évi lelkeszi beiktatása után kezdhetette, és röviddel III. Frigyes 1493. évi halála után fejezte be, majd újra folytatta 1499-ig. A Karintiai krónikát az utolsó mondatban világosan 1499-re datálja. A Magyar krónikában említett utolsó dátum II. Ulászló 1490. július 15-i koronázása, tehát nem sokkal ez után írhatta -- a Karintiai krónikához hasonlóan egyhuzamban --, miután befejezte az Osztrák krónika megfelelő részét, ugyanis utal az Osztrák krónikára.

A Karintiai krónika a legelterjedtebb munkája, 22 kéziratban maradt fenn, amelyeket a 16--17--18. század folyamán másoltak. Fő forrásai a Conversio Bagoariorum et Carantanorum és Stainreuter krónikája. Talán okleveleket is felhasznált. Találunk benne közvetlen környezetére utaló annalisztikus feljegyzéseket is.

¹ Landesarchiv Klagenfurt 2/37 sz. kézirat, vö. GROSSMANN p. IX. 3. jegyz.

² Vö. GROSSMANN p. XIII.

A Magyar krónika sokkal kidolgozottabb, mint a Karintiai. Attilától Mátyásig összefüggő történetet ad, királyok szerint rendezve az eseményeket. Habár a mű nagy érdeklődésre tarthatott volna számot, nem terjedt el. Fő forrása valószínűleg Thuróczi műve volt, amely 1488-ban nyomtatásban is megjelent. Thuróczi szövegét nem fordítja le, nem is kivonatolja, hanem teljesen át dolgozza. A korai magyar történetre néhány olyan adatot is hoz, amelyek más forrásokban nem találhatók, ezért KRONES, aki a Magyar krónika általa kiadott részeire vonatkozóan elvégezte a forráselemzést,¹ azt gyanította, hogy egy azóta elveszett forrásmunkát használt. Kimutatható Stainreuter és a Steierische Reimchronik használata, de vannak olyan részek is, amelyeknek eddig nem sikerült kideríteni a forrását. Nem tudni, hol juthatott Unrest magyar forrásokhoz, ugyanis leír olyan epizódokat is, amelyek nem az ismert magyar forráskörből származnak.

Az Osztrák krónika a legjelentősebb munkája, amely mai formájában az eredeti mű második része lehet, az elveszett Régi osztrák krónika folytatása. Azt, hogy mit tartalmazott a Régi osztrák krónika, nem tudjuk pontosan. KRONES szerint "Die vorlaufende »alte Chronik« der Österreicherfürsten konnte nichts anders sein, als eine kurze Compilation, vorzugsweise ein Exzerpt aus dem allgemein benützte Werke des sog. Mathäus oder Gregor Hagen, der eine Chronik von Österreich bis zum Ausgange des XIV. Jahrhunderts schrieb, für die Ältere Zeit voll haarstäubender Fabeln, die aber, wie so oft, gläubig nachgeschrieben wurden."² E sok vitára okot adó krónikát ma Leopold Stain-

¹ KRONES, Franz: Jakob Unrests Bruchstück einer deutschen Chronik von Ungarn, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichte [a továbbiakban: MIÖG] I /1880/ 355 és köv.

² KRONES, Franz: Die Österreichische Chronik Jakob Unrest's mit Bezug auf die einzige, bisher bekannte Handschrift der K. Bibliothek zu Hannover, Archiv für Österreichische Geschichte [a továbbiakban: AföG] 48 /1872/ 428: "Az osztrák hercegek szövegében forgó »régikrónika«-ja csakis egy rövid kompiláció, helyesebben az ún. Mathäus vagy Gregor Hagen széles körben használt munkájának kivonata lehetett, aki egy, a 14. század végéig terjedő osztrák krónikát írt; a régebbi korok vonatkozásában telis-tele van hajmeresztő mesékkel, amelyeket -- mint ez oly gyakran történni szokott -- kételkedés nélkül másoltak át belőle."

reuternek tulajdonítják, és "Österreichische Landeschronik von den 95 Herrschaften" címmel idézik.¹ GROSSMANN szerint is egyszerűen csak a Stainreuter-krónikára utal Unrest, melynek folytatójaként tekintette magát.² Stainreuter ugyanis III. Lipót herceg Sempach melletti halálával fejezte be művét, Unrest pedig III. Lipót fiaival, Ernővel és Frigyesel kezdte. Ahol Unrest arra utal, hogy a Régi krónikában erről bővebben van szó, ott Stainreuter valóban részletes elbesszélést ad.³ Az Oszták krónika más forrására eddig nem derült fény. A korabeli eseményeknél sok esetben Unrest az egyedüli forrásunk. Felhasznált saját élményeket, szóbeli híreket, valamint újságokat és aktakiadványokat, amelyeket gyakran kritika nélkül vett át a maga szövegébe. Minden bizonnyal híreket cserélt a birodalmi gyűléseken és más összejöveteleken is. Az ellentmondó adatok közt nem dönt olyan esetekben, amikor időben vagy térben távolabbi eseményekről van szó, de nem is kószol híreket. Az egykorú és közelében lejátszódott eseményeknél azonban saját józan észére támaszkodik, az újságokat és a szóbeli híreket is kritika alá veti.

Unrest elbesszélése folyamatos, időrendben halad, de az időt rugalmasan kezel, mert az összefüggő eseményeket nem darabolja szét az időrend kedvéért. Ábrázolása szemléletes, bár vannak részek, ahol nehézkesnek tűnik elbesszélése.

Nyelvezete és írásmódja többé-kevésbé azonos a III. Frigyes-korabeli császári kancelláriáéval, a bajor-oszták nyelvjárás jellegzetességei ismerhetők fel. Írásmódjának jellemző jegyei: a középfelnémet "ei" diftongus nála "ai"-ként is szerepel /pl. klain,⁴ einfalt,⁵ ainfold⁶/; az "ie" megmaradt nála diftongus-

¹ Vö. LHOTSKY, Alphons: Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs, M180, Ergänzungsband XIX /1963/ 313.

² Vö. GROSSMANN p. XVIII.

³ Uo.

⁴ Vö. GROSSMANN 75₃₄

⁵ Uo. 219₂₀

⁶ Uo. 19

nak, nem monoftongizálódott /pl. giennng = ging¹/; találunk diftongusokat hangsúlyozatlan szótagban is /pl. unmu², aynmu²etig²lich³/; umlautot nemigen használ, az "ä"-t általában "e"-vel helyettesíti /pl. ertzelt⁴, trenckhen = ertränken⁵, gléwbig oder unglaublich⁶/; az "y" és "i" hangot nem használja következetesen, hanem minden logika nélkül, össze-vissza alkalmazza /laydet⁷, leiden⁸, leyden⁹, synnen¹⁰/; a "b", "p" és "w" hangoknál hasonló a helyzet /pl. wewey¹¹pt¹¹, peweist¹², burger¹³, purckh¹⁴, wurger¹⁵/; a "w"-t gyakran használja "u" helyett is /pl. krewtzt¹⁶, krawtz¹⁷, trew und frum lewt¹⁸/; a hangsúlytalan vagy szó végi "e" gyakran lekopott /pl. lewt¹⁹, warn²⁰, bezalln²¹/; mássalhangzókettozás hosszú magánhangzó után is gyakori /pl. ettlicher²², personndlich²³, senndpotten²⁴/; a szó végi media kemény lesz /pl. purgk²⁵, lanndt²⁶/, a szó eleji media és tenuis pedig változik /pl. bringen²⁷, pracht²⁸, besuecht²⁹, pesuechten³⁰/; a "k" olykor "kh"-ként is szerepel /khomen³¹, erkennen³²/.

- 1 Uo. 22₁₄
- 2 Uo. 211₄₀
- 3 Uo. 68₃₁
- 4 Uo. 234₂₄
- 5 Uo. 76₃₁
- 6 Uo. 205₂₄
- 7 Uo. 117₂₆
- 8 Uo. 88₁₀
- 9 Uo. 139₃₁
- 10 Uo. 64₂₃
- 11 Uo. 129₃₅
- 12 Uo. 1₁₀
- 13 Uo. 177₁₃
- 14 Uo. 157₂₂
- 15 Uo. 154₃₃
- 16 Uo. 125₃₀

- 17 Uo. 8₁₅
- 18 Uo. 168₁₄
- 19 Uo.
- 20 Uo. 67₁₇
- 21 Uo. 151₁
- 22 Uo. 190₂₄₋₂₅
- 23 Uo. 179₂
- 24 Uo. 179₃
- 25 Uo. 189₁₁
- 26 Uo. 4₂₀
- 27 Uo. 112₁₆
- 28 Uo. 91₈
- 29 Uo. 185₃₇
- 30 Uo. 41₂₆
- 31 Uo. 140₃₇
- 32 Uo. 88₁₁

Az Osztrák és a Magyar krónikának két kézirata maradt fenn: a hannoveri és a bécsi kézirat. A hannoveri kézirat kötése 18. századi, szennylapja 1600 körüli, a szöveg pedig a 16. század első feléből való papírra íródott. Az írás is 16. század eleji, nem Unrest írása, hanem arról készült hibás másolat, amely Karintiában íródott. A bécsi kézirat papírja és írása a 16. század közepe tájára utal.¹ A kéziratok keletkezéséről keveset tudunk, csak korábbi tulajdonosaik közül ismerünk néhányat. A két kézirat egyenlő értékű.

A Karintiai krónikát Unrest kéziratából 1500 körül lemásolták, ennek szerteágazó kéziratcsaládja van, ami azt jelzi, hogy a szerző legszűkebb, tartománytörténeti művével aratta a legnagyobb sikert; honfitársait elsősorban saját territóriumuk története érdekelte.

Az Osztrák és a Karintiai krónika szövegét először Simon Friedrich HAHN adta ki a hannoveri kódex alapján.² A bennünket érdeklő Oszttrák krónika modern, kritikai szövegkiadása GROSSMANN-tól származik;³ ugyancsak ő sorolja fel Unrest munkáinak többi kiadását.⁴

GROSSMANN széleskörű forrás- és irodalomjegyzéket is mellékelte munkájához. A felsorolt művek legnagyobb része német kiadású, és a német területek történetével foglalkozik. A források jegyzékében⁵ a magyar szerzők munkái közül mindössze a FRAKNÓI Vilmos által kiadott "Mátyás király levelei"-t,⁶ a NAGY--NYÁRY féle "Magyar diplomacziái emlékek Mátyás király korából" című gyűjteményt,⁷ és

¹ Uo. pp. XIX--XXX., XXXIII.

² HAHN, Simon Friedrich: Collectio monumentorum et recentium ineditorum I., Braunschweig, 1724.

³ Lásd fentebb, 1. old. 1. jegyz.

⁴ GROSSMANN: pp. XXXVII--XXXVIII.

⁵ Uo. pp. XLII--XLIII.

⁶ FRAKNÓI Vilmos: Mátyás király levelei I--II., Budapest, 1893--1895.

⁷ NAGY Iván--NYÁRY Albert: Magyar diplomacziái emlékek Mátyás király korából 1458--1490. /Monumenta Hungariae Historica IV. osztály/ I--IV., Budapest, 1875--1878.

a SCHWANDTNER-féle "Scriptores rerum Hungaricarum" című forráskiadvány I. kötetét¹ említi meg, az utóbbit hibás kiadási évszámmal.

A feldolgozások között² is csak kb. öt--hat, magyar szerzőktől származó munkát sorol fel, ezek is latin és német nyelven íródtak.

Unrest munkáival Franz KRONES foglalkozott GROSSMANN előtt behatóbban, KRONES azonban inkább mint az osztrák történelem forrását vizsgálta. TELEKI József már ismerte, és a Hunyadiakról írt nagy monográfiájában³ felhasználta Unrest munkáját, legújabb történeti irodalmunk azonban mintha megfeledkezett volna az események ezen egykorú, tehát nagy figyelmet érdemlő krónikásáról.

+

++ ++

+

Jakob Unrest a 15. század folyamán papként tevékenykedett Karintiában, tehát egy olyan földrajzi területen, amelyik mind a törökök, mind a magyarok támadásának igen gyakori színtere volt. Az ellenség dúlásaihoz járultak a feudalizmusból fakadó anarchia pusztításai és a zsoldosok garázdálkodásai. Osztyályhelyzetét tekintve szerzőnk ahhoz a réteghez tartozott, amelynek a legnagyobb szerepe volt a feudalizmus ideológiájának terjesztésében, a kizsákmányolt osztályok vallásos szellemű befolyásolásában és ezzel mintegy fékentartásában. Közvetlen kapcsolatban állt a köznéppel, melynek gondolkodása alakítóan hatott szemléle-

¹ SCHWANDTNER, Joannes Georgius: Scriptores rerum Hungaricarum I., Bécs, 1746. /GROSSMANNnál tévesen: 1764./

² GROSSMANN: pp. XLIV--XLIX.

³ TELEKI József: Hunyadiak kora Magyarországon I--XII., Pest, 1852--1857.

tére. Ezzel szemben meglehetősen távol élt kora kulturális centrumaitól, a városoktól, ahol ekkor már a humanista gondolkodás és a reneszánsz műveltség érlelődött.

Unrestre tehát mind osztályhelyzete, mind környezete olyan hatást gyakorolt, amely a középkorias világkép elemeinek túlsúlyát biztosíthatta történeteszemléletében.

A feudalizmus társadalmi hierarchiája a maga teljességében tükröződik Unrestnél. Az uralkodó egyes intézkedéseit ugyan bírálja, de személyét sérthetetlennek tartja, szavát parancsnak, s aki ellene szegül, azzal nem szimpatizál. A karintiai rendekhez -- amelyek esetenként nem az uralkodó utasításai szerint, de Karintia javára, esetenként pedig Karintia és az uralkodó ellenére cselekszenek -- Unrest viszonyulása változó.

A papságról alkotott véleménye igen kritikus. A különböző megnyilatkozásokat egymás mellé rakva megkapjuk azt az ideális képet, amilyennek Unrest a papi réteget látni szeretné. Szerinte csak az legyen pap, akit isten erre rendelt.¹ A püspököknek az a feladatuk, hogy amit szavakban prédikálnak, azt tettekben váltsák valóra; legyenek mentesek minden büntől, csak papi funkciójukat gyakorolják: prédikáljanak, templomokat és papokat szenteljenek fel, legyenek az oltári szentség méltó kiszolgálói és bárányaik hű pásztoraik. Ne vegyenek részt háborúskodásokban, legfeljebb csak az eretnekek ellen, mivel csupán ez méltó hozzájuk, hiszen a püspöki süveget és a pástorbotot szentelték fel számukra, nem pedig az acélsisakot és a dárdát.²

¹ GROSSMANN 127₇₋₁₀: Der zwelffbote spricht: Non assumit sibi quisquis honorem, nisi qui a Deo vocatus fuerit Aaron. Das ist zw Teutsch: Im sol selbs nyemants geystlich er zuziehen, er sey dan von Gott darczu gevordert als Aaron. /Pál apostolnak a zsidókhoz írt levele -- 5,4 -- alapján./

² Vö. uo. 145₁₆₋₂₆: Die kristenliche kirchen hat geordennt die bischoff zw predign und peycht ze horen, kirchen und pfaffen ze weyhen. Darumb ist geweyhet infel und stab als huet und stab als ainem pilgram und halter und nicht eysenhuet und spyß. Was sy mit den warten predign, sullen sy mit den werckhen erfüllen... Eyn bischolf soldt an alle sindt sein und ein trewer außgeber der heyligen sacrament und ein trewer halter seiner schafflen.

"A rossz pásztor keze alatt nagy károkat szenved a nyáj" -- mondja Unrest.¹ A papok kövessék a próféták és más tanítók tanácsait, akik megmutatták nekik, hogyan érdemelhetik ki az "örök életet", és ne a "világi dicsőséget" keressék.² A papok ereje a tudományok ismeretében és az igazságosságban rejlik.³ "Amíg azokat tették püspökké és főpappá, akik bölcssek és tudósok voltak, nem pedig nemesség, kegy, pénz és barátság alapján, addig az egyházak és a püspökségek ügye jól állt. Ezt kellene tekintetbe venni valamennyi nagy egyházi intézménynél.⁴ Persze, ostoba főpap is élhetne bölcs tanáccsal.⁵ Szomorú képet fest a német egyházi állapotokról: "a birodalom többi tartományában s szinte egész Németországban a nagy püspökségek és hatalmas alapítványok az uralkodók és a főurak háborúiban igen meggyengültek és elpusztultak...;"⁶ "a nemes salzburgi alapítvány is igen meggyengült és tönkrement, úgyhogy alig, vagy talán soha nem nyeri vissza mindazt, amit ebben az áldatlan háborúban elvesztett"⁷ -- írja Unrest. Ha a főpapok nem törődnek egyházme-

¹ Uo. 109₂₂₋₂₃: Pey possen haltern nymbt das vlieh grossen schaden.

² Uo. 169₁₇₋₂₀: haben die propheten und annder lerer den geistlichen furgesagt, das sy ir leben westen zu verfueren und das ewig leben mit irem leben verdiennen. Selig sindt die, dy der lere nachfollgen und nicht den welltlichen ern!

³ Uo. 183₂₉₋₃₀: Aber der geistlichen sterck ist dy kunst und gerechtikait...

⁴ Uo. 126₃₅₋₃₉: Dieweyl man pischoff und prelaten macht, die weys und wolgelert waren und nicht nach dem adel oder nach gunst, myet und frewndschafft, do stuenndt der gotshawser sach und stiftt wol. Das mag man merckhen pey allen grossen styfften...

⁵ Vö. uo. 125₃₇: Toroter prelat sold hanndeln mit weysen radt.

⁶ Uo. 183₃₈--184₁: Es ist lanng die gemain red gewesen, das in anndern lannden in dem Reih und vast in aller Tewtschen nacion die grossenn pistumb und mechtigen stiftt mit krieg der regirer und obristen vast geswecht und verdorben sein...

⁷ Uo. 184₈₋₁₁: die wirdig stiftt Salltzpurg auch vast geswecht und verdorben ist, das es hartt und vileicht nymmermer zu allem kumpt, do es in dem haillosen krieg umb komen ist.

gyéjükkel, hanem maguk is versengve pusztítanak a világiakkal, ez az alsópapságot is züllesztí.¹ "Hova meneküljenek akkor a szegény bárányok, amikor pásztoraik farkasokká lettek?" -- teszi fel a kérdést a kereszténység ügyéért aggódó szerző, s Jézus Krisztushoz fohászkodik, vegye ő maga védelmébe "bárányait",² előtte pedig istenhez könyörög: küldjön békességet az országra, hogy a kereszténység ki ne pusztuljon.³

A főpapok és világiak háborúi nemcsak a köznépet sújtják, hanem az alsópapságot is, amelyet a hadműveletek folyamán szintén sok károsodás ért: hódolásra kényszerítették őket, s ha ezt megtagadták, kirabolták és fogságra vetették őket, s csak váltságdíj ellenében kerülhettek újra szabadlábra.⁴ Érthető tehát, ha szerzőnk a háborúskodások befejeződését kívánja: szívesebben venné, ha a papok inkább zsoltárolvasással foglalatoskodnának, mert már túl sok baj származott a papok miatt.⁵ Nem véletlen, hogy Unrest keserű kifakadásai a főpapok ellen döntően a salzburgi háború eseményeit tárgyaló részekben találhatók: Mátyás és III. Frigyes konfliktusa a salzburgi érsekség ügyében szinte

¹ Vö. uo. 183₃₁₋₃₂: Sollt solcher unmessiger schad durch geistliche vil geschehen, es wurd die gemein pfaffheit geschwecht...

² Vö. uo. 145₂₇₋₂₉: Wo sullen nun die arman scefflein hyn fliehen, wan ire halter zw wolffen werden? Herr Jhesu Christe hallt deine schafflein selbs in deiner huet!

³ Uo. 111₂₉₋₃₀: Got schickh uns seynen fridt, das die Kristenhayt nicht zergee!

⁴ Vö. uo. 109₂₃₋₂₆: Von den von Sannd Andre wurden dye umbsassen, voran des von Salzburg und etlicher geystlicher, genott zw huldigung: wer des nicht entett, der wartt berawbt, gevanngen und geschetzt.

⁵ Uo. 116₁₈₋₂₂: Sunder woldt ich gar vill lieber schreyben, das der kryeg eyn enndt hyet, so war das nachgeschryben ubel nicht geschehen, des pißher von dem den geystlichen wegen zu vill gewesen ist, und hyet in pas gezimbt, sy hyetten dy zeyt den psalter gelesen.

egész Ausztriát lángba borította. Joggal bírálja tehát élesen Unrest a főpapi rend tagjait, hogy inkább a maguk és hiveik lelki életével foglalkoznának. Szemében az apostoli szegénységhez és az aszketikus élethez való visszatérés lenne a kíváncsatos, nem pedig a politikai életben való aktív részvétel. Persze, Unrest elképzelése irreális, hiszen a humanizmus hajnalán és a reformáció előestéjén a papi rend már nem képes az Unrest által körvonalazott hivatás betöltésére.¹ Még mindig részben az egyház privilégiuma az írás ismerete, a tudományok művelése, tehát részvételük a politikai és diplomáciai életben nélkülözhetetlen. A szemlélődő életmódhoz, a teológiában elmerülő elmélkedéshez teljes csend és nyugalom szükséges: a kor viszonyai ezt aligha biztosították.

A városok élete, tevékenysége nem foglal el központi helyet Unrest munkájában.²

A parasztság és az uralkodó osztály közötti osztályharcban szerzőnk álláspontja ellentmondásos. Az elnyomottak "törvényes" kizsákmányolását maradéktalanul igenli, viszont az anarchiával, a hatalmaskodásokkal és a hadi eseményekkel együttjáró túlkapásokat elítéli: ilyenkor rokonszenve a dolgozó szegénypopuláció felé irányul.³

Történetfelfogásának lényeges vonása az, hogy szerinte az isten, az ördög és a szentek közvetlenül beavatkoznak az események alakulásába. Isten büntet és jutalmaz, igazságtevése mindig konkrét eseményekhez kapcsolódik, azok okaként szerepel nála. Olykor a török betörését is úgy indokolja, mint isten közvetlen büntetését, s ez a megtorlás főleg a parasztságra száll,

¹ V8. KLANICZAY Tibor: A múlt nagy korszakai, Bp., 1973. 97--99.

² Részletesebben csak Bécs és Bécsújhely sorsával, helyzetével foglalkozik. Bécs esetében történelmi visszatekintést is ad. /GROSSMANN: 1. m. 154--155./

³ V8. pl. no. 123₃₀₋₃₇.

akik a valóságban is a legtöbbet szenvedték a töröktől.¹ Hunyadi Mátyás egyik győzelmes csatáját a törökkel úgy értékeli, hogy isten maga is a keresztények mellé állt.² Nándorfehérvár megvédelése isten segítségével történt -- hangoztatja a szerző -- , s ezt egy csillag megjelenése is hírül adta.³ Lakóhelye közvetlen környékén a török portyák kevés ellenállásba ütköztek, és így az ellenség kis erőkkal is nagy sikereket tudott elérni:⁴ a belső gyengeség, a feudális anarchia nem tette lehetővé a szervezett ellenállást, ezért tűnt szinte hihetetlennek szemében, hogy nagyobb összeütközések a magyarok győzelmével végződhettek, ezért keresett misztikus magyarázatot, amelyet csak isten közvetlen beavatkozásában tudott fellelni. Az értékelésben szerepet játszott az is, hogy pusztán a csaták tényéről tudott, lefolyásukról mindössze szállongó hírei lehettek, mivel földrajzilag eléggé távol játszódtak le Karintiától. A kis erőkkal végrehajtott török

¹ Vö. pl. GROSSMANN 95₁₆₋₂₅: ...Got...der pawren untrew mit den ungelawbigen Turckhen strafft. Das hat Gott darumb getan, das das kristenlich pluet von den untrewen pundlewten nicht vergossen wuerdt. Nun merckt, was der pundt schaden hat pracht, wan die Turckhen haben kayn grossern phartayl mugen haben, dan das das lannd in unaynigkayt ist gewesen. Das hat dem lanndt Kernndten und den punthern selbs den schaden pracht, als man hye vernemen wirdet. -- Uo. 99₂₅₋₃₂: Nun hort und merckt, ob die untrewen pawrn, die den pundt gemacht haben, nicht gestrafft syn wordan, wann, wo die Turckhn am maysten geczogen, gelegen und gepranndt haben im lanndt Kernndten, da ist die puntnus am maysten gewesen. Das soldt nyemannt anders messen, dan es sey ain besundre straff von Got, der die ubermuettigen, die sich selbs nicht erkennen wellen, nyedert.

² Uo. 101₁₃.

³ Uo. 8₁₈₋₂₀: Wann er /ti. Kapisztrán/ was so aines heyligen lebenns, das im Got ain zaychen an einem sternn lyess erscheinen, das im Got in seinem vechten wolt beisteen.

⁴ Uo. 64₁₋₅: Merckt, ob das nit eyynn gross wunder sey, das dye Turckhen so lanng, weyt und verr getzogen mit grossem schaden sind mit klainer macht und in nyemant kainen widerstandt getan hat; ob Gott nicht mit der Crystenhait zaychen oder wunder thue.

portyák sikerességét Karintiában nemcsak büntetésként, hanem összefogásra buzdító égi jelként is magyarázza: ebben az értelemben fohászkodik istenhez, hogy segítse végre elő a keresztények győzelmét.¹ Naiv bizakodása azonban az akkori viszonyok közepette aligha támaszkodott reális alapokra.

Frigyes és Mátyás háborújával kapcsolatban is értékel úgy hadmozdulatot, amely nem az erőviszonyoknak megfelelő kimenetellel végződött, nevezetesen a gyengébb fél -- Frigyes serege -- sikerével, mint isten segítségével megvalósult váratlan eseményt. A sikert részben az istenhez fohászkodók imái hatékonyságának tulajdonítja.² Maga is gyakran könyörög isten irgalmáért³ és

¹ Uo. 66₃₀--67₂: Das soldt pillich ain yeder mensch ze herten nemen, das ain soliche klayne macht Turckhen, der man auf das mayst hat geschetzt achttausent, durch die drew lanndt Kernndten, Windische lanndt und Krayn mitsamdt dem Kast, ungeeyrt und unbestrytten gezogen sindt und solichen grossen schaden getan haben und in nyemant kaynn widerstanndt getan hat, dann wer sich hat muessen wern notturft seines leybs. Dan an dem Kast hat man ainen schaden tan pey der nacht, das etlich gewanngen ledig warden. O Got von hymel, es wer zeyt, das des krystenleiche swert dem Turckischen sabel sein schneydt nam!

Unrest világosan látta, hogy az osztrák tartományok külön-külön nem állhatnak ellent a töröknek: Nun ist es unmuglich, das das landt Kernndten allain chunden widerstanndt thun den Turckhen... /Uo. 67₉₋₁₀/

² Uo. 165₃₇--166₃: Das soldt man Gots hylff zumessen und nyemanten andern und allen den, die Gott darumb gepetten haben, dannckper sein, das so ein klain volckh so ein grosse menig der veindt angesigt haben.

³ Uo. 111₂₉₋₃₀: Got schickh uns seynen fridt, das die Kristenhayt nicht zergee! -- 144₃₋₅: Got genadt den totten, die auf dem rechten weg gewesen sindt. -- 145₂₈₋₂₉: Herr Jhesu Christe hallt deine schafflein selbs in deiner huet! -- 170₃₅₋₃₈: Got sey den armen selen genedig, die armen lewtten in dem krieg offt ir guet unpillichen genomen haben und nye kain gewissen gehabt haben darumb! -- 187₂₈₋₂₉: derselben gnaden ist ain yeder mennsch bedurfftig und sol die nicht verachten.

bosszújáért,¹ próbálja befolyásolni az égiek döntését saját véleményével. A keresztény erkölcstan szerint a bünt büntetés követi, a jók viszont elnyerik méltó jutalmukat; ez az alapja Unrest keserű fohászainak olyankor, amikor az isteni igazságtétel megvalósulását nem látja. A büntetést szerzőnk istentől várja,² de ugyanakkor isten gyakran igénybe veszi eszközként az embert is.³

Az ördög a gonoszság megtestesítője a keresztény vallásban; az általa befolyásolt események balul ütnek ki. Az eretnokség terjedése,⁴ a sikertelen katonai vállalkozások⁵ és maguk a háborúk⁶ is olyan indoklást nyernek Unrestnél, hogy az ördög

- ¹ Uo. 16₆₋₇: Das mocht doch Got wol rechen... -- 170₃₈₋₄₂: Und sol alles unnrechts guet widergeben werden, so ist zu sorgen, in dem krieg hab meniger sein arme sel nit wol versorget und sunnder die, dy anfennger und ursacher solhes ubel seinn. Quia nullum malum impunitum, das ist also gesprochen: Kain ubl beleibt ungerochen.
- ² Uo. 146₁₃₋₁₄: Doch was der mensch nicht strafft, das strafft Got.
- ³ Uo. 95₁₈₋₂₀: ... mit den ungelawbigen Turckhen strafft. Das hat Gott darumb getan, das das kristenlich pluet von den untrewen pundlewten nicht vergossen wuerdt. -- 99₂₇₋₃₂: wo die Turckhn am maysten geczogen, gelegen und gepranndt haben im lanndt Kernndten, da ist die puntnus am maysten gewesen. Das soldt nyemant anders gemessen, dan es sey ain besundre straff von Got, der die ubermuetigen, die sich selbs nicht erkennen wellen, nyedert.
- ⁴ Uo. 13₃₅--14₂: Der tewfel erwelt im ainen vergifften ketzer, dadurch er sein poshait warcht in geleicher wayss, als durch Evam inn dem paradeys.
- ⁵ Uo. 106₆₋₁₁: Wie dem allen was, so wardt doch das furnemen, das fur dye Krystenhayt war gewesen, durch solhs gehindert und der arm Kristenhayt zw schaden khomen. Das khan nyemant anders gemessen, dan es sey ain plag von Gott und ubung des tewfels, das dye Kristenhayt geschwecht werdt.
- ⁶ Uo. 13₂₃₋₂₈: Das was dem veindt der selikayt laidt, wann er in seiner poshait erkänndt, das vil seliger und loblicher sach davon chumen waren. Darumb verkeret er das guet in gross ubel, das nach des frumen kunig Lasla todt durch husserey, raub, mordt, kryeg und pranndt ergangen ist, des die lannd hartt widerkumen. -- 117₁₄₋₁₅, 21: Nun hort, was das vier eyn kryeg was!... eyn ubung des pössen geists, der ist mille artifex.

mesterkedéseiből fakadnak. Az ördög kezét látja olyan emberek hirtelen halálában, akikről feltételezte, hogy a török ellen harcoltak volna, vagy uralkodásukkal a kereszténység javát szolgálhatták volna.¹

Az isten és az ördög két, egymással szembenálló erő ugyan, de az isten büntetése és az ördög mesterkedése nem mindig válik el: olykor -- isten akaratából -- össze is fonódhat.²

A történelmi események menetébe beavatkozó égi erők közé tartoznak a szentek. Főleg a védőszentek kerülnek előtérbe, akik egy-egy helység megtámadása alkalmával a nekik szentelt települést megoltalmazzák. A Mária-kultusznak is van Unrestnél ilyen vonatkozása.³ A szentek szintén tesznek csodákat,⁴ de elsősorban óvnak, elhárítják a csapásokat, és a szerző is erre kéri őket fohászaiban. Istent viszont -- mint láttuk -- nála bosszúálló is.

Unrest a keresztény erkölcs és a népi életbölcseesség alap-

¹ Uo. 9₃₉--10₂: Da fuer er ghen Kryehischen-Weyssenburg und war mit der Vnngern hylff gern an die Turckhen getzogen. Das unnderstuenndt der poss veindt mit des von Cily todt.

² L. fentebb, az előző oldal 5. jegyzetét.

³ GROSSMANN: 55₁₀₋₁₄: Und allen den sieg, chunhait und geluck, das die in der stat nam, ward alles zugemessen dem heyligen sannd Quirin, der ein hawbther in der stat ist... -- 113₁₉₋₂₀: Do macht Vnser Liebe Fraw iren scherm fur und tett zaichen... -- 115₈₋₁₂: Do erschyn Vnser Fraw, die junckfraw Maria, die hawbtffraw darinnen ist, mit irer hylff, des man scheynperlich zaychen hat gesehen, das Vnser Fraw mit irem kindt und hylff den Kristen halff, das sy den sturm behueben und die Turckhen vertzagtlich muesten weichen.

⁴ Uo. 8₃₋₇: Derselb brueder Hamms, [den] man nendt Capistranum, der zoch durch Kernndten, Steir und Osterreich; der tet vil gross zaychen an petrysen, an plindten, an krumpfen, mannen und weyben, die von stund'en vor seinen augen gesundt wurden. -- 27₁₄₋₁₇: Die Turckhen chamen in ein kirchen, da was eyn Turckh und schlueg Vnser Lieben Frawn pild mit ainer gabel ein wundten; von stund an floss frisch pluett aus der wunden.

ján áll. Idéz közmondásokat,¹ szállóigéket,² régi egyházatyákat,³ akiknek cselekedeteit példaként állítja kora társadalma elé. Mindezt tanító célzattal teszi, s óvása helyenként szinte prédikációba csap át. Nemcsak a katolikus egyházatyák tanításait használja fel, hogy nevelően hasson kortársaira. Katolikus pap létére idézi Arisztotelészen kívül⁴ a Sibylla szavait,⁵ s van rá példa, hogy egy török mágus mondását is feljegyzi.⁶

Gyakran idézi a bibliát; e bibliai idézetek és általában a tanító célzatú citátumok könyve második harmadától kezdve bukkannak fel.⁷ Hivatkozásai azonban nem következetesek. Vannak olyan idézetek, amelyeket csak németül hoz,⁸ de vannak o-

¹ Uo. 17₂₋₃: Dan alte loß falen selten [...] das untrew nicht unngerochen peleybt. -- 70₃₋₅: das ain yeder mensch lern und peyspill dapey nem, das dye machtigkait und grosser reichthumb auff ertreich nicht ewig ist. -- 196₁₋₂: Wiewol ain gemain red ist, man sol umb habst und kayser nit bitten...

² Uo. 156₂₉₋₃₀: "Aygner nutz, iunger radt und alter neyd, die drew haben Rom zerprochen und Wyenn verloren."

³ Pl. sz. Gergely: uo. 126₂₉₋₃₄; Chrysostomus: 127₁₋₇; sz. Ágoston: 145₂₄₋₂₅.

⁴ Uo. 125₃₃₋₃₆.

⁵ Uo. 183₃₃₋₃₄.

⁶ Uo. 72₂₇₋₋₇₃₁.

⁷ Az első idézet a GROSSMANN-kiadás 104. oldalán van.

⁸ Uo. 104₂₂₋₂₃, 109₂₂₋₂₃, 111₂₆₋₂₈, 112₂₁₋₂₂, 126₄₀₋₋₁₂₇₁, 187₇.

lyanok is, amelyeket latinul és német fordításban közöl.¹ A

- ¹ Uo. 117₁₆₋₁₉: Nullum edificium boni operis esse potest, ubi Cristus non posuit fundamentum. [Vö. 1. Cor. 3, 11: Fundamentum enim aliud nemo potest ponere praeter id, quod positum est, quod est Christus Jesus.] Und lawdt inn Tewtsch also: Es mag kayn paw woll geratten, do Cristus den grundt nicht gelegt hat. -- 126₃₀₋₃₄: Scire debent prelati, quod tot mortibus digni sunt, quot subditos per mala exempla perdiderunt. Das spricht zu Teutsch: Die prelaten sollen wissen, das sy sovil todt wirdig seyn, als vil sy irer untertanigen mit possen peyspillen verliessen! -- 127₂₋₁₀: Quicumque desiderat primatum in terra, inveniet confusionem in celo, nec inter servos Christi computabitur. Das ist zw Teutsch: Wer der machtigkeit und vorgangs begert auff ertreich, der vindt nyderung und scham im hymel und wirdt unter den diennern Cristi nicht gezellt. Der zwelffbote spricht: Non assumit sibi quisquis honorem, nisi a Deo vocatus fuerit Aaron. [Vö. Hebr. 5, 4.] Das ist zw Teutsch: Im sol selbs nyemants geystlich er zuziehen, er sey dan von Gott darczu gevordert als Aaron. -- 142₆₋₉: Omnes lupi huius mundi venite ad devorandum christianos, pastores enim dormiunt. Das ist in Teutsch: Nun khumbt her all wolff der welt die Kristen zerreyssen, wann ire halter die schlaffen all. -- 168₃₆-- --169₁₆: Und sein leben hat gleicht dem propheten Ysaías straff und lere der geistlichn, da er spricht im Latein [helyesen: Ez. 34, 3--6.]: Ecce lac consumitis et lanis vos tegitis et quod grossum est, interficitis, et oves meas non pascitis; et quod infirmum est, non confortastis; et quod male habuit, non roborastis; et quod tribulatum est, non consolati estis; et quod errabat, non revocastis; et quod periit, non requisistis. Et disperse sunt oves mee, et facte sunt commestura omnibus bestiis agri, et non fuit, qui requireret neque revocaret. Das ist in Dewtsch also geret: Nempt war, ir vertzert die milch, mitt der woll deckt ir euch, das faist, das todt ir und meine scheffel hallt ir nicht; das stet, sterkt ir nicht, und das gekrennkt ist, das krefftiget ir nicht; und das ubel hat, habt ir nicht sterckt; das betrieht, habt ir nicht getrost, und das geangstig ist gewesen, habt ir nicht geratten; und das verirr ist gewesen, habt ir nicht widderruoft; und das verlorn ist gewesen, habt ir nicht gesuecht. Meine scheffl sindt zustordt und zu ainer speis worden allen tyernn, die auf den velldern wonend, und ist niemant gewesen, der darnach fragt noch widderruet. -- 170₆₋₁₁! ... und geheissenn filii iniquitatis [2. Sam. 7, 10.], das ist in Teutsch sun der posheit. Das pillichn ainen yeden erparmen sol, das so wolgeporen und frummer lewt kinder also genennt werden, wan ye geschriben stet: Privilegia paucorum non faciunt legem communem. Das ist in Teutsch: Ainer klainen partey freyhait machen nicht ein gemain recht. -- 184₃₋₆: Villeicht umb ursach als die geschriff lernnt, die da spricht: Detrimentum gregis ignominia est pastoris. Das ist Tewtsch Abschätzung der schefflein ist widerstannd an gueten sachen der halter.

kétnyelvű idézeteknél jól látható, mennyire szabadon használja forrásait. Még a szentírási szövegeket is átalakítja. A latin idézetek pontatlanok, német fordításaik pedig az eszmei mondani-
való érdekében a szöveg szabad értelmezését nyújtják. Akad o-
lyan hivatkozása, amely egyáltalán nem azonosítható a biblia
szövegével.¹

A középkori krónikairók nemcsak politikai és társadalmi e-
seményeket jegyeznek fel, hanem természeti jelenségeket is, s
ezekhez kapcsolják, mintegy ezek következményeiként mondják el
a politikai eseményeket. Így Unrest is pl. az 1472-ben feltűnt
üstökösnek tulajdonítja azt, hogy a német birodalomban a rendek
engedelmeskednek a császárnak, s hajlandók a török ellen harcol-
ni.² Katonai események kimenetelét szerinte természeti jelensé-
gek előre jelezhetik.³

Munkája egyes fejezeteinek elején vagy végén annalisztikus
módszerrel jegyez fel természeti jelenségeket és csapásokat:
sáskajárásokat,⁴ pestisjárványt,⁵ siklók tömeges megjelenését⁶
stb.

Unrest történelemszemléletében a középkorias vonások vannak
túlsúlyban, de kizárólagosságukról nem beszélhetünk. Európa --

¹ Pl. 183₂₅₋₂₉: ... der geschriff nachvolgten, die do spricht:
Quoniam protectio honoris, corporis et anime non videtur sanior,
quam proprietarum manuum fortitudo. Das ist geredt: Es ist bescher-
mung oder rettung eren, leibs und der sel nicht besser, dann
augen hanndstergk.

² Uo. 38₅₋₂₃.

³ Uo. 8₁₈₋₂₀: Wann er [Kapisztrán] was so aines heyligen lebenns,
das im Got ain zaychen an einem sternn lyess erscheinen, das im
Got in seinem vechten wolt beistein. -- 23₂₋₆: Und zu grossen
ewenpildt und zaichen viel in vil lannden roter schnee, plu-
et-
varb, den man in dem lanndt kernndten sichtigleich sach zw ainer
warmen zeyt. Das ist geschehen in dem achtundsechtzigisten jar.

⁴ Uo. 84₈₋₂₁ /1477-ben/; 100₁₋₆ /1478-ban/; 100₁₅₋₃₀ /1479-ben/;
111₃₃ /1480-ban/. A sáskák többnyire Magyarországról jöttek.

⁵ Uo. 110₁ /1480-ban/; 111₃₃₋₃₄ /1480-ban/.

⁶ Uo. 159₁₄₋₂₂ /1486-ban/.

elsősorban Itália -- kulturális centrumaiban a humanista gondolkodásmód terjed. Ez az eszmei áramlat azonban nem marad meg egy-egy város falain belül, hanem szétsugárzik, egyes elemei a különböző népi rétegekre is hatással vannak.

A tágabb értelemben vett humanista gondolkodás nem jellemző Unrest szemléletmódjára, de a kor szelleme őt sem hagyta érintetlenül, s néhány, ebből fakadó gondolatot ő is átvett. Így pl. megtaláljuk nála a haza /haymad¹/ fogalmát a keresztény egyetemesség /Krystenhait²/ mellett, s a nemzet /nacion³/ mint népegyeség is értelemezést nyer. A szűkebb haza mint területi egység a humanizmussal egyidejűleg kerül előtérbe. A középkorias vallásos felfogás középpontjában még az egyetemes keresztény közösség gondolata állott, mely a keresztények egységét emelte ki az eretnekekkel és pogányokkal szemben. A török nagyarányú előretörésével s a huszitizmus terjedésével párhuzamosan, a reformáció gondolatainak érlelődése közepette azonban a keresztény univerzalitás eszménye egyre inkább háttérbe szorult, a területi együtvértartozás, egy-egy államhoz vagy Ausztrián belül pl. az egyes tartományokhoz /lanndt/ tartozás lép előtérbe, s ez a gondolat Unrestnél is fellelhető.

Szerzőnk munkájára erősen rányomja bélyegét az a tény, hogy mint világi pap tevékenykedett. Nem áll értetlenül az emberek problémáival szemben, maga is átérzi, látja azokat, szeme előtt játszódnak le a háborús események, melyeknek maga is szenvedő alanya. Az emberek megpróbáltatásai együttérzést váltanak ki belőle függetlenül attól, hogy milyen réteghez tartoznak. A humanizmusnak az egyén felé forduló arculata tűnik fel a háttérben.

Van érzéke a gazdasági problémák iránt is. Az időjárás szélei igen nagy mértékben befolyásolják a mezőgazdasági termelést. Az esetleges rossz terméstől függetlenül is a súlyos adók,

¹ Uo. 168₁₁.

² Uo. 106₇, 115₁₃, 115₂₁, 205₉ stb.

³ 183₃₉: vast in aller Tewtschen nacion; 203₃₉: pey drewnhundert manen von Spaniartn nacion; 232₅: in Welscher nacion stb.

a rablások, fosztogatások nincstelenné tehetnék és tették a földművelő parasztot, akinek a károsodása ilyenkor kiváltja Unrest humánus együttérzését.

Humanista jellemvonás lehetne nála az anyanyelv használata az írásbeliségben. Az anyanyelvi krónikairásnak azonban korábbi középkori hagyományai is vannak e vidéken. Az a véleményünk, hogy Unrest inkább ennek a hagyománynak a folytatója, semmint egy humanista szellemű, új, anyanyelvű történeti irodalom úttörője.

III. Iván és Mátyás kapcsolataihoz

ÁGOSTON MAGDOLNA történelem--német szakos
középiskolai tanár

A 15. század második felében lényegét tekintve befejeződött az orosz részfejedelemségek politikai egyesítése, s e történelmi jelentőségű esemény középpontjában Moszkva állt. A folyamat eredményeként létrejövő, hatalmas területre kiterjedő, egy-központú állam függetlenítette magát a tatároktól, és kilépett addigi elszigeteltségéből. III. Iván uralkodásának idejére esik az a törekvés, hogy az immár önálló moszkvai állam diplomáciai érintkezésbe lépjen Európa nagyhatalmaival.¹ Az Európa keleti részén kialakuló új hatalom felkeltette a nyugati országok érdeklődését is; megindultak a követjárások annak érdekében, hogy megnyerjék Moszkva támogatását egyes politikai vállalkozásaikhoz.

Bizánc 1453-ban a török hódítók kezére került, s ezzel megszűnt a görög rítusú kereszténység központja lenni. Ezt kihasználva a pápaság unió útján hatalma alá akarta vonni a bizánci vallás híveit, köztük az újonnan egyesülő Oroszország lakóit is. A pápa szerette volna e törekvéséhez megnyerni III. Ivánt, mivel a fejedelem viszonyulása döntő jelentőségű volt a kérdés kimenetele szempontjából. Róma célravezető lépésként ítélte meg az utolsó bizánci császár leányának, Paleologosz Zoénak a házasságát III. Ivánnal,² ezért közvetítőként lépett fel. Iván azonban nem váltotta be a pápa reményeit, épp ellenkezőleg, házasságával is igazolni akarta, hogy vallási szempontból ő a bizánci császárok törvényes jogutóda. Az ortodox vallás hagyományait követve az orosz cár egy személyben az állam és az egyház feje lett, miután Moszkva székhellyel újjászervezte az egyházat. Bár a vallási unió nem valósult meg, Iván házassága Zoéval mégis erősítette Moszkva és Róma kapcsolatát.³

A Habsburg uralkodókhoz is eljutott a megerősödött kelet-európai ország híre. Hogy valójában mi váltotta ki érdeklődésüket, nem lehet tudni. Mire Nicolaus Popplau utazó követ a császár ajánlólevelével megjelent Moszkvában, már több jelentős

európai hatalom folytatott diplomáciai tárgyalásokat Ivánnal. Popplau tulajdonképpeni feladata a tájékozódás lett volna, de az ország szokásai nem engedték meg az idegenek teljesen szabad mozgását, és látszólag céltalan megjelenése bizalmatlanságot váltott ki a fejedelmi udvarban. Útja mégsem bizonyult teljesen eredménytelennek, mert tájékoztathatta a császárt arról az igen fontos tényről, hogy keleten egy hatalmas független állam létezik.

1488 végén Popplau már mint a császár meghatalmazott követe utazik Moszkvába, ahol az európai szokásoknak megfelelően próbálja elérni célját: a cárt valamilyen módon a Habsburgok oldalára állítani. A császári követ mint teljhatalommal rendelkező megbízott folytathatta tárgyalásait.

A moszkvai udvarban a diplomáciáról kialakított szemlélet azonban a keleti hagyományokra ment vissza. Lényege abban állt, hogy a követek pontosan meghatározott parancsokat vagy utasításokat kaptak, és előre megfogalmazták a várható kérdésekre adandó feleleteiket is: semmiféle politikai téma megvitatására nem volt engedélyük, s minden kérdésre, amely eltért instrukcióiktól, "nem tudom"-mal feleltek.⁴ Tehát a diplomáciai érintkezést üzenetváltásra korlátozzák, a követeknek éppúgy nincs joguk tárgyalni, mint a keleti népeknél.⁵ A biztonság kedvéért a szóbeli üzenet szövegét írásban is átnyújtották.⁶

A Habsburg követ állításainak valódiságáról kellett meggyőződnie a császárhoz utazó orosz követnek, Jurij Trahinioznak, valamint felmérni a lehetőséget egy esetleges Jagello-ellenes szövetség létrehozására. A követ feladata volt még mesterek toborzása is.⁷ Miksa a Jagellók elleni tervek támogatásáért és a katonai beavatkozásért cserébe Ivántól magyarországi célkitűzéseinek realizálásához kért volna segítséget. A szerződés megkötésekor a kötelezettségek valóra váltásának ideje távolinak tűnt; Mátyás hirtelen halála s a Jagellók magyar trónra lépése ugyan megteremtette a terv gyors kivitelezésének feltételeit, de gyakorlati politikai haszna az említett vonatkozásokban nem lett a szövetségnek.⁸

Lengyelországnak, Moszkva közvetlen szomszédjának érdekei

ütköztek a cár elképzeléseivel. A Jagellókat nyugtalanította, hogy határaik mentén egyre fenyegetőbbben erősödik az orosz állam, s ugyanakkor Ivánt is aggasztotta a Jagello-birodalom rohamos kiterjedése. A lengyel--litván állammal az orosz követváltások 1487-ben kezdődtek, a követjelentések is ekkortól íródtak; az első jelentések rövidek, többnyire 3--5 pontból állnak, s csak a 16. században lesznek bőbeszédűbbek.⁹

Iván elsősorban azon uralkodókat próbálja megnyerni a kétoldalú támadáshoz, akik szintén veszélyeztetve érezhették országaikat a Jagellóktól.¹⁰ Kázmér lengyel király viszont a moszkvai államtól függő hűbéres fejedelemségek támogatásával próbálta el-lensúlyozni Iván hatalmát. Iván külpolitikai tevékenységének tengelyében -- érthető módon -- a lengyel királyság meggyengítésére alkalmas lehetőségek felkutatása állt: ha Lengyelország háborúban kötné le erejét, nincs módja beavatkozni a Moszkva és hűbéres fejedelemségei közt folyó harcba. A lengyel--litván állammal közvetlenül határos többi országra is veszélyesnek tűnt a megerősödött hatalom. Így ezek az államok természetes szövetségesül ki-nálkoztak, hiszen politikai törekvéseik a legnagyobb ellenerőt képviselő moszkvai állam mellé sorakoztatták fel őket. A legin-kább érintett területek: a moldvai vajdaság és a krimi kánság.

A krimi kánság az Arany Horda felbomlása után jött létre mint önálló állam. Fennállását nemcsak a lengyel királyság, hanem az Arany Hordából kivált más tatár kánságok is veszélyeztet-ték. Iván szemében kívánatos volt, hogy a tatár államok megosz-tottsága fennmaradjon. Moszkva és Krim érdekei tehát kétszeresen összefüződnek, s mindkét fél igyekszik ápolni a fennálló barát-ságot. Krim központi helyet foglal el Iván diplomáciájában: mint-egy kapu követei számára. E területen keresztül bonyolítja le Moszkva Európába irányuló diplomáciai forgalmát.¹¹ Krimen át ju-tottak el az orosz követek Itáliába, Moldvába és Magyarországra is, mert így kikerülhették Lengyelországot.

Moldvával szintén élénk kapcsolatot tartott fenn Iván. Fiá-nak felesége a moldvai vajda leánya volt.

Magyarországgal ugyancsak létrejött a diplomáciai érintke-zés. Az első magyar követ, egy Iván /János/ nevezetű, 1482-ben érkezett Moszkvába.¹² MÁRKI szerint ez az Iván a szerb származású

Jaksicsok Arad megyei tisztjeként tűnik fel 1511-ben, tehát a szláv nyelveket ismerte,¹³ s a küldött levélen kívül szóban is át tudta adni Mátyás üzenetét. Mátyás a kereskedők híradásai mellett több forrásból szerezhethetett értesüléseket a távoli országról: Itália révén, vagy István moldvai vajda útján is eljuthatott az orosz birodalom felemelkedésének híre Budára. Hunyadi Mátyás neve sem volt ismeretlen Moszkvában, mert a magyar követ meleg fogadtatásra talált.

Elégge tisztában vagyunk azzal, hogy általában milyen társadalmi rétegekből válogatta ki diplomatáit Mátyás, és milyen műveltségi követelményeket támasztott velük szemben. Amennyiben MÁRKI azonosítása helytálló, az orosz udvarban először megforduló magyar követ, Iván /János/ aligha tartozott Mátyás neves diplomatái közé, és megbízatása pusztánfutári szolgálatra korlátozódott. Ha viszont tényleg megütötte azt a szintet, amelyet a magyar király megkövetelt, akkor MÁRKI azonosítását nem fogadhatjuk el. Annál kevésbé, mert III. Iván egyik belső emberét, a sokoldalúan képzett Fjodor Vasziljevics Kuricint küldte Mátyáshoz a szövetség megkötésére.¹⁴ A követ a Krimen és Moldván keresztül jött Magyarországra, s így elkerülhette a litván területeket. III. Ivánnak politikai tervei megvalósítása érdekében nagy segítséget jelentett volna, ha a magyar királlyal, aki ekkor jelentős hatalmat képviselt Európában, gyümölcsöző kapcsolatot sikerül létesítenie. Erre utal a követ személyének kiválasztása, valamint III. Iván nyugtalansága Kuricin hosszabb távolmaradása miatt. Fjodor Kuricin kora ismert oklevélírója¹⁵ és Iván meghitt embere volt, aki mint jegyző is tevékenykedett a nagyfejedelem bizalmas megbeszélésein.¹⁶ A moszkvai szellemi élet egyik központi alakja volt, részt vett Iván 1497--1498. évi törvénykönyvének előkészítésében;¹⁷ nagy befolyását igazolja az a feltételezés, hogy az ő közvetítésével kerültek eretnek tanok Moszkvába.¹⁸ A moszkvai eretnek-szekta keletkezését közvetlenül Kuricin magyarországi útjáról való visszatérése utánra datálják okleveles források alapján.¹⁹

Több orosz másolatban maradt fenn a Vlad havasalföldi vajdáról szóló elbeszélés, akit kegyetlensége miatt "Drakul" jellezővel illeltek a korabeli feljegyzések. A Drakul havasalföldi

vajdáról szóló elbeszélés szerzője elmondja, hogy Magyarországon, Budán látta Vlad fiait, akiket Mátyás vitt oda.²⁰ A Drakulról szóló "legenda" legrégibb kézírata 1490-ből származik, melynek alapját feltehetően egy korábbi, 1486-os kézirat képezte.²¹ A fentiek alapján arra lehet következtetni, hogy az elbeszélés összeállítója az ebben az időben Budán járt Kuricin lehetett;²² a megállapítást az is alátámasztani látszik, hogy az elbeszélés középpontjában a feudális ítélkezés áll, témája a törvényesség, melynek képviselője az önkényuralmát gyakorló félelmetes, de igazságos államfő. A munka alapeszméje az elnyomó intézkedések szabályozásában rejlik, mely napirenden volt a moszkvai udvarban az elbeszélés keletkezésekor, s így mintegy irodalmi példaként is szolgálhatott azokkal szemben, akik megszegik a feudális jogrend törvényeit, vagy az uralkodó hatalmával szembeszegülnek. Elképzelhető tehát, hogy a moszkvai kormány megbízása alapján foglalták írásba és terjesztették, mivel a készülő törvénykönyvhöz -- melynek munkálataiban Kuricin is részt vett -- ideológiai alapként szolgálhatott.²³ Az elbeszélés keletkezésére vonatkozóan több feltételezés vitatható lehet: biztos azonban, hogy lejegyzése olyan orosz követtől származik, aki az említett időszakban Magyarországon, Budán járt. Név szerint csak Kuricint ismerjük; mellette szól az a tény, hogy járatos volt az írásban, s a hivatalnok-értelmiségiek III. Iván idejében nagy érdeklődést tanúsítottak publicisztikai célt szolgáló irodalmi szövegek iránt.²⁴ Nem lehet azonban kizárni, hogy egy, Kuricinnal egyidejűleg Budán járt másik személy is írhatta, aki korábban visszatért Moszkvába.²⁵

Mátyás követségére válaszul Iván tehát érthető módon egyik jeles emberét küldte, mivel feladata olyan Kázmér-ellenes szövetség megkötése volt, amelytől az orosz udvarban sokat vártak. A magyar uralkodó diplomáciai rugalmasságára vall, hogy az oklevélben foglaltak megtartására orosz szokás szerint, a kereszt megcsókolásával esküdött.²⁶ A további üzenetváltás központi témája a megkötött Kázmér-ellenes szövetség gyakorlati működtetése: mindkét fél biztosítja a másikat arról, hogy szándékát nem változtatta meg, s egymást biztatják a támadás megkezdésére, illetve a különbéke elkerülésére. A szövetségkötés formája megfelelt

a korabeli szokásoknak.²⁷

A gyakori követváltások idején, az 1480-as évek második felében Iván -- bár közvetetten -- hadiállapotban állt a lengyel--
--litván állammal: napirenden voltak a határviszályok. Véglegesen ekkor csatolta III. Iván az orosz birodalomhoz Tvert, amely katonailag igen erősen Lengyelországra volt utalva. Moszkva nyílt háborúja Kázmér ellen a megszállt orosz területekért azonban csak Mátyás halála után bontakozik ki. Kázmér szintén viselte az "Oroszország örökös ura" címet,²⁸ Iván pedig katonai erővel próbálta "minden oroszok nagyfejedelme" címét még teljesebb tartalommal megtölteni.

Ez időszakban Mátyás nagy intenzitással folytatja a Habsburg örökös tartományok elleni háborúját. Míg a magyar király nyugaton támadóként lépett fel, az ország déli határain védekezni kényszerült a török betöréseivel szemben.²⁹ Kázmér lengyel királlyal ekkor nincs ugyan hadiállapotban, de viszonyuk feszült volt: titokban támogatták egymás belső ellenségeit. Mátyás azzal vádolta a lengyel királyt, hogy segíti ellene Sziléziában az opelpelni herceget.³⁰ A lengyel pánok támogatásával viszont maga is eldicsekszik Ivánnak.³¹ Mátyás katonai erejének kétoldalú lekötöttsége mellett -- tekintetbe véve a reális lehetőségeket -- nem vállalkozhatott még egy harmadik, Kázmér elleni háborúra is. Sőt, alapvető érdeke fűződött ahhoz, hogy igyekezzék elkerülni a három frontos háborút; cseh--lengyel támadás esetén létkérdés lett volna számára Iván beavatkozása Lengyelország keleti határain.

E szövetségből fakadó előnyöket, bár másodlagos jelentőséggel, politikai szempontból, propagandisztikusan igyekezett mindkét fél kihasználni.

Mátyás még a diplomáciai kapcsolat felvétele előtt céloz a pápának arra, hogy ha nem tartja tiszteletben főpapkinevező jogát, átszervezi az egyházat az ortodox hagyományoknak megfelelően. /Bizánc eleste után a görögkeleti egyház székhelye Moszkva lett!/ A pápa azzal sértette meg Mátyás jogait, hogy a megüresedett modrusi püspökségre Raguzai Kristóf szerzetest nevezte ki Mátyás jelöltje, Zárai Antal ellenében, aki Beatrix gyóntatója volt.³² Mátyás figyelmezteti a pápát főkegyúri jogá-

nak tiszteletben tartására,³³ s azzal érvel, hogy a magyarok inkább készek a katolikus hitet a királyi kegyúri jog mögé helyezni és a hitetlenek táborához csatlakozni, semmint eltérni, hogy az ország javadalmait királyainak akarata ellenére a szentszéknél töltsék be.³⁴

1480 szeptember elején a biborosok kollégiumának irt, a török felett aratott győzelmek tárgyában küldött gratulációkra válaszoló levelében hadi tetteire hivatkozva felsorolja a pápa részéről őt ért sérelmeket. Kitér a modrusi püspökség ügyére is, amelyben képtelen a pápa kivánságát teljesíteni és eljárását törni, s nyíltan elszakadással fenyegeti őt: "Ismerje fel világosan őszentsége, s legyen meggyőződve arról, hogy a magyar nép inkább megháromszorozza azt a kettős keresztet, amely országunk jelvénye, semmint eltérje, hogy a korona hatáskörébe tartozó javadalmakat és főpapi tisztségeket a szentszéknél töltsék be."³⁵ Ez a határozott és nyílt célzás egy ortodox mintájú államegyház létrehozását jelentheti -- amilyen Moszkvában is volt.

KARDOS Tibor ezzel kapcsolatban nagy jelentőséget tulajdonít a humanisták által írásba foglalt mátyási propagandaszólamnak, amely Konstantinápoly diadalmas visszafoglalását helyezte kilátásba;³⁶ az erőviszonyokat reálisan felmérve azonban Mátyás nem gondolhatott arra, hogy Magyarország egymaga képes a törököt Európából kiűzni.

Később helyreállt az egyetértés IV. Sixtus és Mátyás között,³⁷ s a következő évben újból megüresedő modrusi püspökségre a király immár hajlandó kinevezni a pápa eredeti jelöltjét mondván, hogy Raguzai Kristóf hűséggel szolgálta őt, ezért nincs kifogása megerősítése ellen.³⁸

GREKOV kutatásai során arra a megállapításra jutott, hogy a pápa Mátyás közvetítésével ajánlotta fel III. Ivánnak a császári vagy királyi koronát.³⁹

Mátyás Oroszország iránti érdeklődésében a fentebb leírtak mellett más szempontok is közrejátszhattak. Bonfini történeti munkájában arról tájékoztat, hogy Mátyás tudott az Oroszország területén élő rokon népekről, és tanúsága szerint a király foglalkozott a gondolattal, hogy áttelepíti őket Magyarországra, s velük pótolja a háborúk során megfogyatkozott hazai lakossá-

got.⁴⁰ A korabeli történetírók szerint azon a vidéken járt emberek hozták a hirt. Az utazók feltehetően kereskedők is lehettek, mert az ugor népek híres prémvadászok voltak, s a prém ára ekkor Nyugat-Európában nagyon magas.⁴¹ Az ugorok létezéséről azonban még közvetlenebb úton is értesült a magyar uralkodó: Mátyás Ivánhoz írt levelében felsorolja az orosz uralkodó cimeit, s az ugorok nagyfejedelmének is nevezi őt.⁴² Az oroszországi ugorok iránti újszerű érdeklődés összefüggni látszik a pápa azon törekvésével is, hogy az ortodox vallásúakat, valamint az orosz birodalom területén élő más népeket a római katolikus vallásra térítse.⁴³

Iván is igyekezett kihasználni a Mátyással kötött szövetséget, amelynek nagy jelentőséget tulajdonított. Ez abból is kitűnik, hogy évekkel a király halála után hivatkozik rá.⁴⁴ A kapcsolattól kézzelfogható eredményeket várt: ezért javasolja Mengli Girej krimi kánnak a szövetségkötést a magyar királlyal, és felajánlja közvetítését is.⁴⁵ A szövetség megkötése után III. Iván -- ismervén a nyugat-európai kultúra vívmányait s technikai jelentőségüket -- kéri Mátyást, küldjön neki mestereket: katonai szakértőket, építészeket és ötvösöket említ.⁴⁶ Írásos források nem maradtak fenn arra vonatkozóan, hogy a kért mesterek meg is érkeztek volna. A tárgyi emlékek összehasonlítása alapján próbálnak a kutatók fényt deríteni magyar mesterek munkájának nyomaira. Egyértelmű megállapítást erre vonatkozóan nem tehetünk, mivel Iván nemcsak Magyarországról, hanem Olaszországból⁴⁷ és Miksától⁴⁸ is kért iparosokat. Magyarországon szintén sok olasz származású mester dolgozott, a források tudnak olyanokról is, akik előbb Budán, Mátyás udvarában tevékenykedtek, később bizonyíthatóan Olaszországból kerültek Moszkvába.⁴⁹ A bolognai származású Rodolfo Alberti Fioravanti például 1467-ben a magyar király udvarában tartózkodott, majd 1475--1479 közt Oroszországban építész, pénzverő, ágyú- és harangöntő munkát végez. Elképzelhető tehát, hogy a tárgyi emlékek hasonlósága az olasz közvetítésre megy vissza. Magyar tudósok megállapítása szerint az orosz sodronyzománcozás hasonlít a magyarra.⁵⁰

A leningrádi Ermitázs éremgyűjteményében őriznek egy olyan 15. századi érmét, melyet magyar minta után készitettek, és felirata orosz: előlapján szent László álló alakja, jobb kezében

bárdot, bal kezében az országalmát tartja, körirata pedig "Iván Vasziljevics nagyfejedelem"; hátlapján négy részű, pajzsalakú címer, melynek figurái a Mátyás címerében láthatókhoz hasonlítanak. Körirata "Iván Ivanovicsé, minden oroszok nagyfejedelemé." ⁵¹ III. Ivánnak és fiának ez a verete a legrégibb orosz aranypénz. ⁵²

A magyar numizmatikusok az unikumnak számító érméről 1844-ben értesültek először. ⁵³ Az érme rajzának első kiadása 1846-ból származik. ⁵⁴ A szerző rövid ismertetést ad az érméről. ⁵⁵ Neves numizmatikusunk, RÉTHY László újból közli az aranypénz rajzát és leírását; eredetét azzal magyarázza, hogy III. Iván Mátyástól kért pénzverőket, akik a megszokott magyar mintára verték a pénzt. ⁵⁶

Legújabb numizmatikai irodalmunk szerint is magyar pénzverők moszkvai tevékenységére vezethetők vissza az arany keletkezésének körülményei, s okát a magyar aranyforint nagy külföldi forgalmában látják. ⁵⁷

A szovjet numizmatikusok kutatásai -- érthető okokból -- mélyebbek és sokrétűbbek, mivel a probléma megoldása jelentős adalék Oroszország 15. századi viszonyaihoz.

A 12--14. századi Oroszországban a feudális széttagoltság miatt a pénzverés feltételei nem voltak adottak: a tezaurizált nemesfémek a hercegek, bojárok, kereskedők kincstáraiban halmozódtak fel. Csak a nagyfejedelemség kialakulásának folyamatában történt meg a kincsképző vagyontárgyak gyors összpontosítása és egy olyan hatalmas kincstár kialakítása, amely biztosíthatta a pénzverés felújítását. Nem véletlen tehát, hogy a nagyobb fejedelemségek központjaiban, Moszkvában, Rjazanyban, Nyizsnyij Novgorodban és Tverben jelentek meg az első orosz pénzek a 14. században. ⁵⁸ Ezek ezüstből készültek. Az aranypénz verésének kezdetét az 1480-as évekre szokás datálni. Ez az időmeghatározás azonban túl késeinek tűnik. Az olasz Gino BARBIERI 1957-ben közzétette a milánói Sforza-levéltárban fellelhető, az orosz--milánói kapcsolatokra rávilágító forrásanyagot. ⁵⁹ E munkában egy érdekes levelet olvashatunk, amelyet Francesco Sforza milánói herceg 1463. január 12-én intézett "kedves barátjához", egy bizonyos Jacobushoz, akit "a Fehér Császár öfelsége birodalmának arany- és ezüstpénzverő mestere"-ként titulál. ⁶⁰ Francesco ebben nyugtázza

Jakab mester Moszkvában 1462. szent István napján, hétfőn kelt, hozzá intézett levelét, amelyet Jacobo saját futarával juttatott el Milánóba.⁶¹ E levél tartalmát csak Sforza válaszából rekonstruálhatjuk. Eszerint a megelőző évek valamelyikében megjelent Moszkvában Jacobónál egy Johannes de Cisinusculo⁶² nevű olasz kalandor, aki a milánói herceg nevében kiállított ajánlólevéllel annyira megnyerte a pénzverő kamarás bizalmát, hogy az bemutatatta a cárnak is, aki megajándékozta az olaszt. A kalandor emellett Jacobótól is felvett összesen 30 arany dukátnyi kölcsönt, melynek megtérítését most az ajánlólevél aláírójától, Sforzától kéri. Egyszersmind küld a futárral három, saját verésű aranyforintot és 30 gyöngyöt a herceg iránti tisztelete jeléül.⁶³ Sforza válaszában hamisítványnak bályegzi az ajánlólevelet, a három aranyforintból kettőnek az átvételét nyugtázza, mert a futár állítólag az úton elvesztette a harmadikat. Egyszersmind közli, hogy a nevében kicsalt kölcsön kiegyenlítése céljából kiutalt saját kincstárából Jacobo számára 30 valódi jó aranyat.⁶⁴

E levélből kiderül, hogy 1462 táján Moszkvában arany dukátok voltak forgalomban. Ezek persze lehettek idegen veretek is. Ellenben a Jacobo által veretett és a milánói hercegnek ajándékba küldött aranyforintok kétségbevonhatatlanul a moszkvai állam hivatalos, saját pénzei voltak. Azt a nézetünket is meg merjük kockáztatni, hogy ezek az aranypénzek nem magyar mintára készültek, hanem itáliai, esetleg milánói mintára, mert különben Jacobo nem dicsekedett volna el velük annyira, hogy még mutatóba is küldjön belőlük fejedelmi honfitársának.⁶⁵ Ez nem mond ellent annak az általánosan elfogadott felfogásnak, hogy az orosz aranypénzek elterjedése a kereskedelemben csak későbbre tehető. Ezt bizonyítja a 15. század végén összeállított "Kereskedők Könyve", amely az orosz üzletembereknek szolgált útmutatóul: a külföldi aranyérmék elfogadására tartalmaz tanácsokat, felsorolja sajátosságait, értéküket ezüstben és a forgalomban levő orosz pénzekben fejezi ki.⁶⁶ A külföldi pénzek közül a magyart említi az első helyen, ami megfelelt az orosz pénzforgalomban betöltött jelentőségének; ezt az is bizonyítja, hogy Oroszországban az "ugorszkij" szó mértékegység-terminussá vált teljesen elvesztve konkrét állam-

hoz kötődő tartalmát.⁶⁷ A dukát súlyú aranyakat /kb. 3,5 g aranytartalmú fémpénzeket/ a 15. században ismerték meg Oroszországban, külső formájukat tekintve olasz és magyar változatban fordultak elő többnyire, de minden dukát súlyú aranypénzt "ugorszkij"-nak neveztek még akkor is, amikor a 16--17. században Magyarország már átadta előbbségét az aranypénz verésében más, nyugat-európai országoknak. Ezért egészen természetes, hogy "ugorszkij"-nak nevezték az orosz készítésű aranyakat is, ha azok súlyukat, minőségüket tekintve megfeleltek a dukátnak.⁶⁸

A 15. század második felében tehát közkedvelt volt a magyar arany. Elterjedéséhez a pénz minőségi megbízhatósága nagyban hozzájárult. Mindez egy hosszabb folyamat eredményeként képzelhető el, tehát kezdete visszanyúlik a két uralkodó diplomáciai kapcsolatfelvétele előtti időkre, s valószínűleg egybeesik a magyar arany értékének viszonylagos stabilizálódási szakaszával, tehát a 14. század első felével. Az arany elterjedése független az uralkodóktól, vállalkozó szellemű kereskedők használták elsősorban a magas aranytartalmú fizetési eszközt.

A közvetítő kereskedelem főként az uralkodó osztály igényeit kielégítő luxuscikkeket szállított Európa nyugati országai felé: Magyarországra pl. Krakón át kerültek a nyuszt-, menyét- és cobolyprémek, s a gyarmatáruhoz képest olcsónak számítottak.⁶⁹ Valódi értéküket viszont az bizonyítja, hogy Iván fejedelmi ajándékként is küldött cobolyprémet vele baráti viszonyban álló államokba.⁷⁰

A vadászat és a solymászás a fejedelmek kedvelt szórakozása a középkorban. Az orosz betanított sólymok ismertek voltak a magyar királyi udvarban is. Beatrix királyné 1488-ban sólymokat hozatott Oroszországból.⁷¹ Itáliában szintén kedvelték az említett vadászmadarakat.⁷²

Az általunk ismert források tehát arról tanúskodnak, hogy az oroszországi export megteremtette a lehetőséget idegen veretű pénzek beáramlásához; a tényleges kereskedelmi forgalomnak természetesen csak elenyésző nyomai találhatók meg írásos dokumentumokban.

Négy részű, pajzsalakú cimeres aranypénzt vertek Itáliában

is, de ezek csak jellegükben hasonlítanak a fentebb tárgyalt orosz aranypénzhez, a címer figurái eltérőek.⁷³ Mátyás címeres aranyforintjai 1458--1470 között készültek;⁷⁴ ezen időszakon belül a figurák, valamint a négy részre osztott pajzsos belüli elhelyezkedéseik is változnak. Uralkodása későbbi szakaszában az aranypénzek külső képe alapvetően más jellegű: megjelennek a madonnás érmék. Az Iván-korabeli aranypénz a leggyakrabban előforduló címeres Mátyás-aranyhoz hasonlít, melynek két változatát ismerik a numizmatikusok.⁷⁵

Szovjet kutatók szerint a "moszkvai arany" és a "magyar arany" kifejezés alatt ugyanazt a pénzt kell érteni.⁷⁶ A fejedelmi udvar pénzverése elsősorban a cár kiadásainak fedezését szolgálta; kiemelkedő haditetteket is jutalmaztak arannyal.⁷⁷

A cár Kuricin Moszkvába való visszaérkezése után kérte Mátyást mesterek küldésére: az uralkodó ezen óhaját Kuricin tolmácsolta a magyar követnek.⁷⁸ Az első orosz követ /azaz Kuricin/ 1486-ban érkezett vissza Moszkvába, Iván azonban már 1484-ben küldött ajándékba moszkvai aranyat.⁷⁹ Tehát ezért sem lehet szó arról, hogy az Iván által Mátyástól kért mesterek készítették volna az általunk ismert első orosz aranypénzt.

Nem egyedülálló példa a numizmatikában, hogy uralkodók önálló pénzverésük kezdetekor az országukban már jól ismert külföldi érmék mintájára készíttetik első pénzeiket.⁸⁰ Véleményünk szerint ugyanez történt Oroszországban is: a jó minőségű, közismert külföldi pénz biztosította a hasonló orosz változat hitelét.

J E G Y Z E T E K

1. ЛИХАЧЕВ, Д. С.: Культура Руси эпохи образования русского национального государства/конец XIV - начало XVI. в./, 1946., 12.; PLATONOV, S. F.: Oroszország története [ford. TRÓCSÁNYI Zoltán], Athenaeum, é. n. 126.
2. Vö. UEBERSBERGER, Hans: Österreich und Russland seit dem Ende des 15. Jahrhunderts, I. 1488--1605. Wien und Leipzig, 1906., 3.; BARBIERI, Gino: Milano e Mosca nella politica del rinascimento. Storia delle relazioni diplomatiche tra la Russia e il Ducato di Milano nell'epoca Sforzesca, Bari, 1957., 27--33.
3. BARBIERI: i. m. 27--31.
4. ИЛОВАЙСКИЙ, Д.: История России III., Москва, 1884., 496.
5. Vö. pl. LIGETI Lajos [ford.]: A mongolok titkos története, Bp., 1962., 78.
6. Сборник императорского русского исторического общества [a továbbiakban: Сб. РИО] т. 41., СПб., 1884., 43.; Памятники дипломатических сношений древней России с державами иностранными [a továbbiakban: Памятники] т. I., СПб., 1851., 165-171.
-- Magyar fordítását lásd GÉRESI Kálmán: Hunyadi Mátyás magyar király diplomáciai összeköttetései III-ik Iván Vasziljevics orosz csárral, Századok 13 /1879/ 246--249.
7. Vö.: Собрание государственных грамот и договоров, хранящихся в государственной коллегии иностранных дел II., Москва, 1819., 25.
8. E korra vonatkozó Habsburg--orosz diplomáciai emlékek kiadva: Памятники т. I. ... 4. Kérdés behatódó vizsgálatára lásd: UEBERSBERGER: i. m. 1--25.; KARGE, Paul: Kaiser Friedrichs III. und Maximilians ungarische Politik und ihre Beziehungen zu Moskau, 1486--1506, Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 9., Freiburg und Leipzig, 1893.

9. Kladva: Сб. РГО т. 35., СПб., 1882.
10. ПРЕСНЯКОВ, А.Е.: Образование великорусского государства. Очерки по истории XIII—XV. столетий, Петроград, 1918., 444.
11. БАЗИЛЕВИЧ, К.В.: Внешняя политика русского централизованного государства. Вторая половина XV. века, Москва, 1952., 245.
12. Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью (= Польное собрание русских летописей
[a továbbiakban: П. С. Р. Л.] т. 12.) СПб., 1901., 214.
Magyar részegét l.: MODINKA Antal: Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai, Bp., Akadémia, 1916., 489--490.
13. MÁRKI Sándor: Orosz-magyar érintkezések Mátyás király éra
Aradólók korában, Erdélyi Múzeum 10 /1893/ 556. old. 6a l.
jegyz. Itt MÁRKI egy korábbi munkájára hivatkozik /Aradvárosok éra Arad szabad királyi város története, I. rész, Arad, 1892., megjelont a JANCsó Benedek szerkesztette Aradvárosok éra Arad szabad királyi város monographiája II. kötet első részeként/, ahol almonlja, hogy a Mátyás követével általa azonosított Iván diák 1508-ban mint a Jakselek barátságai gazdaságát kihasználta az aradi káptalan egyik jobbágját. Ugyan-
csak a káptalan egy másik jobbágját 1511-ben károsította meg. Iván mindkét "fogvortó" említést nyer II. Ulászló 1511. december 3-án kelt mandátumában és a csanádi káptalan orra
adott 1512. február 4-i jelentésében. /SZABÓ Károly: Az Erdélyi Múzeum eredeti okleveleinek kivonatai [1232--1540], negyedik és befejező kötet, Történelmi Társ 1890., 338. old. 461. és 462. sz. oklevél/. Ezek az adatok egyáltalán nem valószínűsítik, hogy a fosztogató offciálisan Mátyás diplomatajától lóljuk fel.
14. П. С. Р. Л. т. 12., 214. ; magyarul: MODINKA: 1. sz. 489--490. ; Симеоновская летопись (= П. С. Р. Л. т. 18.), СПб., 1913., 269.
15. СОЛОВЬЕВ, С.: История России с древнейших времен, изд. 3. т. 5., Москва, 1864., 309.
16. UEBERSCHEN: 1. sz. 9--10.
17. ЧЕРЕПНИН, Л. В.: Русские феодальные архивы XIV—XV. веков II., Москва, 1951., 310.
18. ЛУРЬЕ, Я.С.: Идеологическая борьба в русской публицистике конца XV. — начала XVI. века, Москва--Ленинград, 1960., 141.

19. Уо. 142.; КАЗАКОВА, Н.А. и ЛУРЬЕ, Я.С.: Антифеодальные еретические движения на Руси XIV. -- начала XVI. века, Москва -- Ленинград, 1955., 148.
20. СОЛОВЬЕВ: 1. м. 308.
21. ЧЕРЕПНИН: 1. м. 310.
22. Az elbeszélést tanulmányozó szovjet történészek és irodalomtörténészek több-kevesebb határozottsággal bizonyítják a megállapítást. Vö. pl. ЛУРЬЕ, Я. С. [szerk.]: Истоки русской беллетристики, Ленинград, 1970., 362.
23. ЧЕРЕПНИН: 1. м. 312.
24. Уо.
25. Oklevelekből tudjuk, hogy Fjodor Kuricin útban Budáról Moszkvába Akkermannál török fogságba esett, lásd ПАМЯТНИКИ I., 159.
26. Уо. 161.; magyarul lásd GÉRESI: 1. м. 243.
27. ПОТЕМКИН, В. П.: История дипломатии т. I., Москва, 1941., 130--131.
28. "Haeres et dominus Russiae", vö. GÉRESI: 1. м. 241.
29. UNREST, Jakob: Österreichische Chronik /herausgegeben von Karl GROSSMANN [= Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum, nova series, tomus XI.]/, Weimar, 1957., 159--186.
30. GÉRESI: 1. м. 241.; FRAKNÓI Vilmos: Hunyadi Mátyás király, 1440--1490 /SZILÁGYI Sándor [szerk.]: Magyar Történeti Életrajzok/, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1890., 356.
31. ПАМЯТНИКИ I., 166.; magyarul: GÉRESI: 1. м. 246.
32. FRAKNÓI Vilmos: Mátyás király levelei. Külügyi Osztály II., Bp., MTA, 1895., 17.
33. Уо. 18.
34. Уо. 40.
35. Уо. 46--47.
36. KARDOS Tibor: Hunyadi Mátyás nemzeti egyháza, Századok 84 /1950/ 1--4. sz., 166--167.
37. FRAKNÓI: Mátyás király levelei II., 112--113.
38. Уо. 187.
39. ГРЕКОВ, И. Б.: Очерки по истории международных отношений Восточной Европы XIV--XVI. вв., Москва, 1963., 196.

40. BONFINI: Rerum Ungaricarum Decades /kiadva: Bibliotheca Scriptorum medii recentisque aevorum, ediderunt FOGEL--IVÁNYI--JUHÁSZ, tom. I., Teubner, Lipsiae, 1936./, decas I., liber II., 55. old., 187--190. Az Oroszországban élő magyarokról már korábbi forrás tájékoztat bennünket. BONFINI ugyanis Aeneas Sylvius PICCOLOMINI Europa című művének első fejezetét, valamint a Historia rerum ubique gestarum locorumque descriptio című munkájának 30. fejezetét használta forrásként /vö. KULCSÁR Péter: Bonfini magyar történetének forrásai, kandidátusi disszertáció [kézirat], Szeged, 1969., 514./ Említésre méltó tény, hogy THURÓCZI János már BONFINInél korábban ismer-
te és felhasználta PICCOLOMINI műveit, de nála más megvilá-
sítást nyer az a tény, hogy a Don forrásvidékénél magyarok lak-
nak: szerinte szerzetesek próbálkoztak eljutni a pogány ma-
gyarokhoz, de a moszkvai fejedelem megakadályozta őket ebben
/THURÓCZI János: Chronica Hungarorum I, 9. [kiadva: SCHWANDT-
NER, Joannes Georgius: Scriptores Rerum Hungaricarum veteres ac genuini I., Vindobonae, 1766., 69.]/.
41. Vö. BONFINI: i. m. 55.; THURÓCZI: i. m. 69.
42. ПАМЯТНИКИ I., 171.; GÉRESI: i. m. 246.
43. Vö. fentebb, a 40. jegyzetben említett szerzetesek vállalko-
zásával.
44. Сб. РИО т. 3I., 38I., 409. и т.д.
45. Сб. РИО т. 4I., 64.
46. ПАМЯТНИКИ I., 165.; GÉRESI: i. m. 245--246.
47. BARBIERI: i. m. 34--42.
48. UEBERSBERGER: i. m. 14--15.
49. BARBIERI: i. m. 37.; MÁRKI Sándor: Orosz--magyar érintkezések Mátyás király és a Jagellók korában, Erdélyi Múzeum 10 /1893/
559.
50. MÁRKI: uo. 559. old. 1. jegyz.
51. ФЛУГЬ, К. К.: О внешнем виде главнейших типов русской золотой монеты, СПб., 1898., 4.
52. ШОДУАР, Станислав де: Образование русских денег и иностранных монет, употреблявшихся в России с древнейших времен ч. I., СПб., 1837., 118.; SILYE Kálmán: A magyar pénzverés hatása Orosz-
országban I. Mátyás korában, Az Érem 22 /1966/ 37--38. szám,
379--380.

53. LUTZENBACHER János: Magyar Academiai Értesítő IV /1844/ 4. szám, 187--193. [Hozzászólás a MTA 1844. május 20-i kis gyűlésén.]
54. RUPP, Jacobus: Numi Hungariae hactenus cogniti, Buda, 1846., Tab. XXVI., 618. szám.
55. Uo. 82.
56. RÉTHY László: Magyar numizmatikai adatok Oroszországból, Numizmatikai Közlöny II /1903/ 86.
57. HUSZÁR Lajos: Magyar mintára vert idegen aranypénzek, Numizmatikai Közlöny LXVI--LXVII /1967--1968/ 60.
58. JANIN, V. L.: A régi orosz pénzrendszer kialakulása /A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve 1972. [Numizmatikai ismeretterjesztő előadások, 1972.], Magyar Numizmatikai Társulat, Bp., 1973./, 160.
59. L. fentebb, a 2. jegyzetben.
60. Magnifico amico nostro carissimo Jacobo, Monetario monete auri et argenti totius regni Illustrissimi domini Albi Imperatoris /uo. 82./.
61. A moszkvai levél keltét semmiképp sem tehetjük sz. István vértanú ünnepére /december 26./. Egyrészt ez 1462-ben nem hétfőre, hanem vasárnapra esett. Másrészt elképzelhetetlen, hogy a levél 1463 január elején már Milánóba érkezett; mert ha a herceg még aznap válaszolt rá, akkor is a futárnak 18 nap alatt kellett volna a hatalmas utat megtennie. Jacobo levelét tehát 1462. augusztus 2-ára, István pápa napjára kell tennünk, amely 1462-ben hétfőre esett. Sforza leveléből világosan kiderül, hogy csak 1462 jöhet számításba, mert 1463. január 12-i levelében Jacobo tavalyi, 1462-es levelére válaszol: Venit ad nos nuncius vester cum litteris vestris datis Mosque secunda feria in die sancti Steffani anni proximi elapsi MCCCCLXII... /Uo./
62. BARBIERI átirásában Giovanni de Cernusco /uo. 23./
63. Uo. 82--83.
64. Uo. 83.
65. A Mátyás-féle aranyforint mintájára vert aranyon ЛНАСОВ egy "I" jelzést vél felfedezni, amelyből Ivan Frjazin pénzverő mester sziglját olvassa ki. (ЛИХАЧЕВ, Н. П.: Московской золотой, Археологическая Известия и Заметки Московского Археологического Общества 1897. № 7--8., 5.).

- Ezzel szemben POTYIN -- BARBIERI okmánypublikációjára támaszkodva -- a szíglát Jacobo nevének kezdőbetűjével azonosítja. (ПОТИН, В. М.: Венгерский золотой Ивана III. [Феодальная Россия во всемирно-историческом процессе, Сборник статей, Москва, 1972.], 286.).
66. СПАССКИЙ, И. Г.: "Золотые" -- воинские награды в допетровской Руси (=Труды государственного Эрмитажа т. IV. Нумизматика 2.), Ленинград, 1961., 94.
67. Uo.
68. Uo.
69. MÁRKI: Orosz--magyar érintkezések 559. old. és 4. jegyz.
70. NAGY Iván--NYÁRY Albert: Magyar diplomaciai emlékek Mátyás király korából, 1458--1490 /Monumenta Hungariae Historica IV. osztály/ III., Bp., MTA, 1878., 430.: "átadtak uruk nevében három igen szép cobolyprémet"; ПАМЯТНИКИ т. I., 171.; magyar fordítása: GÉRESI: i. m. 249.: "Fejedelmi ajándékot is küldött a nagyfejedelem Mátyás magyar királyhoz Stiborral, egy fekete cobolyt..."; BARBIERI: i. m. 54. old. és 63. jegyz., 69., 91.
71. MÁRKI: Orosz--magyar érintkezések 559. old. és 3. jegyz.; NAGY--NYÁRY: i. m. 378.
72. BARBIERI: i. m. 37., 40.
73. Uo. 33. old. 4. tábla.
74. HUSZÁR Lajos: Mátyás pénzei /Mátyás király emlékkönyv [szerk. LUKINICH Imre], Bp., é. n./, 552.
75. RÉTHY László: Corpus nummorum Hungariae II., Bp., 1907., 27. old. 204 A és 204 B.
76. СПАССКИЙ, И. Г.: Русская монетная система/Историко-нумизматический очерк/ изд. 3., Ленинград, 1962., 98.
77. СПАССКИЙ: "Золотые" -- воинские награды 95.
78. ПАМЯТНИКИ т. I., 164--165.; magyar fordítását lásd: GÉRESI: i. m. 245.
79. СПАССКИЙ: "Золотые"-- воинские награды 95. old. és 18. jegyz.
80. СПАССКИЙ: Русская монетарная система 98.

A főbb Tessedik-irodalom bírálata

STUTZMANN OLGA történelem--német szakos
középiskolai tanár

"Ki fognak kelni ama virágok, melyek
magvait talán idő előtt, talán ter-
méketlen földbe, jó remény fejében
elvetettem."

A XVIII. század második felében egyre nagyobb igényekkel lép fel Magyarországon a Habsburg politika, egyre kilátástalanabbnak látja már helyzetét a jobbágy, amikor egy kis alföldi faluban, Szarvason, egy evangélikus pap, Tessedik Sámuel azon fáradozik, hogyan tehetné a paraszt életét könnyebbé, elviselhetőbbé, "hogya a tapasztalt hiányokat" kipótolja, s a rosszat jóvátegye. Nem akart ő semmi egyebet, csupán segíteni a társadalom azon rétegén, mely erre a legjobban rászorult.

A Tessedikkal foglalkozó irodalom nagyon bőséges, bár azt nem mondhatjuk, hogy tökéletes, hogy ellentmondásoktól mentes. Minden kor megpróbálta őt cégerül állítani, életét és tevékenységét különféle eszmék és törekvések igazolására felhasználni.

1916-ban jelent meg az első munka Tessedikről, SZELENYI ÖDÖN tollából. Így fogalmazza meg Tessedik jelentőségét: "A csendesen munkálkodó kulturhősök közé tartozik, kinek hatása nem közzelfogható, mert vetésük rendszeren csak haláluk után érik meg, s mire a mag kikél, már el is felejtették azt, aki elvetette." SZELENYI ÖDÖN azt a látszatot akarta keltetni, hogy a jó mégiscsak diadalmaskodott, hisz a Tessedik által elvetett "mag" halála után "kikél". Nem hiábavaló tehát a "csendes" munkálkodás. Mint tudjuk munkájának gyűlölcse sohasem ért be. De nem ok nélkül írta SZELENYI ÖDÖN 1916-ban ezeket a sorokat. Műve az első világháború második évében jelent meg, mely évet a háborús veszteségek, a terhek iránti nagyfokú elégedetlenség jellemoz. Valahogy meg kellett mutatni, hogy nem a forradalom a helyes út a politikai problémák megoldásához. Lám Tessedik sem lázongott, s mégis beérték a magok, melyeket, mint "csen-

desen munkálkodó kulturhős" vetett el.

Ennek a "csendésen munkálkodó kulturhősnek" az életét, küzdelmeit elemzi GAÁL JENŐ is, színesen, igényesebben -- komolyabb levéltári kutatásokkal, mint SZELENYI ÖDÖN tette. Könyve végén Tessedikre, az eszményképre utalva eljut ahhoz a "megváltó" gondolathoz, hogy a falu problémáját a papnevelés reformjával lehet és kell megoldani. Véleménye szerint, ha az állam szem előtt tartja Tessedik munkásságát -- Tessedik ugyanis evangélikus pap volt --, támogatja a papságot, amely szintén ilyen társadalmi, gazdasági és kulturális problémák megoldásán fáradozik. "Ezen működése a közérdek szempontjából annál is fontosabb, mert a jelek után ítélve el lehetünk készülve nagyfokú szocialisztikus és nemzetiségi demagógiára, melynek ellensúlyozására a hazafias papság leginkább hivatott és képes." Vajon véletlen-e művének ilyen hangja 1918-ban. Az állandó forrongások, megmozdulások idején kell egy ilyen eszménykép, aki "leginkább hivatott és képes" elvégezni a parasztság problémáinak megoldását.

Még ugyanebben az évben jelenik meg SZENICZEI VILMA műve, aki szerint "ha Tessedik latinul ír, talán több eredményt ér el". Vagyis ha nem anyanyelvén -- németül -- több siker koronázza munkáját.

KORNIS GYULA volt az első, aki protestáns iskolai szempontból, de európai szemszögből nézve is, felmérte Tessedik érdemeit. Kétkötetes művének egyik legszebben megrajzolt része Tessedik méltatása. "Legkiválóbb Tessedik Sámuel, a nagy nemzetgazda és népnevelő, aki már világosan megragadja a Nagy-magyar Alföld népének azokat a gazdasági és művelődési problémáit, amelyek ma is az ország leégősebb sebei." Persze ő nem vállalkozik arra, hogy Tessedik életét, munkáját, sikortelenségét társadalmi összefüggéseiben világítsa meg, így érthető, hogy bukását így indokolja: "A magyar társadalom fejletlen köztudata Tessedik nagyszerű terveinek jelentőségét nem tudja felfogni."

1918 után hosszabb ideig nem kell Tessedik, mint példakép. Nem is jelenik meg róla tanulmány 1935-ig. 1935-ben azonban, abban az időben amikor a gazdasági világválság hatása Magyarországot is eléri, újból megjelenik alakja, és a

társadalmi problémák kiéleződésével valóságos Tessedik-kultusz bontakozik ki. Erre az időszakra nagyon jellemző, illusztrális mű jelenik meg 1935-ben. BODOR ANTAL tulajdonképpen Tessedik egyik legfontosabb művét: Önéletírását jelenteti meg, nagyon silány átírásban. A kiadvány előszavában már jelzi, hogy a bibliai idézeteket, ismerőseinek, tanárainak névsorát, s többi irataira való hivatkozását nem közli művében. Ha azonban a Zsilinszky-féle eredeti kéziratból való fordítással vetjük össze, megállapíthatjuk, hogy sokkal többről van itt szó. Kimaradt belőle minden, ami haladó, minden, amivel Tessedik még halála után több mint száz évvel is veszélyes lehet a Horthy-rendszerre. De mi volt ezzel a célja? Azt akarta bebizonyítani, hogy a kapitalizmus válságának, a nagyfokú munkanélküliségnek az oka: az iskolarendszerben keresendő. Az ország iskolarendszere hiányos, a gimnáziumok túlnépesedtek, ezek termelik a munkanélküli "szellemi" proletariátust. Mit kell tenni? Gyakorlati pályára kell nevelni az ifjúságot. Csak így lehet felszámolni a munkanélküliséget. Lám Tessedik is példát mutatott, gyakorlati életre nevelő iskolájával a munkanélküliség felszámolására. A Horthy-rendszer azért csinált kultuszt Tessedik alakjából, hogy legyen egy tekintély, akire hivatkozhatnak új iskolájuk, az un. felsőfokú mezőgazdasági iskolák szervezésekor, hisz az un. felsőfokú mezőgazdasági iskolák a birtokos osztály, a kulákság iskolái voltak.

Már a következő évben, 1936-ban újabb mű szolgáltatta ugyanezeket az érdekeket, bár maguk a szerzők -- NÁDOR JENŐ és KEMÉNY GÁBOR -- ezt aligha akarták és sejtették. Amikor megjelent ez a két tanulmány, két irányban hatott. Azok, akik ismerték szerzőiket és Tessediket, tudják, hogy tulajdonképpen a Horthy-rendszer iskolapolitikája elleni bírálat rejlik ebben a műben, mégpedig a gimnáziumokért lelkesedő középosztály bírálata. Azok, azonban akik most olvastak Tessedikről először, azok szemében a könyvben bemutatott tessediki gyakorló gazdasági iskola a hivatalosan is hangsúlyozott új iskolapolitika alátámasztását jelentette. Nem írhatták meg a szerzők, hogy a Horthy-rendszerben Tessedik gyakorlati gazdasági iskoláját nem lehet megvalósítani, hogy a mű tulajdonképpen a

rendszer bírálata, de azzal, hogy sürgetik egy ilyen iskola megteremtésének a gondolatát, akaratlanul is a Horthy-rendszer védelmére sietnek Tessedik elképzeléseivel.

1942-ben a Protestáns Szemle hasábjain jelenik meg egy írás, melyben a szerző Tessedik papi arcát mutatja be. GAUDY azonban túlértékeli Tessediket, mint papot, aki korának egyik legnagyobb "iskolázott teológusa" volt, aki csupán egy vízió megszállottja, és a magyar értékek pusztulása láttán segít építeni a romokon. A munka GAUDY szerint olyan óriási, hogy példája nyomán egy egész nemzedék, egy egész ország tanul meg dolgozni, földet művelni. Mint majd a továbbiakban látni fogjuk, ez sem Tessedik Sámuel igazi arca. Valóban nagyon sokat tett, de azt hogy az ő példája nyomán tanult meg egy ország dolgozni, földet művelni, igazán nem lehet mondani.

GÁBRIEL JENŐ 1944-ben megjelent munkájában arról ír, hogy Tessedik munkája nem is vezethetett eredményhez, mert nem használta a "szövetkezet" szót. Erről Tessediknél szó sincs. Sőt azt szeretne volna, ha a paraszt a földet, mint "sajátját" művelhetné. Gondolatmenete odáig is eljut, hogy már azt bizonygatja: "... a Tessedik féle emberek élettörténete és munkássága igazolja, hogy a fejlődésnek jobb eszköze a kapitalizmus..., mint a bolsevista kollektívizmus."

LAKOS SÁNDOR 1940-ben megjelent műve szerint, Tessedik jelentősége nem több egy kultúra-közvetítőnél. Tessedik nagysága éppen abban van, hogy nem közvetített, hanem itthon úgy képviselte a legfejlettebb európai gazdasági törekvéseket, hogy azokat a hazai viszonyoknak megfelelően valósította meg.

Ha összességében nézzük meg a műveket, akkor azt látjuk, hogy 1918 előtt még utalnak a szerzők arra, hogy a Tessedik körüli harc osztályharc jellegű volt, hogy tulajdonképpen ezzel kerül összeütközésbe.

SZENICZEY VILMA szerint, Tessedik korlátlan tekintéllyel, fáradságot nem ismerve dolgozik Szarvason, de jön egyik napról a másikra az irigység, a hiúság, és elbuktatják Tessediket. Ő azonban kimondja az igazságot is: "a nemességre életveszélyesek voltak Tessedik eszmái és törekvései, tehát ezért nem érvényesülhettek.

GAÁL JENŐ pedig minden társadalmi vizsgálódás helyett

Tessedik Önéletírásában sorokkal akarja igazolni sikertelensége okait: "Többen voltak, akik a földművelők felvilágosodásától félték, mert az majd nem lesz engedelmes és könnyen kihasználható. Ezt persze nem vallották be, hanem azt hirdették, hogy amit most Tessedik, mint önkéntes adományt, vagy áldozatot kiván az embertől, azt és a hasonlókat később, mint kötelességet fogja követelni tőlük..." Sőt, GAÁL művében ezt tartja a legfőbb oknak, amiért Tessedik intézete végleg bezárta kapuit. Tulajdonképpen jól látta GAÁL, hogy Tessedik felettesei, az evangélikus papi hatóság olyan nézeteket vallott, "melyek az ő /Tessedik/ felfogásával és meggyőződésével, eszméivel és tapasztalataival, a pedagógia, a gazdaság, a politika, a teológia, az ipar, és az egyház, valamint az iskola terén homlokegyenest ellenkeztek". Csakhogy ő azt már nem fejt ki, hogy ez az ellenkezés nem csupán abban áll, hogy az önkéntességet Tessedik majd, mint kötelezettséget fogja követelni, hanem abban, hogy az egyház ragaszkodott a feudalizmus által biztosított kényelemhez, nyugalomhoz. Tessedik pedig meg akarta őket mozgatni, kibillenteni a feudális tunyaságból. Haladni akart Tessedik -- a kor nyújtotta lehetőségek mellett -- az egyház azonban még ezt sem akarta. De GAÁL JENŐ ilyen magyarázatának -- 1918-ban -- örülhetünk, mert később már ez a motívum -- az osztályharc kérdése -- háttérbe szorul, s a továbbiakban a szerzők Tessedik bukásának okát egyedül az ő jellemében, természetében, hibáiban keresik.

CZETTLER JENŐ 1942-ben megjelenő munkájában Tessedik bukását a következőkkel indokolja: "... meg kell döbbszenni kezdeményezésének sikertelenségén, illetve tanintézetének előbb ideiglenes, majd végleges bezárásán, és azon, hogy elsősorban saját községe és kortársai ezt a nagy munkát és sok érdemet nem méltányolták. Az ok nem Magyarország akkori vezető rétegeinek, hanem közvéleményének meg nem értésében, kortársainak irigységében keresendő." Arra azonban már nem vállalkozott CZETTLER JENŐ, hogy kutasson a kortársak irigysége, a meg nem értés oka, miértje után.

LAKOS SÁNDOR pedig, már említett munkájában, a következőkkel magyarázza, hogy Tessedik törekvései süket fülekre találtak: "... egyedül akadály... az ember természetében

szunnyadó diabolikus elem, az örök tagadó szembehelyezkedés, minden olyan életrevaló gondolattal, amely az egyesből, akár a közösségtől áldozatokat követel... A Tessedik ellenfeltámadt haragot és ellenszenvet jórészt az ő hiúsága okozta..." Tessedik szembekerül "... a legnagyobb negativizmusával: az önzéssel és az irigységgel, s minden jó törekvést, jobb meg-látást gátló keserű féltékenységgel, a kortársi irigységgel..." Szerinte Tessedik még elő is készítette saját bukását azzal, hogy betiltotta a dáridókat, lakomákat, mulatozásokat. LAKOS nem elégszik meg az előbbiekkal, azt állítja, hogy a szarvasi nép léja: "... az alföldi magyarság Ázsiából hozott, s vándorlásban töltött századok nemzedékeken át megőrzött öröksége, hogy a holnappal nem törődik." Vagyis a szarvasi szlovákság azért fordul szembe Tessedikkal, mert még mindig nyögi az alföldi magyarság azt az örökséget, melyet Ázsiából hozott, és még azóta sem tudott kiheverni, a faji tulajdonságot: a léhaságot. Hogyan érthetné meg ez a nép Tessediket -- fejtegeti LAKOS --, hisz "... nem kitartó, szalmaláng nép ez, Pató Pál népe, lusta, léha, pörlekedő, széthúzó, konzervatív."

Sem KEMÉNY GÁBOR, sem pedig ORTUTAY GYULA nem tudnak szabadulni ettől a gondolattól. "... s ekkor megindul ellene a hajsza, személyes, kicsinyes okokból, az ellenfél irigységéből." Nem veszik észre a magától értetődő társadalmi--gazdasági összefüggéseket. Tessedik valósággal figyelmezteti pedig olvasóit, hogy olvassanak a sorok között, hisz maga utal bukásának okaira: "Némely okokról szándékosan hallgatok, mert azokról jobb hallgatni, mint beszélni vagy írni."

Igy változott Tessedik arca. Szinte minden kor felhasználta, hogy saját politikájának hasznosságát, helyességét igazolja életével, iskolájával, gazdasági és pedagógiai elképzeléseivel.

Hosszabb szünet után, az 1940-es években nagy munka kezdődött meg azzal a céllal, hogy Tessediket megtisztítsák a reakciós sallangoktól. Legfőbb cél az volt, hogy Tessedik kéziratos emlékeit felkutassák. Sajnálatos módon azonban igen kevés került elő, nem egy esetben emberek hanyagsága, nemtörődősége miatt. Így aztán nagyon értékes források örökre elvesztek.

Hosszas levéltári munkálatok előzték meg WELLMANN IMRE Tessedik Sámuelről írt munkáját. WELLMANN IMRE valóban az első, aki Tessedik életrajzát beleágyazza a korabeli társadalmi -- --gazdasági viszonyokba. Azzal, hogy bemutatja az alföldi természeti, gazdasági és gazdálkodási viszonyokat, minden felmá-
gasztalás helyett, a pusztá tényekkel igazolva mutatja be Tessedik nagyságát. Igen értékes része a könyvnek, ahol a majorsági gazdálkodás uralkodóvá válását hozza összefüggésbe az alföldi parasztok egyre nagyobb mértékű elnyomódásával.

HANZÓ LAJOS a Századokban igen érdekes fejtegetést közöl a Tessedikre ható nyugat-európai gazdasági nézetekről, kimutatván, hogy nem volt szolgai plagizátor, mert nemcsak hogy azokat az eredményeket hasznosította, amelyeket alkalmazni lehetett a hazai viszonyok között, de még tovább is fejlesztette az egyes külföldi eredményeket. Helyesen állapítja meg, hogy ő volt az egyetlen, aki a hazai agrárviszonyokon javítani akart, -- mint pl. Nagyvárady, aki a kapitalizálódó nagybirtok gazdálkodását állítja előtérbe, így aztán fő gondja a gazdasízt-képzés volt, és nem a paraszt-képzés -- de a többi reformertől őt leginkább felfogása és eredményei különböztették meg.

Tessedik sokat tanult Mitterpachertől is, és HANZÓ az előbb említett írásában abban látja a kettő között a különbséget, hogy míg Mitterpacher célja az volt, hogy a föld birtokosa értsen a mezőgazdasághoz, és megmaradt a szaktudomány eredményeivel küzdő tudósnak, addig Tessedik a gazdasági átalakulást a társadalmi haladás gondolatával kötötte össze.

A Festeticscek megjelenése Keszthelyen, a földesúri hatalom kiterjesztése⁺

SZALMA ZSUZSANNA történelem--orosz szakos középiskolai tanár

Már az 1715-ös összeírás részbirtokosnak tüntette fel Festetics Pált. 1736-ban Pethő János halálával a zalai Pethő családnak magvaszakadt. Festetics Pál fia, Kristóf apránként megvásárolta a Pethő-család nőági rokonaitól a vagyont.¹ Miután Festetics Kristóf a Pethőektől megvásárolt birtokra vonatkozólag megszerezte a királyi megerősítést, arra irányult minden igyekezte, hogy valamiképpen megegyezzen azokkal, akik jogos, vagy jogtalan igényeikre támaszkodva pört indíthattak ellene.² Megnyerve ezeket a pereskedéseket hozzálatott földesúri jogainak érvényesítéséhez.

1739. március 14-én Hertelendy Gábor, Zala megye szolgabírája Borsó Ferenc városbíróhoz és általa az egész városhoz, azzal a kéréssel fordult, hogy akinek szabadságlevél vagy más szerződés van birtokában, az Festetics Kristófnak, mint a Pethő család jogait öröklő földesúrnak adja át.³

Festetics Kristóf szerint a keszthelyiek kezében lévő földes nemesi jószágok voltak, amelyek a várhoz vagy az előző földesura allódiumaihoz tartoztak, amelyeket ők szabadon elcseréltek, elzálogosítottak.⁴ Ezen ügyleteket számtalan földvételi irat bizonyítja: "Én Varga Mihály Keszthely Mező Városán T. N. Zala vármegyében... adom tuttára... hogy attam el zálogban levő egy hold Szántó földemet öt Forintért Tütő Józsefnek Feleségének Vlasics Évának. Keszthely 14-a Apr. 1728. Délrül való egy darab sürüvel."⁵

A keszthelyiek nem akarták "a súlyos pernek kétséges kimenetelét" vállalni, inkább visszabocsátották a kezüknél le-

⁺ A nyíregyházi Országos Tudományos Diákköri Konferencián miniszteri dicséretben részesített dolgozat.

vő jószágokat potom áron Festetics Kristófnak. A Festetics-család földvásárlásai a mezőváros területén még a 70-es évekig is elhúzódtak.⁶

1740-ben a bormérés után évi 30 forint árendát voltak kénytelenek vállalni a földesúr javára.⁷

1741-ből fennmaradt robotjegyzék szerint általában 3--4 napot teljesítettek robotban a keszthelyiek. A robotjegyzék egyúttal Festetics Kristóf jószágvételeire és Keszthely előző uraira is utal. Báró Bakács Lukácstól megváltott jószágon 24 fő robotolt, átlag 3--4 napot, Bakó Farkastól szerzett részen 49 napszámos, 3 napot 9-en, 4 napot 11-en és 5 napot 23-an teljesítettek évente. A Polgárvárosban Bakó Farkas birtokain nem ritkaság az évi 10, de előfordul az évi 20 napi robot is. Báró Bakács Benedek maradékaiból váltott részen 16 fő 2--3 napot robotolt. A Nyers familia 5 jobbágya évi 4 napi kézimunkával tartozott urának.⁸ Ezeket a robotszámokat Festetics Kristóf továbbra is megkövetelte.

A keszthelyi polgárság rétet, szántót vásárol örökáron a környéken, főleg Zsiden. 1747-től Festetics Kristóf elrendeli, hogy ezek a vásárlások csak zálogbavételnek minősíthetők és a zsidiek váltsák vissza.⁹

"Alsó-Zsiden megírott Nemes Vármegyében Lévo Helységben Lakozó Borda Gergell és Ferencz Testvér Attyafiak Nagy Tekintetü Tolna i Festetics Kr... Uramnak, mint földes Urnak engedelmébül akitü vett rhétet tulunk kiváltván... azon 74 forintunkat mai napon minékünk minden fogyatkosság nélkül letették."¹⁰

A visszaváltások elhúzódtak 1762-ig. Az intézkedések oka: a robotoló zsidí gazdáknak könnyebbséget szerezzen a jószáguk eltartása, valamint a szabadságukkal büszkélkedő keszthelyieket visszaszorítsa. Tehát ez a visszaváltás a polgárok egyik vagyonosodási útjának elvágása lett.¹¹

Ugyancsak a városiak kárára, de a saját hasznára kezdte eltiltani Festetics Kristóf a közös legelő- és erdőhasználat-tól a keszthelyieket. Erre utal egy 1736-ból fennmaradt val-lomás: "18 esztendeig volt ezen Keszthelyi Lakos vallya: hogy Tomai, Faludi és Fenéki Határoikon minden tilalom és háborga-

tás nélkül békességesen fuéllettek és fáesztak..."¹²

A földesúri hatalom Keszthely egész működését ellenőrzése alá akarta vonni. Arra törekedett, hogy a mezőváros bírása és egész előljárósága a földesúri felsőbbség gazdasági kiszolgálója legyen a szolgáltatások beszedésével, az úri adók kezelésében.¹³

A földesurak törekvése, hogy a falusi előljáróságot, bírákat, esküdteket is saját érdekeik szolgálatába állítsák, általános jelenség volt a XVIII. század derekán.

Pestetics Kristóf megszüntette a mezőváros szabad bíróválasztási jogát. 1765-ben a három megüresedett esküdti állást kinevezéssel kívánta betölteni. Az 1765. május 1-i tanácsülés nem tett eleget a földesúr felhívásának, helyette 3 régi "hiv eskütt"-et választottak meg.¹⁴

Pestetics Kristóf a választást megsemmisítette, mert megsértették vele földesúri jogait. Az új jelöltek felerészben az uraság által betelepített német iparosokból állottak. Bár a városiak kérték a "Tettes Uraságot, terhére ne legyen, hogy a megnevezett személyek ellen fölkiáltottunk", mégis a bírónak, aki az előbbeni választást a földesúr akarata ellenére vezette, távoznia kellett.¹⁵ A nép viszont az újonnan megválasztott előljáróságban jogainak árulóját s az uradalom csatlósát tekintette, mely "nem a szegénységnek hasznát szomjuhoz-zák, hanem ellenben macokat hizlalják."¹⁶ Keszthely esztendőről esztendőre "nagyobb és súlyosabb terhet hordozott" nyakán, s annyira elszegényedett, hogy a király, a vármegye és a földesúr "szolgálatjának végben vitelére csaknem alkalmatlanná lett."¹⁷

Keszthelyhez hasonlóan, Vasvár mezővárosát is teljes földesúri alávetettség fenyegette. Keservesen panaszkodott, hogy "a Pestetics Uri ház ... az egész időtül fogva jobbágyi és paraszti járom alá hódéttani nemcsak kívánt, hanem minden kigondolható utakon és módokon ugyan kényszerít is." Kijelentették a vasváriak, hogy Pestetics Kristóffal kötött szerződésük "nem szabad jóakaratukból" történt. De ők is hiába zörgettek kérényeikkel, panaszaiikkal "az irgalmasság ajtaján". A keszthelyiek azonban az "uri rendet, melyet Pestetics Kristóf fundált

közeikben" 1766 tavaszán fenekestől fölfordították.¹⁸

A keszthelyiek fellépésére nagy hatással volt az 1765-ben fellobbanó és futótüzként terjedő nyugat-dunántúli parasztmozgalom. A Dunántúlon, ahol a nagybirtokosok a legmesszebbmenően ki akarták használni az árutermelésben rejlő lehetőségeket, ezért az 50-es évektől mindegyre gyűlő paraszti ellenállás kiváltója a majorsági gazdálkodás előretörése volt. Az uradalom a közös legelőt tilalmazta, rétet, szántót elvett, vagy felcserélt. A régi urbáriumot vagy szokást félrelökte, "urbéri regulációt" hajtott végre, azaz önkényesen növelte a jobbágyok terheit. A heti 1--2 robotot mindennaposra fogta. A bormérésből is kitúrta a jobbágyokat. Nyakukra birónak a maga emberét ültette.

A keszthelyiek fellépése a városi tanács ellen irányult. A nép számadásra kényszerítette tagjait: miért vették ki az egész városnak majdnem harmad részét a királyné szolgálatából /a belső, földesúri szolgálatban álló lakosokat, mintegy 80 szolgát mentesítettek az állami adóterhektől/.

A tanács előljáróságai gyanús manipulációkat folytattak a szabálytalanul kiosztott hadiadók körül: kirováskor nem számították le azt, amit a lakosság természetben fizetett, hanem megegyeszer kivetették a szegényekre, a különbözetet maguknak tartották meg. Hová lesz a városi korcsmák haszna? -- kérdezték a helybeliek. Miért nem a megye megállapítása szerint vetik ki a porciómennyiséget? Miért nem fizetik ki azoknak a fuvarbért, akik a királyi szabályzat szerint teljesítették a forspontot?

A különböző szolgáltatások által széttagolt köznép és a városi előljáróság harca nem szűkíthető le a parasztságnak a hűbérúr elleni harcára. A mezőváros egyes rétegein belüli harcról van szó. Keszthelyen nem hiányzott az a mezővárosi forrongó plebejus elem, amely a felkelt jobbágyságnak szövetségese lett volna.¹⁹ A mezővárosi szegénység harcának megszervezője Kenyeres Péter prókátor volt, akiben megbizott a "községnek alla és szegénye".

"Kenyerest egyedül tartják egy igaznak,
azértis nevezik Hajnali Csillagnak."²⁰

A prókátor az adózó városiak nevében 8 pontban foglalta össze panaszait, amelyben felelősségre vonta a földesúri érdekeket szolgáló birót és eskütteket.

Kenyeres Péter először barátilag figyelmeztette a városi tanácsot a visszaélésekre. A megye alispánja azonban elfogatta, és mint "a közbéke megzavaróját", keményen megkötözve 1766. április 19-én maga elé vezettette. Miután megtudták a városiak, hogy Kenyerest elfogták, éjszaka megtámadták a bíró házat, és ekképpen fordultak hozzá. "Te vagy az a gaz ember, hazug, huncfut, a ki elárultad a mi igaz emberünket. Köttözzük meg, mint a disznót, vigyük el, nem vagy bíránk, hanem szolgánk."²¹

1766. április 20-án a "községnek alla és szegénye" a város bíráját, esküdtjeit, nótáriusát, preceptorát megfogatta és dobzóval, kit vasra vert, kit kalodába tett.

"Hozzák Kalodát is hamar a piacra,
Esküttek számára bizony nem is másra,
had nyögjenek abban község látására,
mignem vezettetik eők is Csillagjokra."²²

A megrémült megye kénytelen volt szabadon bocsátani Kenyerest, aki kérvényt terjesztett a királynő elé a városon esett sérelem orvoslásáért és elpanaszolta személyes sérelmét is.

A helytartótanács leirata nyomán történt felülvizsgálat eredménye nem lehetett kétséges. Kenyerest ügyének tárgyalásáig is börtönbe vetették. A megyei ítélőszék a parasztoktól összegyűjtött pénzek visszafizetésére ítélte, megfosztotta az ügyvédi gyakorlat folytatásának jogától, s nem helyezte szabadlábra mindaddig, míg az ítéletet az udvar jóvá nem hagyta.²³

A városiak mindvégig aggodalommal kísérték ügyük szószólójának sorsát.

"Ez képzi/képzeli/ halálát, amaz Csigázását,
ez még is rabságát, amaz pálcázását,
ez pénztekezését, s meg is duplázását,
ritka ki reméli száraz bocsájtását."²⁴

Az ítélet meghozatala után sem engedelmeskedtek a keszthelyiek. Amikor 1766. június 9-én a fenéki hid melletti töltszre

rendelte a bíró őket, a dobszóra összegyűltek ugyan, de nem engedelmeskedtek a parancsnak.²⁵ Birájukat meg akarták verni, miért parancsolta őket Somogyba padlófaragásra. Az öregbíró minden éjszaka lesték, hogy agyonverjék. Még gróf Festetics Pál sem tudta elfelejteni és megbocsátani a keszthelyieknek "üdvözült édes atyjához mutatott gorombaságokat s vakmerő indulatokból származott garázdaságokat."²⁶

J E G Y Z E T E K

1. DEGRÉ Alajos: A keszthelyi polgárság urbérellenes mozgalmái. Veszprém m. Múzeumok Közl. 1964. 263.
2. SZABÓ Dezső: A herceg Festetics család története. Bp. 1928. 111.
3. BONTZ József: Keszthely város monográfiája. 1896. 120--121.
4. SZÁNTÓ Imre: A parasztság kisajátítása és mozgalmái a dunántúli Festetics birtokon. Bp. 1954. 67.
5. Keszthelyi Balatoni Múzeum hit. más. Földvételek 1728, 1734, 1761, 1770.
6. Uo. 1740.
7. DEGRÉ Alajos: i. m. 263.
8. Keszthelyi Balatoni Múzeum hit. más. -- Jobbágys conscriptiója. 1741.
9. DEGRÉ Alajos: i. m. 263.
10. Zala megye Állami Levéltár Acta sedium dominálum 1762. 8.
11. DEGRÉ Alajos: i. m. 263.
12. Országos Levéltár, Festetics család levéltára. Birtokigazgatási iratok 1143. 1736.
13. SZÁNTÓ Imre: i. m. 68.
14. Uo.
15. Keszthelyi Balatoni Múzeum hit. más. 1765/v. 11.
16. VÖRÖS Károly: 1766. évi keszthelyi parasztmozgalom leírása. Magyar Helikon 1952.
17. Uo.
18. SZÁNTÓ Imre: i. m. 69.
19. Uo. 83.
20. VÖRÖS Károly: i. m.
21. SZÁNTÓ Imre: i. m. 85--86.
22. VÖRÖS Károly: i. m.
23. SZÁNTÓ Imre: i. m. 87.

24. VÖRÖS Károly: i. m.
25. SZABÓ Dezső: i. m. 123.
26. SZÁNTÓ Imre: i. m. 87.

A céhes termelés problémája a 18--19. században
különös tekintettel a csapó céhekre

CSAJÁGI RÉKA történelem--angol szakos középiskolai
tanár

Magyarországon a szatmári békekötés utáni rövid ideig tartó fejlődés¹ kedvezett a csapó céheknek is. Azonban már e század közepén kezdtek jelentkezni azok a problémák, amelyek azután a 19. század első felében már részben magát a mesterséget, részben pedig a céhes ipart egyre elmélyülő válságba sodorták: a gyapjú árának emelkedése, a kereskedők növekvő szerepe, a divatváltozás, a hazai és külföldi manufaktúrák termékeinek megjelenése és versenye.

Gyapjú áremelkedése

Az általam átnézett iratokból a 18. század közepétől nyomon követhető a gyapjú áremelkedése, amely az 1823--1829 közötti időszakot kivéve a 19. században tovább folytatódik.² Az áremelkedések irányába hatott a közvetítők megjelenése a gyapjúkereskedelemben, vagyis a "...görögök, ... parasztok, egyéb nembeli kereskedők"³ színrelépése. A 18. század háborúi is hozzájárultak ahhoz, hogy az áremelkedés állandósult. Nem tartom véletlennek, hogy a dunántúli csapók első ismert generális gyűlése 1744-ben volt, az osztrák örökösödési háború idején. A fennmaradt határozatokból úgy tűnik, hogy a csapóknak a legnagyobb gondot a gyapjú árának emelkedése okozta.⁴ A század utolsó évtizedeinek háborúi még közvetlenebbül hatottak az árakra, hiszen hazai mesterek készítették a lovassági takarókat. Természetesen a nagyarányú infláció elmúltával az árak is csökkentek. A gyapjú árának emelkedése azonban a 19. század első felében állandóan észlelhető. Az áremelkedés érinti legközvetlenebbül a mestereket: kevesebb gyapjút tudnak venni, így kevesebb vég szűrt tudnak készíteni. A járulékos kiadások -- a gazdáknak adott előleg, a fuvarozás, a kalló árenda és javításának költségei -- nem csökkennek, sőt, az inflálódást figyelembe véve, nőnek. A költségnövekedést nem

egyenlíti ki a szűrposztó limitált ára, így a szűrposztókészítés jövedelmezősége csökkent, és a csapó mesterek elszegényedtek. Az elszegényedés lassú, de állandó folyamata viszont a kétlakiság tendenciáját erősítette: a mesterek kényszerültek arra, hogy mesterségük üzése helyett /vagy mellett/ földműveléssel foglalkozzanak. /Természetesen nem állítjuk azt, hogy a mesterek csupán az elszegényedés miatt kétlakiak. A magyarországi munkamegosztás kezdetleges volta, valamint a szűrposztó szűk piaca mind hozzájárult a mesterek kétlakiságához./ Az áremelkedés elszegényítő hatása abban is jelentkezik, hogy a szegényebb mesterek, mivel nem tudtak gyapjút vásárolni, mesterségüket nem is folytathatták.

Kereskedők

A kereskedőkkel egy cég a nyersanyag beszerzése során vagy a késztermék értékesítésekor, esetleg mindkét esetben találkozik. A csapóknak, mivel a szűrposztót a szűrszabók vették meg, közvetlen kapcsolatuk csupán a gyapjú vásárlásakor volt a kereskedőkkel. Először 1744-ben hallunk arról, hogy a csapók panaszkodnak a kereskedők ellen árdrágítás, súlycsalás, a gyapjú felvásárlása miatt.⁵ Legnagyobb problémájuk az, hogy a kereskedők felvásárolják előlük a gyapjút, így azt kénytelenek felemelt áron megvenni. Az áremelkedésekről írottak magyarázzák tehát, miért kéri a csapók elővásárlási joguk biztosítását a Helytartótanáctól. A felvásárlási--kiadási rendszer nyomaival csupán a 19. század 50-es éveiben találkozunk a Veszprém megyei céhek esetében.⁶ A kapitalista fejlődés kezdeti szakaszában a tőke a lehető legnagyobb haszonra törekedve nem a szűrposztó értékesítést akarja kiragadni a csapók kezéből. Jóval nagyobb hasznot jelent számára, ha a hadiszállításokat szerzi meg. Ez a magyarázata annak, hogy amikor létesül olyan manufaktura, amely olyan durva posztót gyárt, amilyent a céhek, az nem a szűrszabóknak ad el, hanem a kincstárnak. Így érthető, hogy miért él hosszú ideig egymás mellett békésen a majki manufaktura és a csapó cég. /A majki manufaktúráról ld. a későbbieket./ Feltétlenül meg kell említeni azonban a feudális viszonyok konzerválására törekvő kormányzati rendszert is, amelynek céheket védő rendelete tiltotta, hogy egy nyersanyag-

kereskedő nyersanyagból készült árút áruljon.

Viseletváltozás, piaci kereslet

A csapók a legdurvább posztófajtát, a szürposztót állították elő. A 18. század végéig általánosan elterjedt volt a szürből készült nadrág, zeke, dolmány, etc. viselete, tehát a végszűrök felhasználása széleskörű volt. Ugyanakkor, a csapó mesterség függött a szürből készült termékek iránti kereslettől, azaz a divattól. A 18. század végére a szür -- a dísztelen és cifraszür kivételével minden szürből készült ruhadarab -- kiment a divatból.⁷ Fokozódott az igény a finom posztóból készült illetve német módon készített ruhák iránt. Ezért a szürposztó iránti kereslet csökkent. A csapó céhek, melyeknek taglétszáma a korábbi évtizedekben felduzzadt, a szükségletet jóval meghaladó mértékben állítottak elő végszűrőket. Korábban, az 1726-os országos felmérés szerint hiány volt csapó mesterekben országszerte.⁸ A 18. század végére megváltozott a helyzet: egy 1780-as Komárom megyei jelentés szerint a csapómesterek fele nem tudta mesterségét folytatni.⁹ Az ugyan- csak 1780-as Veszprém megyei jelentés szerint a mesterek által készített szürposztó fele megmaradt.¹⁰ Érthető hát a palotai csapók panasa 1785-ben, amely szerint a mesterek nagy száma és a drágaság miatt napról-napra szegényebbek lesznek.¹¹

A csapókat ebből a helyzetből a cifraszür általános elterjedése mellett a katonai rendelések mentették ki. A francia háborúk idején megnőtt a kereslet a lovassági takarók iránt, és ezt a csapók ki is használták. A piac tehát ismét kibővült, de a mesterek panaszkodnak, hogy a magas gyapjúárak miatt csak kevesen tudnak termelni.

Az a tény, hogy az 1823--1825-ös gyapjúválságot követő alacsony gyapjúárak idején a kallókban több posztót kallattak,¹² igazolni látszik panaszukat. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a 19. század első felében a viszonylagos kibővülése ellenére telítettek a piacok. Igaz, hogy a cifraszür erre az időre általánosan elterjedt, ám belőle jóval kevesebbre volt szükség, hiszen a gazdának az ünneplő szűre egész életén át elég volt. Nyugodtan állíthatjuk tehát, hogy a korábbi viseletváltozás okozta piacleszűkülést a cifraszür elterjedése sem egyen-

litette ki. Ezért a katonai megrendelések igen fontossá, mondhatni létfontosságúakká váltak a csapó céhek számára. A takarók, lópokrócok készítése nagy összegű megrendelést, s egyúttal biztos piacot jelentett.

A megrendelések fontosságát a következők is bizonyítják: 1849-ben az egy-egy mester által szállított szűrposztó mennyisége korreál a két évvel későbbi, összeírás szerint egy hasonló nagyságú és adottságú, céh egy-egy mestere által évente készített szűrposztó mennyiségével.¹³ Meg kell jegyeznünk, hogy az 1833-as katonai szállítás adatait megnézve szintén hasonló eredményt kapunk.¹⁴ Jóllehet 1848--1849 különleges időszak volt, mindenesetre figyelemreméltó, hogy a csapók 3--6 hónap alatt előállították azt a mennyiségű szűrt, amelyet rendes körülmények között egy év alatt készítettek. Ha pedig figyelembe vesszük, hogy a mesterek zöme az 1828-as összeírás adatai szerint csupán fél évet dolgozott, akkor a megrendelések jelentősége még jobban megnő.

Manufakturák

A manufakturák és a céhek között a magyarországi sajátos viszonyok miatt a 18. században nem volt ellentét. A korai manufaktura-alapítások az import árukat akarták kiszorítani. Ezért a majki manufaktura megalapításáig nincs szó arról, hogy a posztómanufakturák bármiben is a csapók versenytársai lennének. Még Tata esetében sem, ahol a 18. században már működött manufaktura.

Majkon 1807--1860 /?/ között állt fenn egy posztómanufaktura, amelyet 35 ezer forint tőkével a bécsi haditanács biztatására hadiszállítások céljából alapított Mauthner és Kadisch. Az alapítók gyapjúkereskedők voltak, akiket a hadiszállítások kifizetődő volta mellett az is ösztönözött az alapításra, hogy a gyapjúhoz olcsóbban jutottak hozzá, mint a csapók.¹⁵ A manufaktura felszerelése az első évben mindössze 2 szövőszék, a következőben már 4. 1815-ben 16 szövőszéke van már, 1842-ben már 15, valamint 12 gyapjufonógépe.¹⁶

Az 1820-as évekig a céhek és a manufaktura viszonya zavartalan. A tatái mesterek ugyan már 1815-ben panaszkodtak amiatt, hogy a manufaktura elcsalja munkásaikat, továbbá, hogy a csapók szegé-

nyebbje kénytelen a manufaktúrában dolgozni, mert szegénységük miatt nem tudnak gyapjút venni.¹⁷ Ez a jelenség azonban nem volt általános. A távolabbi céhek mesterei nem emelték fel szavukat a manufaktúra ellen. Sőt a veszprémi céh a Mauthner cég részére fonalat fon Zunftkauf rendszerben.¹⁸ Mivel ez a bér munka nem kapcsolódott össze gyapjúhittel, a céhek munkaalkalmat és nyereséget jelentett.

A manufaktúra és a céhek között 1826-ban vált feszültté a viszony. A mesterek vádja a manufaktúra ellen az volt, hogy legényeket elcsalják, szökésre ösztönzik.¹⁹ Az évszám nem véletlen: a gyapjúdekonjunkturát követő alacsony gyapjúárak teszik lehetővé, hogy a csapók több gyapjút vásároljanak, ezért is van nagy szükségük a legények munkájára. A manufaktúra munkaerő elszívó hatásának nem kell különösebben nagy jelentőséget tulajdonítanunk. A különböző összeírásokból tudjuk, a manufaktúrában csupán fonásra alkalmaznak csapólegényeket, mert azok nem értenek "methodum Riedliana" pokróckészítéshez. Azt is tudjuk továbbá, hogy a manufaktúrában nagy számban dolgoztak a környékbéli falvakból asszonyok és leányok. A posztómesterek pedig a birodalom cseh és morva tartományaiból érkeztek.²⁰ Másrészt a manufaktúra üzletmenete sem volt virágzó: 1826-ban pl. az Oeconomica Commissio követeli a manufaktúrától egy 12 évvel korábbi, nagy összegű megrendelés hiányzó tételeinek átadását.²¹ A manufaktúra és a céhek viszánya minden eredmény nélkül el is csitul. Az elkövetkező évtizedekben nincs is nyoma annak, hogy a céhek és a manufaktúra között viszályok lettek volna.

Az 1848--1849-es hadiszállítások kapcsán mód van a manufaktúra és a céh termelésének összehasonlítására. A palotai csapók 1848 őszén szürkankókat szállítottak a Hadfelszerelési Bizottságnak.²² Ezt követően pedig egyszer 10 000 forint értékű halinát adtak át a hadseregnek és ugyanakkor 20 000 forint értékű halina szállítására kötnek szerződést.²³ Oestreicher Dávid, a majki manufaktúra ekkori tulajdonosa 1848 júliusában azt írta, hogy évente 30--40 ezer forint értékben termel.²⁴

Láthatjuk tehát, hogy a 40 éves múltta visszatekintő manufaktúrában az évente előállított áruk értéke összevethető egy átlagos nagyságú, s gazdasági erejű csapó céh mesterei által készített áruk értékével. A csapó mesterek, ha volt megrendelésük, félév

alatt elő tudtak állítani annyi árut, mint a manufaktura normális üzletmenete szerint egy év alatt állított elő.

Az 1848--1849-es szabadságharc cezuraként szerepelt a csapó céhek, de a majki manufaktura történetében is. A palotai csapók vesztesége a leszállított, de ki nem fizetett halina miatt kb. 10 ezer forint volt, sőt, a korábbi szállításokért kapott pénzük is elveszett a Kossuth-bankók bevonásakor. Ezt az anyagi veszteséget a mesterek nem tudták kiheverni. Ehhez járult még az a csendes, de mindent átfogó kapitalizálódás, amely a szabadságharc bukása után kezdődött. Az olcsó gyári áruk terjedése megkezdődött, s velük már nem tudtak megbirkózni a csapók: a szürdivat hanyatlóban volt, viseletét tiltották is. Megszűnt a hadiszállítás lehetősége is. Mindez a csapómesterek rohamos elszegényedését okozta. A megváltozott körülmények lehetővé teszik, hogy a kereskedőtőke, amely 25--30 évvel korábban segítette a céhek fennmaradását, tönkretegye a céheket.

A Wessl testvérek gyapjúkereskedéssel foglalkoztak Veszprém, Komárom és Nyitra megyékben.²⁵ /Nevükkel nem találkoztam 1853 előtt, noha az ekkori források említik, hogy több éve folytatják a kereskedést./ Ahogy a csapók is megírták, ezek a kereskedők hitelbe gyapjút adtak el, és az adósság fejében alacsony áron vették át az elkészített szürposztót, amit a szürszabóknak adtak tovább. A tatai csapóktól azt is megtudjuk, hogy a komáromi dologház is a Wessl testvérek kezén volt, s hogy a Komáromban megfőnatott gyapjút a tatai mesterekkel szövetik be. Eleinte mesterekkel dolgoztattak, de egy idő után a gépek, a nők és gyermekek munkája kiszorította a csapókat a munkások közül. A Wessl testvéreknek sikerült egy szórt manufakturát létrehozni, s ezután, ahogy a csapók kétségbeesetten panaszolták, Komáromban egy "fárikát" akartak létrehozni. Ez ellen tiltakoztak a csapó mesterek, nemcsak a veszprémi, palotai, tatai, de a székesfehérvári is. Ahogy a mesterektől tudjuk, szegényebbjük ekkoriban /1853--1854/ már napszámba járt, hogy kenyerét megkeresse.²⁶

A csapók, akárcsak a majki manufaktura esetében, a Wessl testvérek vállalkozásába is megpróbáltak belekapcsolódni, megtartva önállóságukat. Hogy ez nem sikerült, abban szerepe volt a megváltozott körülményeknek, de a két vállalkozás eltérő voltának is.

A majki manufaktura tulajdonosai kereskedők voltak és a manufaktura létrehozása után is azok maradtak. Már maga az üzem alapítása -- hadiszállítás -- mutatja, hogy mesterséges képződményről van szó, ami azonban éppen mesterséges voltánál fogva illeszkedik bele a feudális gazdaság szerkezetébe. Wesslék ezzel szemben a kapitalista fejlődés klasszikus útját járták, amikor a kereskedelem, felvásárlási--kiadási rendszer, szórt manufaktura létrehozása után akartak manufaktúrát létesíteni. A majki manufaktura kezdetleges volta abban is megnyilvánult, hogy a kapitalizálódó viszonyok között tönkrement, 1849 után csupán egy ajtócsináltatás kapcsán merül fel neve. A hadiszállítások, melyre alapították, megszűnte után nem volt életképes. Kezdettől fogva bér munkán alapult, de léte nem jelentett a csapók számára veszélyt, sőt, azal hogy munkát adott a mestereknek, segítette a céhes viszonyok konzerválását.

Hogy a Wessl-féle vállalkozás sorsa mi lett, nem tudom. Komárom megye millenáris története nem említi, említ ellenben egy Wessl-féle szerény pokrócgyárat Tatán. Akár megvalósult, akár nem Wesslék manufaktura alapítási terve, a csapó mesterségen segíteni nem lehetett. A gyári áruk terjedésével halálra lett ítélve. Az 1872. évi céheket megszüntető törvénycikk a mesterség kihalásának folyamatát csak meggyorsította.

J E G Y Z E T E K

1. HECKENAST Gusztáv : Magyarország ipara 1726-ban, Történelmi Szemle, 1971., 3--4. sz 320--329.
2. KŐRÖSI József: Adatok a nyerstermények ártörténetéhez, 1872.
3. Bakony Múzeum, Céhiratok. Palotai Csapó cég 61. 88. 4.
4. Uo.
5. Uo.
6. Uo. 71. 48. 1.
7. GYÖRFFY István: A cifraszúr, é.n. 10--11.
8. L. fentebb, 1. sz. jegyzet
9. OL. Helytt.lt. C-43. Acta sec. ref. Balogh 1780/6 Komárom megye.
10. OL. Helytt.lt. C-43. Acta sec. ref. Balogh 1781/1 Veszprém megye
11. OL. Helytt.lt. C-64. Dep. Comm. 1786. No. 25A. pos. 91.
/Heckenast Gustáv szives közlése/
12. Bakony Múzeum. Céhiratok. Veszprémi csapó cég. A veszprémi csapó cég jutasi jövedelemkönyve N. 54.43.
13. Veszprém Megyei Állami Levéltár, Rendezetlen iratok, 1851. évi kézműves összeírás, Veszprémi csapó cég.
Bakony Múzeum, Céhiratok. Palotai csapó cég. 69.322.1-31.
14. Bakony Múzeum, Céhiratok, Palotai csapó cég. 69.299.1.
15. GYÖMREI Sándor: A kereskedelmi tőke kialakulása és szerepe Pest-Budán 1849-ig, Tanulmányok Budapest Multjából 12. 228.
16. MÉREI Gyula: Magyar iparfejlődés, 1949., 71--73.
OL. Helytt.lt. C-64. Dep. Comm. 1815--18--14.
FUTÓ Mihály: A magyar gyáripár története, 1944., 220.
17. OL. Helytt.lt. C-64. Dep. Comm. 1815--18--14.
18. Bakony Múzeum, Céhiratok. Veszprémi csapó cég. A veszprémi csapó cég számadáskönyve 1805--1835.
19. Bakony Múzeum, Céhiratok. Palotai csapó cég.

20. OL. Eszterházy cs. csákvári lt. P.188. Birtokigazgatási iratok II.U. Miscellanea
21. Fővárosi Levéltár, Lajstromozatlan csődperek. Mauthner és Kadisch fol. 16--17.
22. Bakony Múzeum, Céhiratok. Palotai csapó cég. 69.299.1.
23. L. fentebb, 22. sz. jegyzet
24. OL. Az 1848--1849-es Minisztériumok levéltára, FIK H-48, Ipari osztály, 2. kutfő. 53. tétel
25. Bakony Múzeum, Céhiratok. Palotai csapó cég. 69.328.
26. L. fentebb, 25. sz. jegyzet

Napóleon keleti politikája az amiens-i
békéig⁺

MAJOROS ISTVÁN történelem--francia szakos
középiskolai tanár

Franciaország kapcsolatai a Török Birodalommal néhány évszázadra nyúlnak vissza. A Porta a francia kontinentális törekvésekben jelentős szerepet játszott. Nem kevésbé fontosak a gazdasági, kereskedelmi kapcsolatok sem. Marseille révén Franciaország biztosítja magának a levantei piacot. Izmir, Bejrut, Szaloniki a francia kereskedelem legjelentősebb török központjai. A birodalomnak nyújtott diplomáciai támogatások fejében az 1740-es kapituláció korlátlan gazdasági és kereskedelmi jogokat biztosít Franciaországnak. Ez nem csupán a kedvező adás--vételi feltételeket jelentette a birodalom területén, hanem biztosította, hogy török területen át kereskedelmet folytasson Oroszországgal. A francia kereskedelmi tevékenység a birodalom egész területére kiterjedt: Algirban, Tuniszban, Tripoliban kereskedelmi telepek létesültek.¹

A XVIII. század során tehát a francia gazdasági befolyás, mely politikai befolyással társul, jelentős a Török Birodalom területén. De amikor a belső fejlődésből eredő gazdasági érdekek, a politikai körülmények a birodalmat a francia gyarmati törekvések kiindulási pontjaként kívánják felhasználni, a hagyományosan jó török--francia kapcsolatokat a hatalmi érdekeknek rendelik alá anélkül, hogy ez a kapcsolatok gazdasági oldalát különösebben módosítaná.

A XVIII. század második felében a birodalom egyes területeinek megszerzése még nem jelentkezik a francia politika hivatalos programjaként, annál is inkább, mivel a gyarmati harc a világ más területein folyik, s a vetélkedés eldőltéig e területek másodlagos jelentőséggel bírnak. A XVIII. század második felének Angliával folytatott gyarmati háborúi

⁺ Az itt bemutatott részlet egy nagyobb dolgozat része.

azonban vereséggel és jelentős gyarmati területek elvesztésével végződtek, de nem jelentik a francia külpolitikában a visszaszerzési törekvések végét. India visszahódítására -- ahonnan a franciák ugyan nem szorultak ki teljesen, jóllehet befolyásuk nem jelentős -- kiindulási pontként Egyiptom látszik a legalkalmasabbnak.

A XVIII. század végén Egyiptom megszerzésének a gondolata egyes francia köröknél már megtalálható. Vannak, akik francia India elvesztéséért szeretnének itt kárpótlást kapni. Mások az India felé vezető út összekötő láncszemének tekintik Egyiptomot.² Tehát amikor a francia forradalom által mozgásba hozott gazdasági és társadalmi erők a kontinentális hegemonia igénye mellett Egyiptom megszerzését mint egy nagyobb szabású gyarmati vállalkozás kiindulópontját megvalósítandó külpolitikai célnak tekintik, egy már létező törekvést emelnek hivatalos külpolitikai programmá. Napóleon egyiptomi terve különösen a délfraancia városok kereskedő polgársága körében talál kedvező fogadtatásra. Maga a Direktórium is támogatja a vállalkozást. Bár Barras és Reubell a Direktórium két tekintélyes tagja a kontinentális politikai irányvonal képviselői, ennek ellenére az egyiptomi vállalkozás két okból támogatást nyer. Egyrészt a szárazföldi hódítások elismertetésének eszközét látják az expedícióban, másrészt ez jó lehetőség arra, hogy a túlságosan is népszerű Napóleont, aki 1797 decembere óta Párizsban tétlenkedik, egy időre eltávolítsák Franciaországból.³

A vállalkozás 1799 tavaszán indul. Május 19-én Toulon kikötőjéből Bonaparte Napóleon negyvenezer katonával elindul Egyiptom felé. Június 10-én elfoglalja Málta szigetét. Nelson admirális, aki Gibraltárban várta a franciákat, csak most értette meg Napóleon tervét. Alexandriába siet, de a franciákat még nem találja ott, csak két nap múlva, július elsőjén érkeznek meg lassúbb járású hajóikon. Július 21-én a piramisok lábánál Napóleon döntő győzelmet arat a mamelukok seregén, majd bevonul Kairóba, ahol leveri az ellene irányuló felkelést, s hozzákezd a francia katonai közigazgatás megszervezéséhez.

Napóleonnal számos tudós is érkezett Egyiptomba, köztük Monge, Fourrier, Geoffroy de Saint-Hilaire, akikkel létrehozta a Kairói Intézetet /Institut du Caire/. Manufaktúrákat nyittat és már tanulmányok is készülnek a Szuezi szoros átvágásáról.

A "Question d'Orient" szerzője Edouard Driault "csodálatos reneszánsznak" nevezi Napóleon egyiptomi tevékenységét, minden bizonnyal a név s a hozzá fűződő korszak iránti elfogultságból.⁴ Az egyiptomi berendezkedés ugyanis katonai jellegű volt, mely megfélemlítésen és kizsákmányoláson alapult, bár kétségtelenül megteremtette a modern Egyiptom első szerény elemeit.

Az Indiába vezető út kulcsponthja, Egyiptom tehát a franciák kezébe került. Az események menetébe azonban nem várt dolog szólt közbe, augusztus elején Nelson admirális az abukiri öbölben rátalált a francia flottára s két hajó kivételével elsüllyeszti.

Az abukiri fordulat Napóleont és seregét Egyiptom foglyává tette, ugyanakkor komoly diplomáciai következményekkel is járt. Az egyiptomi vállalkozás ismét Franciaország ellen tömöríti az európai hatalmakat, létrejön a második koalíció. Franciaország ellen Európában és Közel-Keleten is megkezdődik a harc. III. Szelim 1798 szeptemberében hadat üzen Franciaországnak, 1799 elején szövetségre lép Oroszországgal és Angliával.

A francia seregek Bonaparte vezetésével Dél-Sziriába nyomulnak. Napóleon arra számít, hogy Kis-Ázsián keresztül visszatérhet Európába s hátba támadhatja az időközben Franciaország ellen felvonult koalíció erőit. Akkor erődjének két hónapi sikertelen ostroma után azonban kénytelen visszavonulni Egyiptomba, ahol Kléber tábornoknak adja át az egyiptomi hadsereg parancsnokságát, akit később Menou tábornok követ ezen a poszton. Napóleon pedig visszatér Franciaországba, 1799 októberében Fréjus kikötőjében partraszáll.

Az ismét az események fő színterévé vált Európában ezután gyorsan peregnek az események.

A nemcsak újabb hódításokra, de a természetes határok

megtartására is képtelen Direktóriumot 1799. brumaire 18-án /november 9./ Napóleon államcsinye katonai diktatúrával váltja fel. A diktatúra létrejöttéhez megérették a feltételek. Diktátor jelöltként a tábornokok közül Moreau és Joubert is felmerült Napóleon mellett. Moreau azonban nem sok hajlandóságot mutatott erre, Joubert pedig az itáliai fronton elesett. Napóleon viszont beváltja a hozzá fűzött reményeket, s létrehozza a diktatúrát, melynek értelmében a hatalmat a három konzul veszi át. Az első konzul Napóleon lett. Legfontosabb feladatként Franciaország korábbi hódításait kellett biztosítani. Az első konzul hadjáratai s az azokat követő Lunéville-i béke /1801. február 9./ biztosítják ezt. Angliával azonban tovább folyik a harc Egyiptomért. Az 1800--1801-es francia--oroszl szövetség újabb lehetőséget kínál Napóleonnak keleti pozícióinak biztosítására. A francia--oroszl szövetségben felmerül a Török Birodalom felosztásának a terve. Oroszlország Moldvát, Bulgáriát, Ruméliát, Konstantinápolyt, Franciaország pedig Egyiptomot kapta volna.⁵ Egy Indiába vezetendő hadjárat terve is felmerült, de I. Pál halálával azonban megghiúsultak ezek a tervek. Egyiptom visszaszerzésére Anglia komoly erőfeszítéseket tesz, s a franciák 1801-ben kapitulálnak. 1802-ben pedig megkötik az angol--francia békeszerződést Amiens-ben. Egyiptom visszakerül a szultán fennhatósága alá.

Az egyiptomi francia vállalkozás komoly veszélyt jelentett India biztonságára, rádőbbentve az angol diplomáciát e terület fontosságára. Az angolok e térség felé irányuló törekvéseiben nem csupán arról volt szó, hogy a franciákat kiűzzék Egyiptom területéről, hanem Anglia szempontjából az Egyiptom és India közé eső területek egyre jelentősebbé válásával -- amire a franciák egyiptomi vállalkozása is rávilágított -- szükségesnek látszott, hogy biztosítsa e térségben is a befolyását. Így épül ki a Vörös-tenger feletti angol befolyás. 1800--1801-ben szerződéseket kötnek Perzsiával, melynek fontosságát Anglia számára az erre irányuló orosz hódító törekvések csak növelik.⁶ Az adott időben a napóleoni expedíció másodlagos szerepet játszik a francia külpolitiká-

ban, mely fő erőfeszítéseit a kontinentális hegemonia megszerzésére, illetve biztosítására fordítja. Az Egyiptom megszerzésére való törekvés s a birtoklásával járó további lehetőségek viszont hosszú időre meghatározzák a francia gyarmati aspirációk egyik útját. A gyarmati kérdésben Angliával vetélkedő Franciaország ellen az adott időben az angol diplomáciának sikerül felvonultatni a dinasztikus Európát, s így az angol--francia vetélkedést a kontinensen folytatni. Jóllehet a kialakult francia kapitalizmus szükségletei túlmutatnak a kontinensen, a megvalósításhoz szükséges erők azonban elégtelennek bizonyulnak. Ezt mutatják az amiensi béke utáni gyarmati törekvések, melyeknek fő területei: Amerika, India s a Földközi-tenger keleti medencéje.⁷

A közel-keleti terület tehát mint a kiépitendő gyarmatbirodalom egyik fontos része jelenik meg. E három területen folytatott gyarmati törekvés viszont az Angliával való ellentét nélkül elképzelhetetlen, mely az adott viszonyok között a dinasztikus Európával való szembenállást is jelenti.

1802 őszén Napóleon Sebastiani tábornokot közel-keleti körútra küldi, aki Szíriát, Egyiptomot és Tripoliániát utazza be. Megfigyeléseit a Moniteur 1803. január 30-i számában teszi közzé. Egy új földközi-tengeri expedíció sikereinek lehetőségeiről ír: "6000 francia elég lenne Egyiptom visszafoglalásához" -- írja.⁸

Anglia választás elé kerül: vagy fenntartja a békét, vagy háborúba bocsátkozik. Az előbbi lehetőség vetélytársa megerősödését eredményezné, így az utóbbi megoldás mellett kellett döntenie. Az angol--francia kapcsolatok megszakadnak. Az angol diplomácia megkezdí egy új Franciaország elleni koalíció létrehozását, a francia kormányzat pedig az Anglia elleni közvetlen támadás előkészítésén munkálkodik.

J E G Y Z E T E K

1. I. M. REJSZNYER és B. K. RUBCOV /szerk./: A keleti országok újkori története. Bp., 1955. I. 311.
2. E. DRIAULT: La question d'Orient. Paris, 1914. 73.
3. DIÓSZEGI István: Klasszikus diplomácia, modern hatalmi politika. Bp., 1967. 32.
4. DRIAULT: 1. m. 76.
5. DIÓSZEGI: 1. m. 82.
6. RENOUVIN /szerk./: Histoire des relations internationales IV; FUGIER: La révolution française et l'empire napoléonien. Paris, 1954. 382., 384.
7. DIÓSZEGI: 1. m. 45.
8. DRIAULT: 1. m. 82.

A restauráció és a júliusi monarchia mezőgazdasága
Franciaországban

BÖGRE ÁGNES V. éves történelem--francia szakos
hallgató

Ez a fejezet egy nagyobb terjedelmű dolgozat része, amely Franciaország gazdasági fejlődését vizsgálja 1815-től 1900-ig. A mezőgazdaságnak a XIX. század jelentős részében játszott domináns szerepe indokolja ezt a választást, valamint az, hogy a francia agrárfejlődés az adott időszakban sajátos, egyéni utat járt.

Franciaország agrárjellege az 1815--1848 közötti periódusban egyértelmű. A restauráció éveiben az összlakosságnak még mintegy 80 %-a volt falusi lakos. Ez az arány a júliusi monarchia alatt sem módosult jelentősen. Marx a Tökében a városi népességet 1846-ban 24,42 %-ban, a falusi népességet pedig 75,58 %-ban határozta meg.¹

Az agrárjellegét bizonyítja az az arány is, amit Chaptal számított ki a mezőgazdasági és ipari termelés között. Eszerint a mezőgazdaság 1819-re eső évi termelése 4,7 milliárd frank, az iparé ezzel szemben csupán 1,6 milliárd.²

Franciaországban a XIX. századi mezőgazdaság egyik központi problémája a nagy francia forradalom eredményeképpen létrejött magántulajdonú paraszti parcella sorsa, amely a század folyamán egyre életképtelenebbé válik, és gátolja a kapitalizmus teljes kibontakozását.

Hanyatlásának jelei már 1848 előtt is megmutatkoztak, ha nem is olyan mértékben mint 1848 után. Megnövekszik a jelzáloggal terhelt, továbbá a tőkéseknek el- illetve kiadott kisparaszti földek mennyisége. A restauráció és a júliusi monarchia idején azonban a parasztek nagy részének még megélhetést biztosított a paraszti parcella.

A francia mezőgazdaság általános fejlődésének vizsgálatakor egy lényeges eltérést tapasztalunk az angolhoz képest. A tőkés agrárátalakuláshoz szükséges két összefüggő folyamat, a földtulajdonviszonyok társadalmi jellegű változása, valamint a művelési technika átalakulása Franciaországban, Angliától eltérően nem egyszerre, egymással összekapcsolódva játszódott le, hanem jelentős időbeli eltéréssel.

A feudális földtulajdon megszüntetését ugyanis már a nagy francia forradalom elvégezte, az agrártermelés jelentősebb technikai átalakulása pedig csak a XIX. század közepén indul meg. Ekkor kezdik nagyobb mértékben bevezetni a műtrágyát, tökéletesíteni a szerszámokat, és kezdenek áttérni a modern vetésszorgóra. A restauráció és a júliusi monarchia idején azonban a mezőgazdaság termelési, technikai színvonala alacsony marad. Ezt több, összefüggő tényező magyarázza.

Már a restauráció elején, pontosabban 1817-ben olyan mezőgazdasági válság és inség ütötte fel fejét, ami az ancien regime éveinek állapotára emlékeztetett. A magasra szökött kenyérárak több helyen zendülést okoztak. A restauráció további éveiben ehhez hasonló krízis ugyan nincs, de a Bourbon--gazdaságpolitika jelentősen nem segítette elő a mezőgazdaság felvirágzását.

A nagybirtokosok nem tudtak élni a kormányok nyújtotta támogatással, és az ebben rejlő lehetőségekkel. Birtokaikon nem folytattak nagyüzemi termelést, inkább magas bérleti díj fejében bérbe adták földjeiket. Egy francia történész szerint sehol nem értettek a nagybirtokosok oly keveset a termeléshez mint Franciaországban.³

Hasonlóan a kistulajdonosokhoz ők is elvetettek mindenféle újítást.

Ha akadt is néhány előrelátó földbirtokos aki fejlesztette volna gazdaságát legtöbbször nem rendelkezett elég tőkével, a hitelkinálat a restauráció éveiben gyenge volt. 1830 után, a Lajos Pülöp-i rendszerben is a bankárok inkább spekulációra, mint szolid mezőgazdasági hitelekre fordították pénzüket.

Mindezen gyengeségek és gátló tényezők ellenére azonban az 1815--1848 közötti korszak ért el bizonyos eredményeket. Az uralkodó osztálynak ugyanis gondoskodnia kellett arról, hogy az alapvető gazdasági ágazat ne inogjon meg, ne jusson csődbe, mert ez az egész társadalmi rendszert veszélyeztethette.

A gazdaság belső törvényei ugyancsak a fejlődést segítették.

1815 után néhány új mezőgazdasági növény terjedt el, pl. a burgonya és cukorrépa. Egyes birtokokon, pl. La Rochefoucauld vagy Gerbier báró nagybirtokán műtrágyát és néhány egyszerűbb mezőgazdasági gépet is használtak már.

A gabonatermesztés fellendülését eredményezte az az 1819-

-ben elfogadott törvény, amely a gabonára magas behozatali vámot szabott. Ez a hazai gabonatermelőket a termelés növelésére ösztönözte. Növekedett a főleg gabonafélékkel bevetett terület nagysága; míg 1815 körül a bevetett terület alig haladta meg a 13 millió hektárt, addig a 20-as években már 14 millió hektár körül volt,⁴ bár még 1840-ben is 6 millió 763 ezer hektár az ugar.⁵

Növekszik a termés hozam is. Búzából 1815 és 1824 között az egy hektárra eső átlag termés hozam 10,6 hl, az 1825 és 1834 közötti évek átlaga már hektáronként 12,3 hl. Kuczynski számításai szerint az összes termés hozam az adott 1825--1834 közötti időszakban 155 millió hl-ről 178 millió hl-re emelkedett, míg a forradalom előtt csak 120 millió hl-t tett ki.⁶ A szőlőtermesztés terén előrelépést mutat az, hogy 1835-ben a termés hozam kétszerese az 1815. évinek.⁷

A mezőgazdaság itt vázolt fejlődési szintjét azonban nem szabad túlértékelnünk. A már említett gyengeségek azonnal kiütözköztek ha nagyobb megrázkódtatás érte a mezőgazdaságot. Az 1848-as forradalmat megelőző forradalmi válságnak, és a forradalom kitörésének is egyik lényeges oka a mezőgazdaság 1846-ban kezdődő megingásában és termelési válságában keresendő.

Marx így ír erről: "Az 1845-ös és 46-os burgonyavész és rossz termés fokozták az általános erjedést a nép körében. Az 1847-es drágaság Franciaországban, akárcsak a kontinens többi részén véres összeütközéseket idézett elő."⁸

Az 1846--47-es aszályos év alacsony termés hozama a mezőgazdasági termények árát erősen megemelte, és ez nagyban fokozta az elégedetlenséget. A gabonaexport tilalmának felfüggesztése csak átmenetileg enyhített a helyzeten, de az események menetét már nem változtathatta meg. Ismeretes, hogy ezek a februári forradalomhoz vezettek.

A mezőgazdaság fentiekben vázolt tendenciája, és fő problémája a paraszti parcella sorsa az egész XIX. századi francia mezőgazdaság egyik központi kérdése marad.

Bár az 50-es évektől óriási léptekkel meginduló ipari forradalom a mezőgazdaság fejlődésének is nagy lendületet ad, de a töreszegény paraszti parcellák továbbra is akadályozni fogják a mezőgazdaság belterjessé válását; sőt az egész gazdasági életet sújtják avval, hogy nehezítik a belső piac bővülését.

J E G Y Z E T E K

1. MARX: A tőke I. kötet Szikra 1955. 643.
2. KUCZYNSKI: A munkásosztály helyzete Franciaországban
1700--1948 Bp. 1951. Szikra 70.
3. G. WEILL: La France sous la monarchie constitutionnelle
/1814--1848/ Paris 1912. 215.
4. KUCZYNSKI: i. m. 70.
5. LEVASSEUR: Situation agricole Paris 1908. 145.
6. KUCZYNSKI: i. m. 70.
7. G. WEILL: i. m. 213.
8. MARX: Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig
Marx--Engels művei 7. kötet 13--14.

A szegedi nemzetiségi kérdés történetéből

1848-49-ben

RAFFAY ERNŐ III. éves magyar-történelem szakos

hallgató

A magyarországi szerbek túlnyomó többsége három megyében élt: Bács-Bodrogon, Szerénben és Torontálban.^{/1/} Ezenkívül északabbra is találhatók voltak kisebb-nagyobb csoportok, ezek azonban szórványosan helyeskedtek el. A magyar kuszigazgatásu megyékben körülbelül 400 000 szerb lakott; ebben az időben a szerb nép létszáma mintegy 2,5-2,7 millió volt.

A magyarországi szerbek osztálytagosodásáról tudjuk, hogy a 17-18. század fordulója óta létezett szerb nemesiség; a kuruc- és törökellenes harcokban egyes tisztjeik nemesi levelet kaptak. A szerb parasztság, mely nagyobb tömegben már a 16. században megjelent Magyarországon, igen sokáig jobb helyzetben volt az átlagos magyarországi jobbágynál. Szabad parasztként települtek le itt, s a különböző nemzetiségű földbirtokosok és a szerb parasztok közötti harc a jobbágyterhek bevezetése mellett és ellenében végigvonul Dél-Magyarország történetén. A teljes jobbágyi függést soha nem sikerült bevezetni.

A magyarországi szerbek legfejlettebb rétegét a polgárok alkották. Már a 18. század végén kialakult egy

kereskedőréteg, mely elsősorban állatkereskedelemmel foglalkozott. A 19. század elején a szerb kereskedők által szállított áruk skálája kibővült: nyugat felé jórészt ipari növényeket, visszafelé főleg az esztrák tartományekből pedig iparcikkeit szállítottak. A déli folyókon a hajózás fejlődése tette lehetővé a nagyobb távolságokra való viszonylag olcsó szállításokat. Ez Szeged szempontjából is lényeges. A polgárság legerősebb része a kereskedőpolgárság volt, bár az ipar is fejlődött. Több helyen Dél-Magyarországon szelvénygyártó, valamint olaj és dehánnyfeldolgozó manufaktúrákat építettek. Szegeden egy jómódu szerb polgár pl. dehánnyfeldolgozó üzemet létesített. A városi tanács ezért Sina Györgyöt a város díszpolgáraként választotta. Látjuk tehát, hogy a gazdag polgár tevékenységét elismeri a város, nemzetiségére való tekintet nélkül.^{12/}

A nemzeti mozgalmat elsősorban a polgárság támogatta. A kereskedőpolgárok tevékenységének előnye éppen az, hogy akik résztvettek a szerb fejedelemség és a török birodalom felé irányuló kereskedelemben, nyilván könnyebben megismertek a szerb mozgalemmal, mint az iparosok, akik városaikból alig mesdultak ki. Ahogy nőtt a déli kereskedelem, úgy erősödött a különböző birodalmakban élő szerbek együvé tartozásának tudata. Ez a ferradalom alatt oda vezetett, hogy Szegedről több szerb polgár eltávozott, s a szerb nemzeti mozgalemban vett részt.

Sina György díszpolgárrá választása arra utal, hogy a

szerb és a magyar polgárok között az 1840-es években nagy összeköttetések nem lehettek. A szegedi szerbek részvétele a szerb mozgalomban viszont azt mutatja, hogy a politikai, mozgalmi szálak is igen erősek voltak, vagyis a tudati tényezők el is válhattak az anyagiaktól.

A szerb polgárok legnagyobb része királyi városokban lakott, s ha megvizsgáljuk a szegedi városi tanács tagjainak névsorát a 40-es években, sőt 1848-49-ben is, jónéhány szerbet találunk köztük.

A polgárság mozgalmának megértése miatt célszerű röviden Szeged gazdasági életét is áttekinteni.

Az 1840-es években a város gazdasági élete rohamosan fejlődni kezdett az előző korszakokhoz képest.

A kereskedelem kibontakozását több tényező segítette. Megindult a városból elvezető utak kiépítése. 1844-től vált rendszeressé a gőzhajóforgalom. Különösen fejlődött a gabona és dohánykereskedelem. A gabonát a Tiszán levő mintegy 80 malomban delgezték fel.^{/3/} A dohányfűlvásárlók között a legismertebb Wodianer és a már említett Sina voltak. Sina György egyik telkén pajtákat emeltetett, ahol állandóan több száz munkás delgezte föl a dohányt.^{/4/} Volt egyébként az, aki tervbe vette egy Pest-Szeged osatérna létesítését.

Az ipar elmaradt a kereskedelem mögött. A céhek uralták a város iparát; még 1848-ban is céhet akartak alapítani egyes iparészek. Jelentős ekkor Szeged hajóépítése is.

1847-ben 2 514 kézműves is dolgozott, ezenkívül ecet- és szivargyár is működött a városban.^{/5/}

Szeged mégis elsősorban mezőgazdasági jellegű eszidőtájt. Legfontosabb a dohánytermelés volt, de nagy mennyiségben termesztették a gabonafajtákat, a dinnyét és a kukoricát is.^{/6/} Még a legvagyonosabb kereskedőknek is volt tányójuk a város határában, ahol a szőlőművelést is ismerték.

Egy 1848. január 31-i keletű jelentés a lakosság vagyoni helyzetéről elárulja, hogy 1000 pengő forintot érő vagyona 791 lakosnak, 1500 pengő forintot érő ingatlana pedig 1446 polgárnak volt. 2436 mesterebert tartottak számon, a kereskedőkről pedig így szól a jelentés: "a rendszeres kereskedők száma pedig 25-re üt ki."^{/7/}

A gazdag polgárok között egyaránt voltak magyar, szerb, német és zsidó nemzetiségűek. A legszegényebb rétegek /sokszor a város pénzén élők/ között szintén megtalálhatók minden nemzetiség tagjai. Az is tény, hogy a jómódu kereskedők főleg szerbek és németek voltak, míg a magyarok többsége földjéből vagy óhes ipari munkájából élt meg.

A város kulturális életéről el kell mondanunk, hogy 1801-től volt nyoma, 1829-től pedig kaszinó. Az 1840-es évekig német színház is működött, de azt a magyar ifjak megbuktatták, s helyette a Magyar Komlóssy-féle társulatot szerződttették. Az 1719-ben alapított kegyesrendi gimnáziumot 1792-ben bölcsészeti tanfolyammal egészítették ki. Több szegedi szerb fiatal tanult az ország főiskoláin, ezek tartották a kapcsolatot más városok szerb lakóival.

A negyvenes évek végén Apponyi kancellár vizsgálatot is indított a "gyanus" pozsonyi szerb diákok ellen, s rájuk is bizonyították /többek között szegediekre is/, hogy kapcsolatban állottak a pánszlávizmussal.^{8/} A magyarországi szerbek nemcsak az országon belüliekkel, hanem a Szerbiában élőkkel is tartották a kapcsolatot. Ennek egyik módja az volt, hogy a céh-szegédek Szerbiába utastak /vagy Szerbiába is/ tanulni, ahol nyilván nemcsak a szakmájukkal ismerkedtek. Így Theodorovich István serfőzségény is, aki kérvényezte a "nádorfehérvári os.kir. ügyvivőségénél", hogy továbbra is "Serbiában" maradhasson. Ettől a városi tanács, akit megkérdeztek az ügyről, sem sárkózott el: "... a nevezett egyénnek Serbiában további maradhatására nézve észrevétel fen /igy/ nem forog."^{9/}

A szegedi és a Szerbiában élő szerbek között tehát voltak kapcsolatok. Ezek gazdaságilag és kulturális szempontból kétségtelenül hasznosak voltak.

A továbbiakban meg kell vizsgálnunk Szeged népességi adatait és a nemzetiségek arányát a városban, mert ez is befolyásolta az eseményeket a forradalom ideje alatt.

Több forrásból is megtudhatjuk Szeged népességének adatait, a források többségét azonban kritikával kell kezelnünk.

A kor nagy statisztikusa, Fényes Elek 1847-ben kiadott Magyarország leírása című könyvében szereplő adat szerint a város lakóinak száma 35 861^{10/}. 1851-ben meg-

jelent könyvében /Magyarország geographiai szótára... /ugyan-
ez az adat szerepel. Ebből megtudjuk, hogy 1589 görög nem
egyesült hitű és 681 zsidó él a városban. Itt állapítja meg
Fényes Elek, hogy ezek "... nyelvükre nézve általában ma-
gyarok, mert kevés ráczok, görögök, németek és zsidók nagyob-
bára szinte értik és beszélik a magyar nyelvet."/11/

A fenti adatokat ismertették az 1847-48-as országgyű-
lésen is, mire a tanács fülhábörödött és elrendelte az ösz-
szeírást. Ez tűnik hiteles adatnak. A kimutatás városrészen-
kénti összecsúszásból áll, s tartalmazza az 1846-os adatokat
is. 1848 elején Szeged öszlakossága 52 593 fő volt. A szer-
bek száma 1700 körül mozoghatott /az öszeírás csak a férfi
lakosságot részletezi, a nőket egy öszszegben adja meg/. Ez a
város öszlétszámának 3,5 %-a az 1846-os 2,5 %-kal szemben.
A zsidók száma mintegy 2500 volt, ez 4,5 %. A városban
26 166 római katolikus és 51 evangélikus férfi élt. A ma-
gyarokat és németeket ennek alapján elválasztani lehetetlen.
A magyarság aránya mintegy 88-90 % lehetett.

A szerbek legnagyobb része a Palánk nevű városrészben
élt; ez volt a belváros. A fenti öszeírásból kiderül az is,
hogy itt lakott a legtöbb "tisztviselő és előkelő", valamint
a legkevesebb zsellér. A szerblakta Palánkban volt a legna-
gyobb a természetes szaporodás.^{/12/} E városrésznek mintegy
25-30 %-a volt szerb.

Mindezekből talán elfogadható az a következtetés,
hogy a szegedi szerbek többsége jó anyagi körülmények között
élt. A szegényebbek a másik három városrészben és a város
tanyáin laktak. Két szerb templom is volt, egy a belvárosban,

"... egy kisebb óhitű szentegyház..." pedig a külvárosban./13/

Megállapíthatjuk tehát, hogy a magyarság a lakosok túlnyomó többségét alkotta, a 10-12 %-nyi nemzetiségi lakosság pedig megoszlott /német, szláv, zsidó, cigány, görög/. A politikai események síkján ennek következménye az volt, hogy a nemzetiségek érezve számszerű gyöngeségüket, nem mertek kezdeményezni, s az eseményekben való aktív részvételig csak egyesek jutottak el, azok is a szerbek közül. Az összes többi nemzetiség kiállt a forradalom mellett.

Ujszeged, mely szintén Szegedhez tartozott, magyarlakta volt, itt 6 szerb és 18 zsidó élt. Szőreg lakossága 2430 volt, szerb többséggel: 1380 óhitű, 1030 magyar, 20 zsidó./14/

Ilyen volt Szeged gazdasági és kulturális helyzete, nemzetiségi összetétele, amikor 1848-49-ben kirobbant a polgári forradalom.

A nemzetiségi kérdés 1848-49 előtt is okozott némi problémát a városban. Tudjuk, hogy az 1800-as évek elejétől többször királyi biztost kellett ide küldeni, hogy elsimítsa az ellentéteket./15/ Jellemző általában a gyors magyarosodás, ugyanakkor a szerb nemzeti szellem sem tűnt el, hanem megerősödött.

Mégis, 1848 március 17-én, amikor megérkezett a pesti gőzhajó, a vele Wóber György képviselő jelentése a március 14-15-i eseményekről, úgy tűnik, nemzetiségre való tekintet

nélkül ünnepeltek a polgárok. Sőt, a képviselői jelentést felolvasó három tanácsos egyike a szerb Petrovics István volt, aki később igen fontos politikai pályát futott be.

Ellentétek már ekkor voltak, de ezek jellegét megvilágítja Reizner János egy mondata: egyesek "duzzogtak, hogy a paraszt velük egyenlő lett."/16/

Március 18-án népgyűlést tartottak, s mivel éppen vásár volt, mintegy 4000 ember előtt olvasták fel a 12 pontot. 24 tagu "közbátorsági bizottmányt" választottak. Ennek egyik tagja zsidó volt, aki azonban lemondott a zsidóellenes közhangulat nyomására. Március 19-én a zsidók a piacon tartották hálaadó istentiszteletüket, mire a polgárok másnap azon a helyen fűlszedték a köveget, mivel azt "Mózes követői lábaikkal megfertőztették."/17/

A választmány ekkor a nemzetiségeket sértő határozatot is hozott: elrendelte, hogy minden polgár nemzetiszínű szalagot viseljen a kalapján. Az április 4-i népgyűlésen pedig tiltakoztak az ellen, hogy Zimonyban és Karlócán szerb nemzeti lobogókat tűztek ki./18/ Mindezek föllelevenítették az ünnepi napokban elhalványult nemzetiségi ellentéteket.

Április 3-i keltezésű az a levél, melyet "a ministeri országos ideiglenes bizottmány" küldött többek között Szegednek is, melyben elítéli a zsidók üldözését, s felszólítja a polgárságot, hogy "... az ország határain belől a kik vannak, itt békében lakhassanak."/19/ A forradalmi események tehát részben eltűntették, részben pedig napfényre hozták a nemzetiségi ellentéteket.

Májusban a legfontosabb politikai esemény az új hiva-

talankor már megválasztása volt. A több mint 52 ezer lakos-
ból csak 2002 polgár szavazhatott. A város hangulata a
régli hivatalnokok ellen irányult, elsősorban a főbíró,
Wrbner György iránt, aki a hír szerint azt nyilatkozta
volna, hogy "parasztnak nem szabadság, hanem rablása" /20/
Ez a megjegyzés egyaránt vonatkozik az összes volt jobbköz-
sra, nemzeti hovatartozás nélkül.

Május 16-án történt meg a tisztújítás. Többeségben
megválasztották a tisztviselőket, de főképp az az, hogy
letett a város tisztviselőinek. A különböző nemzetiségű tanács-
nokokat összehozták az, hogy valamennyien a legzárda-
bak közül kerültek ki. Főjegyzővé választották a szorb
Vesseli-Novos Bazilit. Később több változás történt a veze-
tésben. Ekkor került ki a vezetésből a szorb Petrovics
István, de nem nemzeti hovatartozás miatt, hanem a forrás-
dalom előtti álláspontjából. Május végén, június elején
két szorb /Nikolits György és Szavits Mihály ügyvéd/ is kör-
vényeztet az aljegyzőt hivatalból. Ez arra utal, hogy ekkor
még nem lehetett a szorb-ellenes hangulat végzetesen rossz,
hiszen abban az esetben a polgárok nem tartották volna
magukat esélyesnek az aljegyzői állás elnyerésére. /21/ A
szorbok iránti kedveskedő hangulat egyik jele a tanács részéről
az is, hogy április 2-án jelentette a főkapitány, hogy
Szavits György 25 éves öltözékes, kereskedő megédesült
a városi polgárjog elnyerését. /22/ Szintén ekkor ajánlat-
tak polgárnak Milits László szorgalmazatára /23/
Május 20-án hozták azt a beugymintázásti rendeletet.

mely kimondja, hogy a városban a katenaság ellátása a köz-
osendet megzavaró egyénekre hárul. Ezt a rendeletet a
"...városban divatosó nyelvekre való figyelemmel..." a vá-
rosban, nyilvános helyeken ki kell függeszteni. Fölfighatjuk
est valamiféle gazdasági fékezésként a nemzetiségek felé./24/

A június 1-i tanácsülésen elhatározták, hogy a város
150 000 pengő forintnyi összeget kíván az állam javára segít-
ségként felajánlani, s ezt az összeget kölcsönükből és a
lakosság adakozásából szándékozik összegyűjteni./25/ Egyes
szerb polgárok /mint Radoszláv Balázs és Zseravits János is
500-500 pengőforinttal azonnal fölajánlották segítségüket./26/
Az ilyen esetek kétség kívül kedvező színben állították be a
szerbséget a polgárok előtt. Ugyanakkor meg kell állapítanunk,
hogy a közhangulat mégis a szerbek ellen fordult. Ezt bizo-
nyítja Szrémáoz Román, az egyik leggazdagabb szerb polgár
esete is. Feljelentették, hogy "... folyó év áldozó osütör-
tükön Szrémáoz Román tulajdon tanyáján, több tanyai ráozokat
összevegyűjtván, s ott ollyatén beszédet tartott, hogy csak
egyenek, igyanak, ószre ugy is a magyarok fejét vasvillára
aggattyuk; - és folyó hó 4-én estve a helybéli ráoz községi
papot is kivítették, kit is más napon Karloviczára küldöttek."
E följelentést tanyai magyar parasztok tették, s mikor a
város főkapitánya kihallgatta őket, mindent letagadtak vagy
egymásra hárítottak. A főkapitányi jelentés szerint június
1-én Szrémáoz Román tanyáján valóban mulattak, mégpedig
Runios Konstantin ügyvéd névnapját ünnepelték, de a fenti
beszéd nem hangzott el. A jegyzőkönyvek összevetéséből ki-
derül, hogy a főkapitány teljesen elfogadta a gazdag

Szremácó vallomását, így a vádlottnak bántódása nem esett. /27/

Ugyanakkor mégis fokozták a szerbellenes hangulatot a délvidéki események hírei is: a szerb lázadás egyre inkább elharapódzott, megindult a kegyetlen háború. A Köz-
lönyben június 11-én megjelent Szemere kiáltványa, melyben tudatja, hogy az elszakadási szándék a délvidéken "tettle-
ges" lázadássá fajult." A belügyminiszteri rendeletben ezek találhatók: "Buzdítva szólítsanak fel mindenkit, nyelv és valláskülönbség nélkül. A magyar, német, oláh eddigelé
hű maradt a testvériség szent szózatához, a bujtogatók csak a rács népet szédítették el leginkább." Kéri a szerbeket
is, hogy lépjenek a magyar nemzetórságba. Szegeden már meg-
indult a nemzetórság szervezése, mintegy 6600 férfi /ebből
2000 tanyai/ állt be a fegyveresek sorába. /28/ Hadi választ-
mányt hoztak létre, melynek feladata lett a Szeged térségé-
ben összevonandó katonai és nemzetőri tábor szükségleteinek
fedezése. E testületnek Szávits János személyében szerb
tagja is volt. /29/ A palánki nemzetőr-századokba több szerb
is beállt, valamint Pothy János szerb polgár "... két ön-
kéntest 3 évig ellátni magát késznek nyilvánítja." /30/

A szerb hitközség június 11-én gyűlést tartott,
melyen politikai kérdéseket beszéltek meg. A tanács részéről
is részt vett egy tanácsos ezen, s jelentette a tanácsnak,
hogy "... a nevezett község jelenlétemben, tárt nyitott
ajtóknál, s teljes nyilvánosság mellett gyűlést, és magyar
nyelven tanácskozást tartott, ezen a király, haza s alkotmány

iránt lelkesedéssel, de más részről férfias higgadtsággal is tartott tanácskozás eredménye az itt olvasható kérelem volt." A szerbek ugyanis álláspontjukat egy terjedelmes levélben fogalmazták meg és a tanácsülés elé terjesztették. Ennek lényege: "Pár nap óta a város falai között ránk nézve sajnos dolgok történnek. Egyikünk másikunkról lázító hírek költetnek, s e pontból kiindulva ellenünk községbeliek ellen ellenséges szellem élesztetik, veszedelmes fenyegetések hangoztatnak. Nehányunk kivégzése vagy mindnyájunk felkoncoltatása mint valami elhatározott dolog híreszteltetik." Kinyilatkoztatják, hogy lelkiismeretük tiszta, valamint "... a szabadság, egyenlőség és testvériség nem szemfényvesztés, sem nem egy felekezet kizárólagos kinosé. "Követeli a tanácsból a levél, hogy "... az álhírek koholói és azok merész terjesztői szigorúan fenyítettessenek" ugyanis az együtt lakóknak teljesen egyek az érdekeik. Biztosítják a tanácsot, hogy a déli lázadásban nincs senki közülük, ám a gyanúsítottak ellen mégis szigorú vizsgálatot rendeljenek el.^{/31/} A közgyűlés viszonzásul megígérte a szerbeknek, hogy nem fog bántódásuk esni.^{/32/}

Ekkor úgy látszott, hogy az ellentétet sikerül leosondosítani. Ezt támogatta az a június 10-i hadügyminiszteri levél is, mely a déli lázadás miatt ugyan fegyverbe szólítja a városokat, de megállapítja azt is, hogy a déli lázadók nem lehetnek szerbek, hiszen ezeket a magyarok 180 évvel ezelőtt befogadták az országba, hanem azok "... elkorcsosodott gyűlevész népcsoportok lehetnek."^{/33/}

Ekkor érkezett meg a kikindai szerbek meglepően barátságos hangú levele is. A levélből idézünk: "magyar és német testvérek! ... soha még e magyar haza fenn áll elpártolni vagy elválni nem fogunk, sőt önökkel kezét fogva, és vállat vetve szeretett magyar hazánkat minden ellenséges kül és bel viszonyoktól ... meg fogjuk védeni."/34/

Szintén ekkor ért Szegedre az István nádor és Szemere Bertalan aláírásával ellátott rendelet, a szegedi rögtönítélő bíróság felállításáról. Létrehozását így indokolják: "Némely titokban működött elégületlenek a vallásbeli és népfaj különbségekből meritett ingerlésnek felhasználásával a népet tévutakra vezetni, elégületlenségre és erőszakos merények elkövetésére bujtogatni törekcsenek." Ezt a lázadó nemzetiségek elleni, de a magyar nacionalisták elleni intézkedésnek is tekinthetjük: a kormány mind a két felet csöndesíteni akarta a vészbíróság felállításával. A város e rendeletet loco példányban kinyomatta./35/

Ekkor, júniusban történik, hogy a nemzetőrség megtagadta a szerbek ellen való vonulást a délvidékre. Nem biztos, hogy ez gyávaságukkal magyarázható egyedül, ugyanis -mint ismeretes - a palánki századokban szerbek is voltak./36/ A polgárok között elterjedt a híre, hogy egy szerb nemzetőr e szavakat mondta: hogy "... ő szerb testvéreire, bárki parancsolja is, lőni nem fog."/37/ Mindezek alapján úgy tűnik, hogy június közepére megvalósul a béke szerbek és magyarok között.

Néhány nap múlva azonban mégis olyan események történtek, amelyek az egyébként is türekeny és jobbára csak lát-

szólagos békét megbontották. Junius 17-én hajnalban ugyanis a város egykori tanácsosa, a már említett szerb Petrovics István titokban és engedély nélkül elhagyta a várost. A házat a városi hatóságok "felvigyázás" alá vették,^{/38/} majd a déli megyékhez intézett körlevélben felhívították Petrovicsot a hazatérésre. Miután ez nem történt meg, a következő hónapban összeírták vagyonát.^{/39/} A városi "tári ellenőr" jelentéséből kiderül, hogy Petrovics nem számolt el, sőt a város pénztárába is nagyobb összeget be kellett volna fizetnie.^{/40/} A gazdag volt tanácsos persze nem csupán adosságai miatt hagyta el a várost.^{/41/}

Petrovics István, vagy ahogy ettől kezdve írta nevét: Jevan Petrović, Karlóóra utazott, ahol azonnal bekapcsolódott a szerb nemzeti mozgalomba. Elutazása után alig négy nappal, június 21-én újráválasztották a szerb fődobort, s ő ennek előbb elnökhelyettese^{/42/}, majd elnöke lett.^{/43/} Julius 13-án ő értesítette Hrabowsky főhadparancsnokot, hogy a fődobor elrendelte a statáriumot. Julius 23-án a fődobor titkos katonai tanácsot állított föl, ennek elnökévé is Petrovicsot választották meg.^{/44/} A szerb táboron belüli politikai harcban is aktívan résztvett. Az Obrenovics - Karagyergyevics ellentétben Obrenovics Milos pártján állt, s több támadást indított a magyarországi Karagyergyevics - pártiak ellen /ilyen volt többek között Sztratimirovics György is/.^{/45/} Pályája gyorsan emelkedett: november 4-én a főbizottság létrehozta a Szerb Vajdaság kormányát, mely - mint ismeretes - 5 osztályból és a kormányzó mellé kirendelt négy rendkívüli személyből állt. Ez utóbbi csoport tagja

lett Petrovics. A Karagyergyevics-hívek egyik legfontosabb célja Petrovics eltávolítása volt az odorból.^{/46/} A bizottság 1849 ujévi üdvözlétét a császárhoz különben ő is aláírta. A magyar forradalmat soha nem ismerte el, egy későbbi levelében "párttűtő kormánynak" nevezi a forradalmi magyar kormányt.^{/47/} 1849. február 1-én a nagybenskeréki odbor biztosa lett.^{/48/} A tavaszi hónapokban - mint másoknál is - nála is megfigyelhető a császári házba vetett politikában való osalódás. Résztvett ugyanis a május 5-8-i zimonyi tanácskozáson, melyen a pátriárkától 6 pontban követelték a szkupstina összehívását, a nemzeti közigazgatást és tiltakoztak az oktrojált alkotmány ellen.^{/49/}

A forradalom bukása után visszatérhetett Szegedre. 1849. október 9-i levelében azt írja, hogy távozásának oka egy és negyed évvel ezelőtt "... a párttűtő kormánynak hódolt veszett sereg dűhe..." volt, s panaszkodik, hogy "... ragadozó körmeik közt mindenemet itt hagyni kénytelen velék..." Nem véletlen, hogy így ír, ugyanis azt kérvényezte a tanácsról, hogy a tőle követelt nagyobb pénzösszeget ne kelljen megfizetnie.^{/50/}

A szegedi polgárok közül Petrovics István volt az, aki a legaktívabban részt vett az ellenforradalomban, de ismeretes, hogy nem csak ő hagyta el városát egyedül a szegedi szerbek közül.

Ezután vissza kell térnünk 1848 júniusára. A város főjegyzőjévé a forradalmi választásokon a szerb Vesselinovics Bazilt választották. Junius 21-én azonban, alig négy

nappal Petrovics István távozása után ő is engedély nélkül távozott. A tanács küldöttsége másnap kihallgatta szakácsnőjét, aki elmondta, hogy gazdája 21-én este gyalog indult el otthonról. A szobájában talált egyik levéltüredékre azt írta, hogy Óbecsére megy sógorához,^{/51/} a valóságban azonban Belgrádba utazott. Innen júliusban levelet írt a városnak, melyben kifejtette, hogy azért távozott, mert élete veszélyben volt.

Ezek után egyre több szerb hagyta el titokban a várost, mások közülük a törvényes út betartásával, utlevéllel akartak elmenni. Ezeket a polgármester beszélte rá a maradásra, biztonságot ígérve nekik.^{/52/} Az eltávozottak között volt a két görögkeleti pap is.

A szegedi szerb lakosságot a délvidéki, igen véres és kegyetlen háború hírei riasztották meg. Attól féltek ugyanis, hogy a magyarok rajtuk állnak bosszút a délvidéki magyarokon elkövetett szerb kegyetlenségekért. Félelmük részben jogos volt: a magyarok gyűlése csak nőtt a déli események hatására.^{/53/} A városból elmenekült szerbek, elsősorban Petrovics István és Veszelinovits Bazil is sokat ártottak az ittmaradt szerbeknek, hiszen tevékenységükről járt a hír a lakosság között. Ők tehát nemcsak a forradalmi mozgalomnak, hanem saját népüknek is ártottak.

A fenti események hatására, a kedélyek megnyugtatósára a tanács az itt következő felhívást boosátotta ki:
"Magyarok! Mi eddig minden ajku polgártársaink iránt testvéri s felebaráti szeretettel viseltetánk, annál inkább

megkivántatik most, hogy óhitű polgártársainknak megmutassuk; mikép általunk senki vallása és nyelve tekintetéből nem üldöztetik; hogy polgártársainknak személyes bátorságuk sehol biztosabb nem lehet mint épen nálunk." "Elszavunk: nem üldözni senkit - örködni ugyan bátorságunk felett férfiasan, de nem engedni, hogy a köztünk lakozó becsületes óhitű felebarátaink törvényellenesen nyugtalaníttassanak;"-... Azon leszünk, hogy "... a magyar kormány és alkotmányhoz a bizalmatlanságnak legkisebb szikrája is elfojtassék s egymást testvériséggel és szeretettel ölelhessük."/54/

Válaszképpen a szerbek nyilvánosságra hozták a régebben szerkesztett hűségnyilatkozatukat^{/55/} de ez inkább kényszerből, félelemből történt.

A helyzet viszont közben egyre kritikusabbá vált. Julius elején érkezett Szegedre Torontál vármegye segélykérő levele. Mint írják: ha ők vereséget szenvednek", ... a Tisza és Maros partjáig az ellenséget mi sem gátolja", valamint "... a szerenosétlen szentmihályi 5000 oláh atyánkfia földön futóvá leend." Szeged nem tudott segítséget nyújtani, éppen azért, mert a város stratégiai szempontból rendkívüli fontos szerepet töltött be, éppen "természeti helyzeténél fogva."/56/

A július 10-i közgyűlésen számoltak be a hadseregnek tett adakozásokról. Ebből kiderül, hogy a legtöbbet a szerbek lakta Palánkban gyűjtötték össze.^{/57/} A szerbek - látjuk - minden zaklatásuk ellenére megpróbáltak helyze-

tükön ily módon is segíteni. Ugyanakkor a szegedi puska-
por-kereskedők a délvidékre is szállították árujukat. Klau-
zál Gábor egy levelében meg is tiltotta, hogy eladják a
puskapor-t a délvidékre vagy Horvátországba. /58/

A hadügyminiszter július 19-i levelében tudatta a
várossal, hogy oda érkezik augusztus elején a "második
előh. határszéli ezred" egy zászlóalja. /59/ A kormány nyár
eleje óta többször értesítette a tanácsot, hogy erős ka-
tonai tábert kíván létrehozni Szeged mellett. /60/ A román
határőrszázalaj mellett székelyeket is akartak ide telepí-
teni véglegesen, de a közbejött erdélyi események miatt ez
nem történt meg.

Mészáros Lázár augusztus 9-én Szegeden járt, fogadta
a román zászlóalj tisztjeit. A románoknak 13-án kellett
volna Ó-Bocsára indulnia. Azenban aznap hajnalban az egység
Szóregre vonult, ahol a szerbek már kocsikkal várták őket.
Segítségükkel a román zászlóalj Temesvár irányában elszö-
kött. /61/

A városban ezzel a végsőkéig fokozódott a szerbek
elleni hangulat. A várbeli börtönbe sok szerb került, dél-
vidékiek is, szegediek is. Ezeket október elején 83 /1/
kocsival Pestre szállították. /62/ Ugyanakkor szállították
el az olasz foglyok egy részét is. /63/

A szerbek elleni ellenséges hangulat október közepén
érte el csúcspontját. Kossuth október elején elmondott
szegedi beszéde felbátorította a polgárságot, felhívta az
önvédelemre. Megerősítették a nemzetőrséget, s mikor október

13-án megérkezett Nagy Sándor József őrnagy levele Kikinda elestéről^{/64/}, a tanács 6 század nemzetőrt küldött a település fölmentésére, Szőregen keresztül. A nemzetőrség katonái nem szívesen hagyták el a több oldalról fenyegetett várost. Az őrsereg október 15-én dél körül ért Szőregre, ahol tűzpárba alakult ki a szerb és magyar nemzetőrök között. A szőregi események hírére a városban is zavargások robbantak ki, amelyek mindkét oldalról áldozatot követeltek.^{/65/} Ennek során 15 szerb és néhány magyar nemzetőr elesett.

Az október 15-i véres eseménysorozat nemcsak nemzeti-ségi ellentéteket tükröz, hanem az egyre nehezebben élő szegény rétegek és a gazdag, a háborúból is csak nyerő polgárok közötti osztályellentétet is. Lehetetlen ezt észre nem vennünk, hiszen e napon nemcsak a szerb, hanem a jómódu német nemzetiségű kereskedők házait is megtámadták.

Természetesen azonban ekkor főleg a nemzetiségi gyűlölködés hajtotta a tömegeket, a kevésbé jómóduak közül is többeket megölték, ha azok szerbek voltak.

Az eseményeknek végül mintegy 60 halálos áldozata volt. A gazdag kereskedők kárát nemzetiségi hovatartozástól függetlenül megtérítették, miután fölmerítették veszteségeiket.^{/66/}

Október 26-án a tanács kihirdette az ostromállapotot;^{/67/} ez nyilvánvalóan nem a nemzetiségek ellen történt, hiszen azok tökéletesen meg voltak félemlítve, hanem a szegény rétegek ellen, nemzetiségre való tekintet nélkül, a gazdagok

vagyonbiztonsága miatt. Az ugyan tény, hogy a szabadságharc eseményei egyes esetekben összhangot tudtak teremteni a gazdag és szegény osztályok között, de az is tény, hogy az osztályellentétek mindvégig feszültséget okoztak a város szabadságharc alatti történetében. /68/

Az október 15-1 események osztályjellegét bizonyítja az is, hogy a gazdag Korda János, a nemzetőrség parancsnoka segített a szerb Rákis kereskedő családjának; megbeszéltek, hogyha jöna rabló tömeg, akkor a szerbek kibontják a Kordaház falát és hozzájuk menekülnek. /69/

Az őszi és téli hónapokban az októberi események után a nemzetiségi kérdés háttérbe szorult Szegeden a városi és országos kérdések miatt.

November 21-én elhatározta a közgyűlés, hogy az egész várost erődítményrendszerrel veszik körül. /70/ E munkában szükség lett volna magyarok és szerbek összefogására. A szerbek elleni hangulat viszont - ha véres események nem is történtek - még mindig rossz volt. Ezt jól tükrözi Neskovits Döme óhitű polgár helyettesítési kérelme a hadseregben. Kérésének indokolása ez: "Mert ő hitben születtem, kik ellen, legyenek bár legszentebb érzetűek, legkészségesb akaratuak, az ingerültség olly magasra emelkedett, hogy azt lehusni csaknem a lehetetlenségek sorába tartozik. "Ugyanakkor tudatja, hogy hazája "érdemes polgárfia" akar lenni. /71/

A szerbek többsége máshogy is kifejezte hűségét: december 22-én harangjaikat följánlották a Honvédelmi Bizottmánynak, valamint kérik, hogy "... rég idő óta eltávozott,

és mind ez ideig vissza nem jött két lelkészünk helyett, minthogy községünk pap nélkül van... egy a magyar nyelvben jártas, és hazafias érzetű lelkész mielőbb alkalmaztassék."/72/

1849 elején a délvidéki magyar hadseregnek Debrecen védelme lett fő feladata. Így Szabadka és Szeged maradt a még magyar fennhatóságu részek legdélőbb pontja. A szerbek és osásháziak déli nagy támadása január 16-án indult meg, s egyik fő célja éppen Szeged elfoglalása volt."/73/ A várost január végén elhagyta Vécsey tábornok hadserege, kisebb védelmi egységet hagyva csak hátra. A haditörvényszék hatáskörét minden polgári ügyre is kiterjesztette."/74/

Ekkoriban indult meg a délvidéki menekülők özöne is északra. Megközelítőleg 60 000 magyar menekült a szerb csapatok elől, s ezek egyrészét Szegeden helyezték el."/75/ A menekültek ismét előtérbe állították a nemzetiségi kérdést: amit ők lent elszenvedtek a szerbektől, azt most akarták visszafizetni a védtelen nemzetiségieknek.

Február 10-én Theodorovics serege elfoglalta Szőregget, 11-én Ujszegedet, de ezt is és 13-án Szőregget is visszafoglalták a magyar csapatok. Szőregget porrá égették."/76/ A nemzetőrök a visszafoglalt falvak szerb lakosságával kegyetlenül bántak."/77/ A meglehetősen szegény magyar nemzetőröknél mindez nem magyarázható pusztán nemzeti gyűlöletből fakadó bosszúval. Thim József történetíró igen jól látta meg azt, hogy "Szegeden úgy félték az urak a

bundás magyartól, akárosak a szerbtől."/78/ A nyomor, a rengeteg menekült, a terjedő betegségek /kolera/ anarchiát idéztek elő a városban. Ismét működni kezdett a vésztörvényszék, több "szerb kém" agyon is lőttek. Így március 11-én, amikor két szerbet hallgattak ki, akik szerb tisztak leveleit szállították./79/ Kátyánszky Árkád és Betyánszky Uros közül az előbbi polgári bíróságnak adták át, az utóbbit agyonlőtték./80/ A menekültek által okozott problémákra is bőven akad példa. Egy kihallgatási jegyzőkönyv szerint Varga József menekült elhajtott két levat egy bunyevácótól, s amikor az meg akarta állítani, Varga több magyart hívott segítségül: "... jertek testvéreim, a rázok meg akarnak rabolni..."/81/

Március végére Szeged felszabadult az ellenséges gyűrűből, sőt, a déli útközetekben a magyarok mellett több szerb és számos német ajku polgár is résztvett.

Megünnepezték március 15. évfordulóját,/82/ az április 29-i népgyűlésen pedig a Függetlenségi Nyilatkozatot./83/ A belpolitikai élet zajlása egyre jobban háttérbe szorította a nemzetiségi kérdésből adódó problémákat. Erre utal Kremminger Antal prépost, plébános esete is. Őt a város által alapított és a legszegényebbekből álló, pusztán a hópénzért harcoló gerilla-csapat katonái fűl akarták koncolni. Ezért őket hadbíróssággal fenyegették. Végül a papot a kormánybiztos fölmentette hivatalából. A nemzetiségi kérdést háttérbe szorították még az ilyen kisebb-nagyobb városi ügyeken kívül a tavaszi hadjárat győzelmei is. Ezeket a legnagyobb lelkesedéssel ünnepelték meg./84/ Ismét meg-

indult a toborzás, több német és szerb ifju lett a hadsereg tagja. Itt tartózkodtak román ujoncok is, s ezért a 4. hadmegye parancsnoksága a tanácstól a szerb templom kinyitását kéri egy június 30-i levelében, mivel a görög-keletiek "... szellemi felvilágosítást igényelnek."/85/

Ugyanekkor a gazdasági életre rányomta bélyegét a magyar bankjegyek iránti bizalmatlanság, valamint az élelmiszerek árának felszökése. A külvárosokban ismét kiütött a kolera./86/

Az ismert katonai események következtében Kossuth július 2-án bejelentette, hogy a kormány Szegedre jön. A vár erősítési munkái teljes erővel folytak./87/ Elegendő számú képviselő üsszegyültekor ülésezni kezdett az országgyűlés. Két nyilvános és egy zárt ülést tartottak. Mint ismeretes, a 28-i nyilvános ülésen fogadták el a nemzetiségi törvényt./Két héttel előtte, 14-én írta alá Nicolae Bălcescu és Kossuth a Megbékélési Tervezetet./ Ezeknek az eseményeknek kétség kívül volt hatása a szegedi nemzetiségek életére is. Nem ismerünk olyan dokumentumot, amely bármilyen, a nemzetiségek ellen irányuló akcióról tudósítana. A szegediek azonnal megismerhették a nemzetiségi törvény szövegét, hiszen az a Közlönyben azonnal megjelent./88/

A képviselők július 28 - augusztus 2 között hagyták el a várost./89/ Rajacsios pátriárka augusztus 1-i kiáltványában tudatja, hogy Knityánin Verseánél megverte a magyarokat, és "Szegedet megreszkettette"./90/ Ugyancsak augusztus 1-én hagyta el a magyar hadsereg a várost, mely megdermedve várta az eseményeket: Haynau elfoglalta Szegedet, augusztus

5-én pedig Szőregnél megverte a magyar hadakat. Szeged sorsa eldőlt. A nemzetiségi ellentétek ismét fellángoltak: a osászári főparancsnok a zsidókat 25 000 pár bakancssal saroelta meg. Kihirdették a március 4-i alkotmány szövegét is.^{/91/} Megkezdték a forradalmi tanács hivatalnokainak letartóztatását^{/92/}, s az új tanácsba beválasztották az időközben hazatért Veszelinovics Bazilt./Egyes szerb lakosok azonnal bosszút álltak a forradalom alatt elszennvedt sérelmekért.^{/93/} Veszelinovics mindent megtett a szerbek jogaiért: ő kérte a tanácstól a szeptember 15-től beiktatott szerb tanító fizetését is.^{/94/}

Az új hatalom nemzetiségi politikájára vet fényt a zsidó hitközség egyik kérvényére adott válasz: a zsidók ingatlant szerettek volna vásárolni maguknak, de Gyulai Gaál Eduárd osászári főparancsnok éppen a március 4-i alkotmányra hivatkozva utasította vissza kérésüket.^{/95/} A nemzeti ellentétek teljes erővel újra föléledtek.

A nemzetiségi ellentétek 1848 októberéig gyorsan éleződtek, ettől kezdve pedig lassan osztkkentek. A legkevesebb nemzetiségi probléma az 1849. július 28-i nemzetiségi törvény napjaiban volt.

Az osztályharc éleződése párhuzamosan haladt a nemzetiségi kérdés kiéleződésével az őszi-téli hónapokig, s a további időszakokban sem hanyatlott, hanem egyre mőtött a szabadságharc bukásáig.

J E G Y Z E T E K

1. ARATÓ ENDRE: A nemzetiségi kérdés története Magyarországon 1790-1848. II.kötet, 16.
2. REIZNER JÁNOS: Szeged története I-IV. Szeged, 1899. II.50.
3. FÉNYES ELEK: Magyarország geographiai szótára... Pesten, 1851.76-77.
4. REIZNER: II.50.
5. FÉNYES ELEK: Magyarország leírása..., Pesten, 1847. 416.
6. Uo.
7. CSML.TO. 1848/670.sz.
8. THIM JÓZSEF: Az 1848-49-iki magyarországi szerb felkelés története I-III. II.48.
9. CSML.TO. 1848/639.
- 10.FÉNYES: Magyarország leírása, 416.
- 11.FÉNYES: Magyarország geographiai szótára.77.
- 12.CSML.TO. 1848/548.
- 13.FÉNYES: Magyarország geographiai szótára. 77.
- 14.Uo. 158.
- 15.REIZNER: II.23.
- 16.REIZNER: II.7.
- 17.Uo.71.
- 18.Uo.74.
- 19.CSML. TO. 1848/1862.
- 20.REIZNER; II.77.
- 21.CSML.KI.1848/52.
- 22.CSML.TO.1848/1621.
- 23.CsML.KI.1848/820.
- 24.CsML.KI.1848/39.

25. Közlöny, 1848. június 8. és REIZNER. II. 85.
26. CSML. TO. 1848/3580.
27. CSML. TO. 1848/2761.
28. Közlöny, 1949. jun. 18./42.
29. REIZNER; II. 94.
30. Közlöny, 1848/42. p. Vadász Manó polgármester június 15-1
jelentése.
31. CSML. KI. 1848/57. Itt jegyzem meg, hogy a szegedi szerb
hitközség irataihoz nem jutottam hozzá, ezért
annak csak a szegedi levéltárban található egyes
iratait használhattam föl.
32. REIZNER; II. 97.
33. CSML. KI. 1848/47.
34. CSML. KI. 1848/173. A rossz helyesírás és központozás mu-
tatja, hogy magyarul nem jól tudó szerb írhatta
a levelet.
35. CSML. KI. 1848/110.
36. THIM, I. 177.
37. REIZNER, II. 97.
38. CSML. TO. 1848/2719. Bérozy Antal tanácsos jelentése.
39. CSML. TO. 1848/2719. Dáni Ferenc tanácsos jelentése július
16-án.
40. CSML. TO. 1848/2719. Hódy Antal tanácsos jelentése aug.
1-én.
41. CSML. TO. 1848/2719. Bérozy Antal jelentése dec. 30-án.
42. THIM; II. 448.
43. Uo. 598.
44. THIM. I. 215.
45. UO. 143. és 222.
46. THIM, III. 43-44. és 46.: Sztefanovics István szerbiai
államtanácsos Knityáninhoz írt levelében tudatja,

hogy a főudorban Milos hívei ülnek: "Ha a pátriárka és az ottani szerbek ilyen egyéneket, mint Petrovics... túrni kénytelenek, mi uram nem vagyunk kénytelenek." Ezek ugyanis azt terjesztik, hogy Szerbia azért segíti a magyarországi szerbeket, nehogy ezek Szerbiára "szabadítsák" Milost.

47.CSML.TO. 1849/II/945.

48.THIM: I.302.

49.THIM, I.400.

50.CSML.TO.1848/II945.

51.CSML TO 184 /2720.

52.REIZNER, II.98.

53.REIZNER, II.97. Nagy Pál képviselő június 19-1 beszéde.

54.Közlöny, 1848. július 3.

55.REIZNER, II. 98.

56.CSML.TO. 1848/1798.

57.CSML.KI. 1848/194.

58.CSML. KI. 1848/224.

59.CSML.KI. 1848/230.

60.CSML.KI.1848/48.Szemere levele Csernovics és Vukovics kormánybiztosi kinevezéséről és a szegedi táborról.

61.REIZNER, II.101.

62.CS?L.TO. 1848/3821.

63.CSML.TO. 1848/3804.

64.CSML.TO. 1848/3855 és CSML.TO. 1848/5886. Nagy őrnagy 1000 fő segítséget kér a várostól.

65.THIM, I. 254. és REIZNER II. 112-15.

66.CSML.TO. 1848/4260. Vékess Ferenc tanácsnok, a Felsővárosba kirendelt bizottság vezetőjének jelentése.

- 67.REIZNER, II. 117.
68.REIZNER, II. 118-9.
69.CSML.TO. 1849/II/2413.
70.REIZNER, II. 120.
71.CSML. TO. 1848/2486.
72.CSML.TO. 1848/476.
73.THIM. I. 300.
74.THIM.I.286. és REIZNER, II. 128-9.
75.THIM, I.288. és REIZNER, II. 129. és CSML.TO.1849/246.
A torontáli alispán levele a menekültek ügyében;
segítse meg őket a város. CSML.TO. 1849/273.
Vukovics levele: a város segítse a menekülteket,
névsorukat állítsák össze.
Ez a névjegyzék CSML.TO. 1849/273.sz. alatt található.
76.THIM. I. 302. 313-14. és REIZNER II. 132.
77.REIZNER, II. 134.
78.THIM. I. 313-4.
79.CSML.TO. 1849/362.
80.CSML.TO. 1849/497.v8.még REIZNER. II.156.
81.CSML;TO. 1849/460.
82.REIZNER, II. 149.
83.CSML. KI. 1849/109. és REIZNER, II.152.
84.REIZNER, II. 159-60.
85.CSML.TO. 1849/1339.
86.REIZNER, II.163.
87.REIZNER, II. 165.
88.1848-1849. évi iratok a nemzetiségi megbékélésről.
Kecskemét, 1949. 206-209.
89.THIM, I.423.
90.THIM, III.880.

91.REIZNER. II. 174.

92.CSML.TO. 1849/II/2225.

93.REIZNER, II. 176.

94.CSML. TO. 1849/II/1134.

95.CSML.TO. 1849/II/2195.

Rövidítések: CSML.TO.: Csongrád megyei 1.sz. levéltár,
Tanácsi okiratok.

KI.: Közgyűlési okiratok.

Pulszky Ferenc a szabadságharc szolgálatában

CSILLAG ANDRÁS V. éves történelem--angol szakos
hallgató

Pulszky /1814--1897/, a múlt század jelentős magyar politikai közéleti személyisége, régésze és írója aktív részese volt az 1848--49-es szabadságharcnak, majd a Kossuth emigrációnak. Magyarországon legismertebb műve az "Életem és korom", kiváló kortörténeti forrás. 1848-ban igen sokrétű tevékenységet folytatott: az első magyar minisztériumban Kossuth államtitkára, májustól pedig Bécsben a király személye körüli miniszter, Eszterházy Pál mellett lát el államtitkári teendőket. Komoly erőfeszítéseket tesz a magyar forradalom eszméinek népszerűsítésére, diplomáciai ügyvivői feladatokat lát el, így pl. tanácsadóként vesz részt Batthyány és Jelacic tárgyalásán.

A szeptemberi fordulat után a Honvédelmi Bizottmány megbízásából továbbra is Bécsben maradva, közreműködött a honvédsereg számára szükséges fegyverek beszerzésében. Kapcsolatot teremtett Bécsben tartózkodó külföldi diplomatákkal a szabadságharc támogatása ügyében, s az októberi forradalom idején a különböző bécsi forradalmi hatóságoknál erőfeszítéseket tett a magyar sereg segítségül hívása érdekében. Rendszeresen tudósításokat küldött az OHB-nak, s mint Magyarország törvényes külügyi államtitkára segítette Bem bekapcsolódását a szabadságharcba.

Október végén, nem lévén más lehetősége, az immár körülzárt fővárost elhagyta, s a következő hetekben a Honvédelmi Bizottmányban Kossuth a kereskedelmi ügyek intézésével bízta meg. Ebben a minőségben dolgozott a kormány Debrecenbe költözéséig. Feladata volt a különböző hadianyagok és felszerelések beszerzése. Decemberben újabb, diplomáciai jellegű misszióra indult, ezúttal Angliába.

Pulszky fölébe emelkedett a liberális nemesek átlagának, ezt különösen az októberi bécsi forradalom idején kifejtett tevékenysége bizonyítja. Azt megelőzően nemigen nevezhető forradalmárnak; sőt amikor megérkezett az osztrák fővárosba, a

demokratikus vívmányok valóraváltását követelő tömegek tüntetéseit viszolyogva szemléli. A forradalmi népmozgalmak iránt tanúsított visszatetszését azonban felülmúlja hazaszeretete és a nemzeti ügyért való odaadása; nem ijedt meg a veszélyeztetett magyar függetlenség érdekében forradalmi eszközökhöz nyúlni sem. 1848 októberében már az volt saját meggyőződése, hogy az európai szabadságmozgalmakat szolidaritás fűzi össze, s emellett, hogy figyelemmel kísérte minden állam politikáját, maga is azon munkálkodott, hogy hazája ügyének minél több külföldi szövetségest szerezzen.

Egy "harmadikutas" kísérlet: a "peronizmus"
első korszakáról
/1943--1955/

BALOGH GABRIELLA III. éves történelem--angol,
DÁRDAI ÁGNES III. éves történelem--német,
FISCHER FERENC III. éves történelem,
FRICSKA ANNA III. éves magyar--történelem,
HAJDÓK IBOLYA III. éves angol--pedagógia
szakos hallgató

Az argentin vezető politikai körök pártállása az 1930-as és a 40-es években végső soron két alapvető tradicionális kategóriába sorolható, aszerint, hogy az amerikai, illetve az angol tőkével álltak-e kapcsolatban. A fasiszta országok fellépése révén a hagyományos politikai körök mellett egy harmadik csoportosulást is megfigyelhetünk, melyre a náci Németországtól való nagy függés jellemző.

1943. január 30-án fejeződött be a világtörténelem legnagyobb bekerítő hadművelete, a sztálingrádi csata, amely fordulópontot jelentett a II. világháború menetében, és sok vonatkozásban meghatározta az elkövetkező fejleményeket. Értékelve a katonai, politikai eseményeket az argentin politikai vezető körök véleménye két fő irányt adott meg:

1/ Az első irányzat úgy fogta fel az eseményeket, hogy a sztálingrádi csata csak egy átmeneti, kiegyenlíthető veresége Németországnak, amit majd nagy német győzelmek követnek, s egy "új rendet" hoznak majd a világon. Ez az irányzat az olasz és a német fasiszták gondolatait vette át, de előrenyomulása csak viszonylag rövid ideig tartott /1943 júniustól--1944 februárig/. Ezen áramlat túlsúlya csak addig maradhatott fenn, míg bizonyos kétségek, remények voltak a német fegyverek győzelmét illetően. Amilyen mértékben azonban nyilvánvalóvá vált a szövetségesek győzelme, úgy erősödött a második politikai vonal, amely ellentétben volt ezzel a fasiszta tendenciával.

2/ A második irányzat angolszász tendenciájú volt, tehát a hagyományos angol--amerikai partnerekhez kapcsolódott. Figyelembe vették a tényleges helyzetet, az angolszászok álláspont-

ját, s a háború közeli befejezésére, de méginkább az azt követő bel- és külpolitikai eseményekre gondoltak. Ez az orientáció azonban maga is tartalmazott ellentmondásokat, összefüggésben az angol--amerikai rivalizálással.

Az argentin társadalmi és politikai élet még a II. világháború alatt három alternatívát vetett fel a jövőt illetően:

- a/ fasiszta,
- b/ demokratikus /angol, illetve amerikai hegemonia alatt/,
- c/ nemzeti--burzsoá.

Dolgozatunk következő részében a három alternatíva részletes kifejtésével próbáljuk megvilágítani, hogy miért éppen a harmadik vonal -- a tulajdonképpeni "peronizmus" -- győzött és jelentette Argentina politikai jövőjét, annak ellenére, hogy első pillantásra, amint azt dolgozatunk első részében kifejtettük, az angol--amerikai irányzat látszott inkább reálisabbnak.

Argentínában először a fasisztoid irányvonal realizálódott, a belső és a nemzetközi erőviszonyoknak megfelelően. Az angol--amerikai rivalizálás, amely szintén nyomon követhető a II. világháború alatt, de főként után, maga is olyan következményekkel járt, amely kihatását tekintve végső soron elősegítette a fasiszta tendencia erősödését. Angliának nem volt lehetősége arra, hogy közvetlen jelenlétével csökkentse az amerikaiak térhódítását Argentínában. Így egy fasiszta jellegű verzió erősödése, s esetleges hatalomra kerülése Anglia latin--amerikai érdekeit szolgálta volna, hiszen a fasiszta irányzat egyik fő jellemzője az amerikaellenesség volt. Az argentin vezető körök angol és német párti része között az amerikaellenesség bizonyos "szövetséget", "együttműködést" hozott létre. Anglia tehát, ha konkrét segítséget nem is nyújtott, de passzív magatartásával elősegítette az amerikaellenes fasiszta tendencia hatalomra kerülését. 1943 szeptemberében az Ezredesek Csoportja, melyben ekkor Peron már vezető szerepet játszott elűzte a Castillo-kormányt, s hatalomra juttatták a fasiszta beállítottságú Ramirest. Azonban már 1944 elején a "Tiszti Egyesülés" puccsal eltávolította a Ramires-kormányt, és egy "Forradalmi Bizottságot" hoztak létre Peron vezetésével. Míg a legtöbb latin--amerikai állam 1942--1943 folyamán megszakította diplomáciai kapcsolatait a fasiszta államokkal és hadi állapotba

lépett velük, addig Argentína csak a néptömegek és szövetségeinek nyomására szakított meg minden összeköttetést Hématországgal 1945-ben. Amikor Peron 1946-ban megszerzi az elnökséget már elfordul a kezdeti fasiszta tendenciától. Így tehát a világpolitika alakulása, az általános belpolitikai helyzet, illetve a néptömegek antifasiszta, demokratikus beállítottsága szükségszerűen elvetette ezt a fasisztoid irányvonalat. Ezzel a "peronizmus" kezdeti, kiforratlan, fasiszta jellegű szakasza le is zárult.

Számba jött a második variáció is, tehát egy amerikai, illetve angol érdekeltségű továbbfejlesztési lehetőség is. A tárgyalta időszakban azonban ez a lehetőség nem vált valóra a következő okok miatt:

1/ Anglia, mint a legrégibb tőkebefektető a fasiszta alternatíva lekerülése után gyakorlatilag nem jühetett számításba. Sem a háború alatt, sem annak befejezése után nem rendelkezett olyan lehetőségekkel, hogy nagyhatalmi törekvéseit megvalósítsa Argentínában, mivel

a/ a háború alatt hadviselő fél volt, s igen nagy veszteségeket szenvedett;

b/ a háború után saját nemzetgazdaságának regenerálásával volt elfoglalva. Anglia is a Marshall-szegélyre volt utalva, s egyáltalán nem volt olyan helyzetben, hogy tőkét tudjon exportálni;

c/ a háború előtt, de főleg alatt egyóbként is meggyengült helyzete Argentínában, ugyanis az első világháborúhoz hasonlóan a tengeralattjáró háború most is elzárta Latin--Amerikától. Így érthető, hogy 1938-ban Latin--Amerika importjának 33,9 százalékát, 1940-ban 52,9 százalékát, 1941-ben pedig már 62,1 százalékát az Egyesült Államok adta. Így tehát ismét bekövetkezett az a folyamat, amelyet az I. világháborúban is megfigyelhettünk.

Az angol hegemonia, tekintettel a fennálló erőviszonyokra, mint önálló út, tehát nem valósulhatott meg, de Anglia tevékenysége, állásfoglalása befolyásolta a többi alternatíva alakulását.

2/ Az Egyesült Államok gazdasági térhódítása Argentínában a háború alatt tehát igen nagy volt, de ezt mégsem tudta ki-

használni, hiszen

a/ erői először a Csendes-óceánon, majd az európai frontokon voltak lekötve a II. világháború alatt;

b/ a fasiszták hatalomra kerülése Argentínában egyértelműen az amerikaellenes politika folytatását jelentette, ugyanakkor az angolok a szinfalak mögött az amerikaellenes erőket segítették, mivel ekkor képtelenek voltak közvetlenül is beavatkozni Argentina politikai életébe. Az angolok törekvése, hogy a latin--amerikai országok a háborúban semlegesek maradjanak, eredményes volt, mert Argentina a háború alatt mindvégig semleges maradt, ugyanakkor az USA fokozódó befektetéseit kihasználva igyekezett Argentínát, hasonlóan a többi dél-amerikai országhoz, a háborúba bevonni. Ha ezek a köztársaságok belépnek a háborúba, az nemcsak az USA-tól való függés erősödését jelentette volna, hanem ezzel párhuzamosan az angol befolyás csökkenését is az adott térségben. Angliának, tekintettel általános helyzetére, elég volt az, hogy ha Argentina semleges marad a háborúban. Ilyen körülmények között az amerikai befolyás a német--angol ellenállás miatt nem érvényesülhetett annyira;

c/ a háborúból az Egyesült Államok, bár mint a legerősebb hatalom került ki a Szovjetunió mellett, ezt a 40-es évek második felében Latin--Amerikában nem tudta azonnal kihasználni. Erőit gazdasági, politikai téren Nyugat-Európa kötötte le. Gondolunk itt egyrészt a Marshall-segélyre, melynek révén az európai kapitalista országokat akarta szandálni.

Közvetlenül a II. világháború befejezése után, tehát ez a második un. demokratikus alternativa még nem valósulhatott meg. Legreálisabb útnak a nacionalista maradt, amelynek gazdasági, társadalmi, politikai feltételei adva voltak. Ha ezekhez a feltételekhez még hozzávesszük azt, hogy az angol, amerikai, német erők egymással ellentétes törekvései, összeütközései Argentínában ezzel az eredménnyel jártak, hogy ezek az erők bizonyos fokig polarizálták, semlegesítették egymást, akkor így érthetővé válik, hogy az ország nagyobb mozgási lehetősége, valamint a kedvező belső feltételek lehetővé tették a harmadik alternativa realizálását.

Melyek voltak azok a tényezők, amelyek a "harmadik út" gazdasági alapjait megteremtették?

A fő okot a II. világháború alatt kialakult amerikai--
--latin--amerikai kapcsolatban láttuk. Az Egyesült Államok a japán hódítás miatt ugyanis elvesztette a Csendes-óceáni piacait, s így azokat a stratégiai nyersanyagokat is, amelyeket eddig innen kapott, szükségszerűen Latin--Amerikából kellett beszereznie. Így pl. Latin--Amerikából vásárolta az USA a réz 85 százalékát, a vanádium 75 százalékát, az ón 56 százalékát, a wolfram 49 százalékát, a nyersgumi 49 százalékát, a kvarckristály 100 százalékát, a parafa 100 százalékát, a cserzőanyagok 90 százalékát. Latin--Amerikának az USA-val való kereskedelmi kapcsolatai tehát még inkább megerősödtek. Pearl Harbour után bizonyos visszaesés következett be a kereskedelemben, mert a háború nagy igényeket támasztott az USA hajóparkjával szemben, de később ismét emelkedés figyelhető meg. Az Egyesült Államok a háborús nyersanyagokra összesen 4 milliárd 378 millió dollárt költött az egész világon, amelynek több mint fele, 2 milliárd 360 millió dollár Latin--Amerikára jutott. A háború alatt a dél-amerikai országokban általában, s így Argentínában is, az USA jóvoltából hatalmas deviza- és aranytartalékok halmozódtak fel. Argentína aranykészlete pl. 1946-ban 1,2 milliárd dollár volt. A másik tényező az, hogy az USA ekkor kevesebbet tud exportálni, kevesebb tőkét tud befektetni, hiszen ezekre az erőkre saját magának is szüksége van, mivel hadviselő fél. Az amerikai expanzió csökkenése és a hazai tőke lehetőségeinek növekedése tette lehetővé, hogy Latin--Amerikában jelentős iparfejlődés menjen végbe. Ez az iparosítás bizonyos fókig import-helyettesítő iparosítás, ami már a gazdasági világválság után Argentínában megfigyelhető volt. A háború alatt egész Latin--Amerikában az import átmeneti szűküléséről beszélhetünk, mivel a korábbi exportáló partnerek háborús lekötöttségük miatt nem, illetve csak kevesebbet tudtak szállítani, így ezeket a termékeket az importáló országoknak kellett előállítani. 1938--1947 között a latin--amerikai gyáripár termelése a háború előtti termeléshez képest nőtt. Argentínában az iparvállalatok száma 1939--1948 között 54 000-ről 82 000-re emel-

kedett, az ipari munkásoké az adott időszakban 688 000-ről 1 000 000-ra. Az argentin gazdasági élet a tárgyalt időszakban szerkezeti átalakulást mutat, ahol a mezőgazdaság és az állattenyésztés együttes aránya a nemzeti össztermék vonatkozásában csökken: 1935-ben 47,7 %-ról 1954-re pedig 34,3 %-ra. Az ipar termelésének aránya azonban az 1935-ös egynegyedről 1954-ben egyharmadára nőtt. Az ipar össztermelése 1935--1950 között megkétszereződött, s így Argentína a kontinens legiparosítottabb országa lett.

Az iparnak ez a gyors felfutása, tehát a prosperitás, a háború alatti és utáni kedvező, speciális, de csak korlátozott ideig tartó körülményekre, lehetőségekre vezethető vissza. Az ideiglenesen ható gazdasági tényezők természetesen nem lehettek szilárd alapjai a gazdasági élet hosszútávú emelkedésének, s egy esetleges dekonjunktura azonnal megintatja a gazdasági alapokat, s az arra közben rátelepült felépítményt. Lényegében a "peronizmus" esetében is ezt a folyamatot tudjuk nyomon követni.

Az előbbiekben tehát az ipar óriási felfutását láthattuk. A gazdasági élet változásainak azonban igen fontos társadalmi következményei is voltak az uralkodó osztályt illetően. Az argentin nemzeti--ipari burzsoázia nagy mértékben megerősödött. Száz évvel azelőtt az argentin gazdagok csaknem kizárólagosan marha- és juhtenyésztők voltak. 1941-ben egy tanulmány a legmagasabb argentin jövedelmekről már a következőket állapíthatta meg: "A száz legnagyobb adófizető közül 10 volt estanciero /földbirtokos/, 4 gabonabizományos, 35 pedig gyártulajdonos, ipari vállalkozó. Az adófizetők listáján az első két helyet textilgyárosok foglalták el, a harmadik pedig egy fémipari vállalat tulajdonosa volt."

Ez az ipari burzsoázia megerősödött helyzetéből adódóan mindenképpen nacionalista, és bizonyos fokig antiimperialista érdekeltségű volt. Ezt az alábbi jelenségek mutatják:

a/ Függetlenségre való törekvés. Argentína igyekezett a semlegesség illúzióját keltetni, "harmadik utasnak" feltüntetni magát, noha valójában nagyon is imperialista jellegű politikát követett. Peron egyik nyilatkozata is ezt támasztja alá:

"Ebben a két áramlatra, a keletire és nyugatira osztott világban mi nyíltan és határozottan a nyugati mellé állunk, nincs meg a jogunk, hogy válasszunk."

b/ Mégis a gazdasági függetlenségre való törekvés nyilvánul meg az 1947-ben beindított nagyszabású "ötéves-tervben" is, amely bizonyos vonatkozásban hasonlít a New Deal-re. Argentína gazdasági megerősödése oly nagy volt, hogy a külföldi tőke befolyását visszavásárlások révén igyekezett csökkenteni. A vasutakat, a telefonhálózatot, a szállítási vállalatokat visszaszerzik, sőt még kölcsönt is tudnak nyújtani nemcsak gyengén fejlett latin--amerikai országoknak, hanem Franciaországnak, Olaszországnak, Spanyolorzágnak is.

c/ Az argentin nemzeti burzsoázia hegemon szerepre törekedett Latin--Amerikában. Peron egyik kijelentése hiven tükrözi ezt: "Végül egész Dél-Amerika ellenőrzésünk alá fog kerülni. Először szövetséget alakítunk. Bolivia és Paraguay máris a miénk, Chilét is bevonjuk érdekkörünkbe. Uruguay nem okoz gondot, mert gazdaságilag ránk van utalva. Azután ez az öt egyesült ország... könnyen magához rántja Braziliát. Ha Brazília behódol, miénk az egész kontinens."

d/ A nemzetközi politikában igyekezett Argentína önállóan fellépni, ezt mutatja többek között, hogy kereskedelmi- és pénzügyi egyezményt írt alá a Szovjetunióval, illetve 1952-ben a moszkvai nemzetközi tanácson képviselteti magát.

e/ A "peronizmus" nacionalista jellegét támasztja alá az a tény is, hogy Peron a burzsoázia érdekeit figyelembe véve, az idegen tőkék ellentétét igyekezett ügyesen kihasználni. Az angol--amerikai párharc igen régi volt, s Anglia meggyengülése után is fennmaradt. Ez nyilvánul meg például akkor is, ha Churchill fultoni beszédét és Truman--elv néhány pontját szembeállítjuk, amelyek az USA és Anglia háború utáni politikáját határozták meg. Az argentin vezető körök inkább Angliára próbáltak támaszkodni. Az angolok ugyanis igyekeztek Argentínára támaszkodni, s ellenpólust képviselni az erősebb amerikai törekvésekkel szemben. A nacionalista út szempontjából kedvezőbbnek tűnt inkább Angliára támaszkodni, ami meg is történt. Az angol munkáspárt hatása 1945-től egy-

re inkább érezhető volt, s a "peronizmus" sokat vett át az angol szociálpolitikából, sőt 1945 decemberében az argentin Labour-párt is megalakult, amely később a 46-os választásokon nagy szerepet játszott.

Láttuk tehát, hogy Argentina harmadik alternatívája a gazdasági élet virágzására épült. A kedvező gazdasági tényezők mellett a külpolitikai helyzet, a nagyobb mozgási lehetőség, az imperialista hatalmak átmeneti lekötöttsége, ugyanakkor a gazdasági változások nyomán bekövetkezett társadalmi változások, amelyek az uralkodó osztályok érdekeit is fenyegették, nemcsak lehetővé, hanem bizonyos fokig szükségsszerűvé is tették a nacionalista--burzsoá alternatíva megvalósítását.

